

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

з сучасної української літературної мови на тему:

ГОВІРКА ОДНОГО СЕЛА: СТАТИКА І ДИНАМІКА

Студентки 4-го курсу АУФ групи
Напряму підготовки 6.020203
Філологія*.
Українська мова і література
Кабалюк Альони Вікторівни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне джерело

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Гороф'янюк І. В.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2018 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ДИНАМІКА В ГОВІРЦІ ОДНОГО СЕЛА	7
1.1. Динаміка мовної системи як евристичний феномен.....	7
1.1.1. Статика та динаміка в говірці	7
1.1.2. Історія дослідження динаміки в діалектній мові	11
1.1.3. Способи дослідження динаміки говірки.....	15
1.1.4. Екстра- та інтралінгвальні чинники динаміки говірки	18
1.2. Говірка одного села як об'єкт вивчення в мовознавстві	23
1.2.1. Говірка одного села як предмет дослідження українських діалектологів.....	23
1.2.2. Українська говірка як предмет дослідження діалектологів- іноземців	29
Висновки до I розділу	33
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТИКИ ТА ДИНАМІКИ ГОВІРКИ С. СЬОМАКИ ЖМЕРИНСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.	36
2.1. Методологія дослідження динаміки і статичності говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.	36
2.2. Говіркові риси, виявлені в мовленні представників старшого покоління (1920-1942 рр.н.)	37
2.2.1. Фонетичний рівень.....	37
2.2.2. Морфологічний рівень.....	41
2.2.3. Лексичний рівень	45
2.2.4. Синтаксичний рівень	50
2.3. Мовні риси, виявлені в мовленні представників середнього покоління (1946-1955 рр.н.).....	52

2.3.1. Фонетичний рівень	52
2.3.2. Морфологічний рівень	56
2.3.3. Лексичний рівень	59
2.3.4 Синтаксичний рівень	62
2.4. Аналіз мовлення представників молодшого покоління (1968-1975 рр.н.)	63
2.4.1. Фонетичний рівень	63
2.4.2. Морфологічний рівень	65
2.4.3. Лексичний рівень	68
2.4.4. Синтаксичний рівень	70
2.5. Статика та динаміка в говірці села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.	71
2.5.1 Статичні риси	71
2.5.2. Ознаки динаміки	79
Висновки до II розділу	82
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	90
ДОДАТКИ.....	96
Додаток А. Інформація про реципієнтів	96
Додаток Б. Діаграми	98
Додаток В. Текстотека говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.	101

ВСТУП

Мова – статична система, проте, адаптуючись до нових умов існування, вона змінюється. Чимало українських дослідників звернули увагу не лише на динаміку літературної норми, а й на динамічні процеси, що відбуваються в діалектах. Цій тематиці присвячені праці Д. А. Марєєва [34, 35], О. М. Костів [24, 25, 26], М. О. Волошинової [6], К. Д. Глуховцевої [9], Д. А. Ігнатенко [22], Л. М. Коць-Григорук [27] та інших.

Актуальність дослідження. Динаміка подільського говору, зокрема окремих його говірок, досліджена ще не була. Праці діалектологів, які вивчали динамічні процеси в діалектах, ґрунтуються на порівнянні лінгвального матеріалу кількох часових зрізів і виконані переважно на матеріалах Атласу української мови. Нашу ж увагу привернула динаміка говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. саме на синхронному зрізі. Провести дослідження на діахронному немає можливості у зв'язку з відсутністю матеріалів про стан говірки в минулому.

Мета дослідження – виявити статичні та динамічні мовні риси в говірці с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) записати зв'язне мовлення людей різного віку та затранскрибувати зібраний матеріал, уклавши текстотеку досліджуваної говірки;
- 2) вивчити питання про засади дослідження статичної і динамічної діалектної мови;
- 3) проаналізувати мовлення носіїв говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. – представників 3-х поколінь задля виявлення говіркових рис на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному мовних рівнях;
- 4) зіставити типові риси говіркового мовлення інформаторів різних поколінь для з'ясування, які риси говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. виявилися статичними, а які – динамічними.

Об'єктом дослідження є центральноподільська говірка с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.

Предметом дослідження є статичні та динамічні риси говірки на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному мовних рівнях.

Джерельною базою слугують записи усного мовлення носіїв говірки, зроблені автором у період з вересня 2017 року до квітня 2018 року.

Методи дослідження:

- польових досліджень – укладання емпіричної бази дипломної роботи;
- описовий – виділення одиниць аналізу та їх інтерпретація;
- лінгвістичного спостереження – поділ мовних явищ на окремі групи на основі диференційних ознак;
- квантитативний – визначення відсоткового співвідношення аналізованих мовних явищ;
- зіставний – зіставлення мовни рис, зафіксованих в мовленні представників різних поколінь.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному вивченні центральноподільської говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл., уперше досліджено динаміку говірки на синхронному зрізі, проаналізовано динамічні процеси мовної системи на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях.

Теоретичне значення роботи полягає в розвитку й поглибленні окремих теоретичних положень про динамічні процеси в говірці одного села.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в працях з подільської діалектології, зокрема укладанні *Хрестоматії подільського говору*, а також у викладанні дисциплін «Українська діалектологія», «Загальне мовознавство» в закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. За результатами дослідження було виголошено доповідь *«Суржик в системі центральноподільської говірки с. Сьомаки Жмеринського району Вінницької області: до питання про адаптацію мовних систем»* на I Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих науковців *«Україністика: нові імена в науці»* (м. Люблін, 22-23 березня 2018 р.). Доповідь на тему *«Динаміка говірки одного села і способи її дослідження»* була представлена на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених *«Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи»* (м. Вінниця, 26-27 квітня 2018 р.). 2 статті опубліковані в збірниках матеріалів конференцій.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів (Розділ I *«Динаміка в говірці одного села»*, розділ II *«Дослідження статики та динаміки говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.»*), висновків, списку використаної літератури (53 позиції), додатків (Додаток А *«Інформація про реціпієнтів»*, Додаток Б *«Діаграми»*). Додаток В *«Текстотека говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.»*).

Обсяг дипломної роботи: 170 сторінок друкованого тексту, із них – 75 сторінок додатків та аудіозаписи тривалістю близько 6 годин.

РОЗДІЛ I. ДИНАМІКА В ГОВІРЦІ ОДНОГО СЕЛА

1.1. Динаміка мовної системи як евристичний феномен

1.1.1. Статика та динаміка в говірці

Діалектне мовлення акумулює вербальні вияви матеріальної та духовної культури нації на всіх стадіях розвитку. Часто діалект є єдиним джерелом інформації про давні факти з історії етносу, історії його мови, про історичні контакти між мешканцями різних територій, про глобальні міграційні та колонізаційні процеси і зумовлені ними явища тощо. Та якими б вагомими для мовного поступу не були зовнішні чинники, однак систему загальнонаціональної мови й часткових діалектних підсистем визначають внутрішні закони, відповідно до яких формуються системно-структурні особливості національної мови, що сприяють розвиткові різних рівнів мови в їхніх структурних взаємозв'язках, а також стимулюють проникнення (сприйняття та адаптацію) різносистемних рис унаслідок міжмовних контактів. Сучасний стан говірок – важливий для дослідження динаміки діалектного мовлення. Загальновідомою є теза про впливи літературної мови на говіркове мовлення і, як результат, поступові зміни в ньому [26, с. 165].

Мові як системі властива гнучкість, що допускає безкінечну кількість зв'язків, відношень, властивостей і їх комбінацій. З однією боку, певна гнучкість, рухливість мовної системи свідчить про її здатність адаптуватися до різних умов існування, а з іншого - деяка суворість, жорсткість цієї системи виступає в ролі своєрідного “фільтра”, який контролює будь-який мовний рух і відбирає ті явища, що найбільше відповідають мовному статусу. Ці основні характеристики, як дві сторони одного феномена, впливають на мовні зміни [9, с. 15].

Бодуен де Куртене і Ф. де Сосюр в структурі мови розрізняють синхронію та діахронію. Буден де Куртене для їх позначення використовує терміни статика та динаміка, а Сосюр – терміни статус і мотус, стан і подія [48, с. 129].

Мовні зміни є загальновідомим фактом, поміченим не тільки фахівцями; достатньо взяти до рук текст, написаний 100 років тому, щоб задуматись не лише над змінами в оточуючому світі, але й над відмінними мовними засобами, що використовуються в описі та інтерпретації світу [53, с. 75].

Ф. де Соссюр вважав, що в мові важливо відрізнити такі поняття як *status* и *motus*. Швейцарський вчений підкреслював, що в реальності мову неможливо пізнати без *status*'а и *motus*'а. *Status* (стан) и *motus* (рух) мови представляють дві різні сторони. Ми не отримаємо правильно уявлення про факти мови, якщо не будемо чітко усвідомлювати, що стан конкретної мови (*status*) складається з рухів (*motus*). Саме тому вчений зазначає, що всі мовні явища або належать до станів, кожен з яких вони характеризують у конкретний момент часу, або вони представлені у вигляді рухів. Рух (*motus*) є причиною появи певного стану (*status*) і певним чином пояснює стан.

Ф. де Соссюр узагальнює свої думки щодо розрізнення статусу і мотуса в чотирьох пунктах:

- 1) необхідно розрізнити стан і рух;
- 2) потрібно протиставляти ці два явища;
- 3) потрібно відділяти один від одного стан і рух;
- 4) точка зору в мовознавстві, яка не враховує існування статусу і мотуса, не має права на існування і не може дати належні результати [48, с. 128-129].

Є. В. Радченко стверджує, що динаміка – це універсальна властивість мови, що відображає взаємозв'язок і взаємодію між мовними одиницями на різних рівнях [42, с. 27].

Динаміка представлена в мові за рахунок багаточисельних змін на всіх її рівнях. Зміни не лише представляють постійну якість мови, а й являються її сутністю: мовні зміни, головними властивостями яких є безкінечність і постійність, створюють мову [5, с. 135].

Мова – динамічна система, яка змінюється, реагуючи на зрушення в суспільстві та в мовній свідомості її носіїв. Проте стійкість, статичність мовних елементів – комунікаційна необхідність. Тому динаміка і статика постійно перебувають у взаємодії та взаємозв'язку: без статичності мовний розвиток був би суцільним неупорядкованим рухом, що не давало б змоги пізнавати структуру мови, а також ті зміни, які в ній відбуваються. Вивчення мовних елементів з погляду динаміки дає змогу виявити процеси занепаду старих та формування нових рис. Ідеться про вияви тенденцій саме на синхронному, а не діяхронному зрізі мови, тобто тих процесів розвитку, які, прагнучи рівноваги й симетрії в синхронії, все-таки не дозволяють досягти абсолютної стабільності: одна (відносно статична) стадія розвитку змінюється динамічною. У такий спосіб виникають нові тенденції. Варіанти мовних елементів на кожному синхронному зрізі виступають певного роду індикаторами змін, які відбуваються на фоні стабільних незмінних складників системи [25, с. 404].

Закон про відтворення в діалектному просторі історичних етапів розвитку мови може створювати враження про стійкі в часі мовні обшири, тобто про статичність діалектного простору. Однак, не можна говорити про незворушну стабільність діалектних систем: вивчаючи діалектне мовлення, ми, по суті, стаємо біля джерел мовотворення і спостерігаємо за його процесом, який здатний частково модифікувати системи або й міняти їх [27, с. 44].

Зміни можуть з'являтися на різних рівнях мови, проте різною є їхня вага, адже деякі мають поверхневий характер, інші ж проникають в саме ядро мови. При тому деякі зміни сприймаються носіями мови, а інші ні. Широкий також є діапазон причин мовних змін, але не завжди можемо їх правильно інтерпретувати, інколи важко знайти переконливі аргументи їх доцільності, здається навіть, що не відрізняємо причин від умов [52, с. 67].

Як динамічні кваліфікуємо елементи мови, які зазнали змін різного плану: заміни одного елемента іншим, появи чи зникнення варіантних одиниць. На фонологічному рівні динаміка виявляється в:

а) заміні одного рефлекса етимологічного звука за досліджуваний часовий проміжок іншим рефлексом;

б) збільшенні чи зменшенні функціонального навантаження одного з можливих звуковиявів при поширенні двох чи кількох функціонально співвідносних;

в) появі чи зникненні варіантів фонем;

г) зміні звуковиявів у синтагматиці.

Динамічне – показник пульсацій фонемної системи в ареалі, причому, як зазначають дослідники, центр і периферія їх ареалу відрізняється: у центрі поширені тільки базові, основні фонемні чи інваріанти фонемні; а на периферії – комплексні та інші складні фонемні. Статичність є ознакою рівноваги фонологічної системи.

Відмінний вияв має динаміка/ статика одиниць інших структурних рівнів. Динамічне в лексиці виявляється не лише в заміні одного номена іншим, найчастіше це різний репрезентантний склад у лексичних моделях семем окремих говірок досліджуваних лексико-семантичних груп, куди включається зникнення / поява номенів, збільшення / зменшення синонімічних можливостей мови тощо.

У морфології статичне виявляється в незмінності засобів творення морфологічних форм та однаковому їх звуковому оформленні, сталості, відсутності морфонологічних змін; динамічне полягає в появі нових засобів формотворення, зміні фонетичного оформлення флексій при утворенні тих самих морфологічних форм, збільшенні чи зменшенні кількості репрезентатив явища та зміні кількості варіантів одного явища [9, с. 27].

Неодноразово зміни в мові зумовлені позамовними чинниками, як, наприклад, контактами з іншими народами, авторитетом іноземної культури, впливом писемності, змінами свідомості, появою нових засобів комунікації.

Важливим є те, що мова функціонує під натиском сил, які дестабілізують її актуальний стан [9, с. 68].

Вивчаючи говірку одного села, потрібно враховувати як статичні, так і динамічні мовні явища. Мовлення носіїв говірки поступово змінюється. Динаміка є незаперечною особливістю існування будь-якої мови, проте статичних елементів набагато більше. Динамічні процеси відбуваються на усіх мовних рівнях, але з неоднаковою силою. Мовні риси конкретної досліджуваної говірки мають властивість занепадати. Проте, аналізуючи мовлення носіїв говірки на сучасному етапі, можна виявити велику кількість статичних рис, адже мові властива стійкість і стабільність. Взаємодія статичних та динамічних елементів дає можливість говірці пристосовуватись до змін, що відбуваються на сучасному етапі розвитку мови, і при цьому зберегти її рівновагу.

1.1.2. Історія дослідження динаміки в діалектній мові

Рух і стан, динаміка і статика, синхронія й діахронія в мові були об'єктами дослідження багатьох лінгвістів. Про необхідність розрізнення історичних змін та стану мови, вивчаючи не лише нерухомі статичні риси, а й мову в її історичному розвитку, наголошували у своїх дослідженнях ще В. Гумбольдт, І. Бодуен де Куртене, Я. Грімм.

І. Бодуен де Куртене одним із перших почав вивчати саме живі мови, особливу увагу зосередивши на дослідженні явищ, які виникають і занепадають та свідчать про безперервні мовні зміни (за термінологією автора, кінетика та статика). Автор вже в своїх ранніх мовознавчих розвідках („Versuch einer Theorie phonetischer Alternstionen” (Strassburg, 1895) переконливо показав не лише різницю явищ *Nebeneinander* (статична лінгвістика) та *Nacheinander* (динамічна лінгвістика) а й те, як ці аспекти взаємодіють в мові. Стан спокою для І. Бодуена де Куртене – це поодинокий вияв руху, коли кількість змін дорівнює нулеві. Тож статику вчений зводив

до окремого факту динаміки. Ці терміни І. Бодуен де Куртене вживає зі своєрідним значенням: під статикою він насамперед розглядає фізіологічну характеристику звука (що передбачає аналіз законів та умов функціонування), а під динамікою – закономірності розвитку звуків у часі.

Поняття й терміни „синхронія” та „діахронія”, „динаміка” і „статика” для розрізнення руху та стану в мові ввів у науковий обіг Фердінан де Сосюр. Він визначав синхронну (статичну) лінгвістику як науку про стан мови, відмежований від будь-яких історичних еволюційних фактів і впливів, й уважав, що синхронна лінгвістика має вивчати внутрішню будову мови, її систему, а діахронна – еволюцію мовних одиниць. Синхронія пов’язана з діахронією так само, як одна з осей тієї ж системи координат, але не зумовлюється нею. Ф. де Сосюр ототожнював динаміку з діахронією і статику – із синхронією, не заперечуючи постійних мовних змін (у тому числі й на синхронному рівні), однак, з огляду на те, що вони настільки мінімальні й незначні, їх не варто брати до уваги. Тому динаміка залишалася, по суті, поза межами його досліджень, бо й зміни на діахронному рівні Ф. де Сосюр трактував як випадкові й несистемні, хоча вони неминуче приводять до порушення рівноваги в самій системі мови чи діалекту.

В українському мовознавстві ХІХ століття в подібному напрямі проводив дослідження К. Михальчук. Головна увага в К. Михальчука, за спостереженнями Ю. Шевельова, не спинялася на індивідуальній мові окремої особи, а “впливала ... до національної мови як цілості. А це прямо вело його до вивчення структури мови і робило попередником ... сучасного структуралізму... Національний підхід К. Михальчука привів його логічно до передчуття тієї синтези психологічного й структурального, синхронічного й діахронічного, що здається метою шукань сучасної лінгвістики”.

Важливим етапом у розвитку мовознавства була діяльність Празької лінгвістичної школи, яку представляли В. Матезіус, М. Трубецкой, Б. Трика, П. Гавранек, Й. Вахек, Р. Якобсон, В. Скалічка, С. Карцевський. Члени Празької лінгвістичної школи обґрунтували існування динамічної синхронії,

відводячи тим самим статисти незначне місце в дослідженнях. Проте мовленнєва діяльність складається з діалектичної єдності руху (динаміки) і спокою (статики). Взаємодія динаміки та статики як двох сторін єдиного існування мови забезпечує рівновагу мовної системи, абсолютизація одного з факторів неминуче призводить до суперечностей в оцінці мовної специфіки [25, с. 405-406].

В українській діалектології динаміку мовлення вивчали в загальних рисах, спираючись на генетизм самих говірок. Аналіз диференційних рис діалектів в історичному розвитку реалізований у працях І. О. Варченка, К.Ф. Германа, Й. О. Дзендзелівського, А.М. Залеського, Б.А. Шарпила. Ф. Шила та ін. Ставлячи в центрі уваги пояснення сучасних фонетичних чи морфологічних рис говірок, учені зіставляють їх із свідченнями місцевих пам'яток, раніше зафіксованих особливостей говірок. У слов'янському мовознавстві вплив різних чинників на динаміку структури українських говірок Підляшшя вивчає Ф. Чижевський, зміни в українських повірках на східнослов'янському та загальнослов'янському тлі описані в працях В. Курашкевича, А. Ковальської, С. М. Толстой, О. Лешка, М. Лесіва, Ф. Д. Клімчутева, Л.Е. Калнинь, І. Зілинського, фонетичні й граматичні зміни в наддністрянських говірках - К. Дейни.

Аналіз сучасних свідчень фонетичних явищ двох говірок (с. Ульяновки, а також Максимівки Пирятинського р-ну Полтавської обл.) здійснив І. О. Варченко під кутом зору динаміки й статики та визначення чинників змін у говірках, перехідних від середньонаддніпрянських до східнополіських. Учений доводив, що інноваційні тенденції в розвитку фонетичних явищ не руйнують і не витискають особливостей говірки, а доповнюють їх, підтримують чи варіюють фонетику говірки. Причому квантитативне вивчення змін і статики виявило, що перші явища переважають над другими. Якщо ж обидві групи фактів порівняти за їхньою етимологічною й лексико-морфологічною широтою та послідовністю, то

можна дійти висновку: зміни в говірці виразно поступаються сталості [9, с. 17].

Спостереження й висновки дослідників, які займалися описом мовлення діалектної системи говірки (Д. Д. Бандрівського, В. О. Богородицького, Т. М. Возного, Г. В. Воронич, С. Гаєвського, Н. С. Ганцовської, П. Д. Гланки, Г. К. Голоскевича, О. Горбача, Н. П. Гринкової, П. Ю. Гриценка, Й. О. Дзензелівського, С. Ф. Довгопол, А. М. Залеського, Л. Е. Калнинь, О. Б. Курило, А. В. Крейтор, П. М. Лизанця, Л. К. Ликово, Г. І. Малишко, О. С. Мельничука, М. В. Никончука, І. А. Панькевича, Г. Ф. Пелих, Л. В. Рябець, І. С. Свенницького, А. Т. Сизька, О. О. Тараненка, П. Л. Чучки) переконують у тому, що важливим етапом вивчення еволюції говірки, особливо новожитньої, є встановлення її архаїчної основи, свідчень про заснування населених пунктів, міграційні рухи населення в регіоні; укладені на підставі історичних та етнографічних досліджень словники, що відбивають особливості матеріальної та духовної культури [9, с. 18].

Дослідженням динаміки українських східнословобожанських говірок займається І. Я. Глуховцева. У її працях відтворено динаміку фонологічної (фонетичної), морфологічної та лексичної систем українських східнословобожанських говірок за різні проміжки часу – сто і п'ятдесят років, виявлено чинники змін фонологічної, морфологічної та лексичної систем, встановлено типологію змін у говірках та індекс динаміки одиниць різних мовних рівнів. І. Я. Глуховцева аналізує не лише зміни на різних мовних рівнях, а й досліджує основні причини динаміки. Екстралінгвальними чинниками розвитку фонологічної, морфологічної та лексичної систем українських східнословобожанських говірок вона називає гетерогенність соціумів та контактність з говірками російської мови. Внутрішньомовними чинниками розвитку діалектних систем є тенденція до самозбереження структури, збереження комунікативної здатності говірки.

Динаміку говірок південно-західного наріччя вивчає О. М. Костів. У своїх працях [24, 25, 26] вона досліджує мовні зміни, аналізуючи причини їх походження. На підставі карт Атласу української мови науковець знаходить та пояснює вияви динаміки та статичності в мові. Автор акцентує на тому, що лінгвогеографічні дослідження мовного простору дають змогу вивчати елементи діалектного мовлення, які перебувають у динаміці чи, навпаки, поступово стабілізуються, однак мають помітний вплив на літературне мовлення. Ряд праць О. М. Костів присвятила дослідженню динаміки на фонетичному рівні, зокрема обниженню наголошених голосних переднього ряду. Вона зазначає, що такі тривкі характерні українські діалектні риси, як обниження наголошених голосних переднього та середнього рядів, асиміляція дзвінких приголосних за глухістю, парокситонічний наголос дієслівних форм та займенників – у мовленні вихідців з території їх поширення не тільки не зникає, а, навпаки, входить і в літературну мову вихідців з цієї території.

Вивченням питання динаміки діалектного мовлення займалися діалектологи різних країн як в минулому, так і на сучасному етапі. Досліджуючи говірки окремих сіл, науковці також дійшли висновку, що в мові відбуваються динамічні процеси. Щоб краще з'ясувати особливості мовних змін, можна використовувати історичні документи, записи і, особливо, матеріали лінгвогеографії. Більшість українських науковців вивчала динаміку діалектного мовлення в загальних рисах. Динаміка говірок подільського говору досліджена ще не була.

1.1.3. Способи дослідження динаміки говірки

В українській діалектології сформувалися два підходи до вивчення динаміки говірок. Перший із них полягає в синхронному одночасовому вимірі елементів у мовному просторі із залученням методів і даних лінгвістичної географії; другий – у розгляді статичних і динамічних

елементів у їх історичному розвитку, коли піддаються аналізу мовні факти, зафіксовані на різних проміжках часу (тобто порівнюються два і більше синхронних стани мови) [34, с. 64].

Існування діалектного мовлення в усній формі ускладнює вияв закономірностей змін у мові, оскільки динамічне увиразнюється просторовими та індивідуальними характеристиками, некодифікованістю мовлення, складною історією кожної говірки [9, с. 15].

Польський діалектолог Єжи Сероцьок у статті «*Dynamika przeobrażeń języka mieszkańców wsi i możliwości jej badania*» пропонує поділ мешканців сіл на п'ять поколінь. Ураховуючи різні позамовні чинники, запропоновано використовувати такі часові проміжки:

- а) покоління I – народженні перед 1920 р.;
- б) покоління II – народженні в період від 1921 до 1945 р.;
- в) покоління III – народженні в період від 1946 до 1970 р.;
- г) покоління IV – народженні в період від 1971 до 1995 р.;
- д) покоління V – народженні після 1996 року [52, с. 72].

Кожне покоління повинно бути представлене кількома особами – це дає можливість не тільки узагальнити особливості мовлення кожного покоління, а й допомагає прослідкувати ідіолектні явища.

Належні результати, як зауважує Єжи Сероцьок, може дати лише зв'язна розповідь респондента. Питальник у такому випадку виконує роль провідника до розмови. Перевага надається тематичним питальникам, що дає кращі можливості зібрати досліджуваний матеріал. Респондент має ширші можливості в доборі потрібного виразу, ніж у випадку з питаннями, які потребують конкретної відповіді. Фонографічний запис усієї розмови дозволяє зафіксувати лексику говірки, а також вживання слів літературної мови [52, с. 73].

У діалектичному середовищі рекомендується дотримуватися певних правил у виборі реципієнтів. Спеціальний стандарт був підготовлений

польськими науковцями М. Малецьким та К. Нічем на початку роботи з атласом польської мови.

Необхідними умовами, на думку цих дослідників, для кожного інформатора були:

- 1) народження в певному місці.
- 2) постійне проживання в ньому, тобто акцент був на пошук таких людей, які не виїжджали з рідного села або виїжджали на короткий період;
- 3) відповідний вік, бажано від 45 до 65 років;
- 4) якщо це можливо неграмотність і, у всякому разі, нечасте спілкування з книгою;
- 5) думка жителів села, що реципієнт "справді розмовляє селянською мовою, по-своєму", що є доказом правильності результатів дослідження;
- 6) відповідний рівень інтелекту, потенційна можливість розповідати всілякі «історії», тому що така людина краще справляється з запитаннями, ніж людина, яка не вміє давати повну відповідь на запитання, хоча послуговується лише діалектним мовленням.

Але сьогодні знайти інформатора, який відповідає наведеним вище умовам, практично неможливо. Важко зустріти людину, на мовлення якої не впливає літературна мова. Майже всі мешканці села певний час мешкали за його межами. Традиційну книгу замінює широко доступне телебачення. Доступ до Інтернету стає все більш поширеним явищем. Мешканці сучасного села все більше віддаляються від монокультури та професійної однорідності. Сільськогосподарська робота перестає бути основним заняттям і джерелом засобів до існування [52, с. 68].

Часто самі носії діалектів ототожнюють своє мовлення літературним, заперечуючи поширення діалектних рис. Як зауважує К. Я. Глуховцева, «учасник розмови може спричинити до переходу на інший мовний код. Так буває, коли представник говірки спілкується із записувачем польового матеріалу, тоді діалектоносій нерідко намагається говорити літературною мовою, може уникати локально вживаних слів тощо» [9]. Проте

«літературне» мовлення діалектоносія відрізняється своїм діалектним впливом. Особливо це характерно для діалектоносіїв середнього й молодшого покоління [26, с. 165].

Динаміка і статика пов'язані, бо без статичної динаміка виявляється як безперервний, безформний рух, що не дає змоги пізнати структуру мови, а також постійні зміни, які відбуваються в ній. Поступ мови можна досліджувати загалом, охоплюючи всю систему, а також частково, відповідно до розташування мовних елементів – звуків, складів і т. д. Кожен з цих сегментів має своє специфічне співвідношення руху та спокою [25, с. 406].

Якщо склад населення не зазнав в основному істотних зрушень, то й динаміка розвитку діалектного мовлення такого населення не виявляє ознак стихійності і зберігає досить стійкі зв'язки з виявами статичності [27, с. 44].

В описі динаміки мовлення, зокрема й діалектного, вироблено спеціальну методику: це вияв окремих одиниць, що є елементами системи, з'ясування відношень між одиницями та їх функцій. Такий розгляд мовних явищ ставить у центр уваги вчених фонологічні, морфологічні опозиції та кореляції, лексичні опозиції, за якими можна визначити розвиток системи, виявляти стійкість окремих ланок системи й відповідність структурі [9, с. 16].

1.1.4. Екстра- та інтралінгвальні чинники динаміки говірки

Мова нації реалізується та розвивається в своєму просторі, здебільшого на етнічній території її носіїв. Діалектне мовлення - одна зі складових частин цієї мови, але закони розвитку такого мовлення не збігаються із законами еволюції самої мови ні в просторовому вимірі, ні в якісних характеристиках. Спроби діалектологів виявити причини різниць ґрунтувалися на результатах вибіркового студій, отже, мали надто вузьке поле дії, радше регіональний характер; зводилися в основному до визначення комплексів діалектних особливостей та накреслення надто приблизних меж обширів, яким властиві

такі комплекси, тобто границь наріч і діалектів (говорів). Не приділялося належної уваги ні смугам міжмовного та міждіалектного контактування, ні демографічним зрушенням і міграційним процесам, що здатні зумовлювати зміни в діалектному просторі. Не сприяла пошукам джерел і засад здійснювання мовотворчих процесів ще й різночасність та різнонапрямість діалектологічних студій. Домінантним для діалектолога є вертикальний план дослідження обраних говірок діалектного простору [27, с. 50].

У процесі взаємодії з літературною формою національної мови діалектне мовлення може подекуди модифікуватися, але не зникати. Причому різні рівні діалектної системи неоднаково реагують на вплив літературної мови: якщо лексична система відкритіша для поширення інновацій, то, наприклад, фонетичний рівень зазнає впливу (точніше, сприймає його) значно повільніше. Найпомітніші в системі літературної мови залишки діалектної вимови, яка здебільшого постійно тримається у представників певного діалекту, навіть коли вони давно не відчують на собі безпосереднього [26, с. 165].

На еволюційні зміни, що відбуваються в групах лексики, комплексно впливають два фактора – екстралінгвальний та інтралінгвальний. Перший обумовлений поступовою зміною сільського побуту, необхідністю появи нових предметів, які відповідають сучасним умовам господарювання і які потребують назв. Цей фактор є ключовим і для зворотнього процесу – зникнення деяких застарілих предметів домашнього побуту із вжитку і поступового переходу назв цих предметів в пасивний словниковий запас [22, с. 16].

Мова мешканців сучасного села змінюється, і ця зміна пояснюється також зміною умов життя (поява електрифікації та мережі водопостачання; з інших факторів слід згадати про популяризацію автомобіля та мережі громадського транспорту, що дає можливість необмеженого руху на великі відстані у тому числі в пошуках роботи). Сучасне село – це місце, де мешкають люди, що в невеликій степені займаються традиційними

сільськогосподарськими заняттями. Земля вже не є основним джерелом доходу. Мешканці села доїжджають до роботи інколи кілька десятків кілометрів. Швидкий розвиток техніки впливає на приріст мобільності сільського населення. Мовна звичка старшого покоління настільки сильна, що навіть часті контакти з пресою, радіо та (особливо) телебаченням не здатні радикально вплинути на їхню мову. У свою чергу молоде покоління під час шкільної освіти вже беруть на себе нову (для даної сільської громади) мовну поведінку [52, с. 69-70].

Інтралінгвальні фактори пов'язані з номінативними одиницями, для яких характерне явище багатозначності – розширення номінативного поля багатьох лексем, які в зіставленні з назвами, зафіксованими історичними і лексикографічними працями, на сучасному хронологічному зрізі одночасно можуть репрезентувати кілька сем. Явище звуження і втрати значень лексикологами спостерігається набагато рідше [22, с. 18].

Серед найактивніших мовних трансформацій є зміни семантичного обсягу лексем (семантизація, десемантизація, транссемантизація) і перенесення значень (метафоризація, метонімізація), внаслідок чого семантичний обсяг слів може зазнавати розширення, звуження або трансформації [22, с. 7].

Із метою визначення напрямів розвитку фонологічної, фонетичної, морфологічної, лексичної, синтаксичної систем одні вчені висувають положення про “тиск вищого рівня на нижчий”, інші – серед найважливіших властивостей мови називають тенденцію до збереження комунікативної здатності мови, треті – вбачають основні зміни в прагненні до самозбереження, четверті – знаходять їх у суперечностях (антиноміях), боротьба між якими зумовлює зміни [9, с. 16].

Важливим фактором для оновлення лексики на сучасному етапі її розвитку є процес запозичення лексем з інших мов, наприклад, російської.

Динамічні процеси відбуваються в результаті наявності в діалектному матеріалі фонетичних, акцентуаційних, а також граматичних варіантів лексем [22, с. 18].

При вивченні деяких історичних причин для змін окремих мов чи діалектів можна спостерігати періоди більшої “стійкості”, або, навпаки, різке зростання змін, що призводять до якісних зрушень у будові цієї мови. Говорячи про відкритість, а звідси - й динаміку мовної системи, учені відзначають, що фонологічна, граматична й лексико-семантична системи мають неоднаковий характер відкритості. Доведено, що фонологічна система має закритий характер, морфологічна належить до маловідкритих, а лексико-семантична система є найбільш відкритою. А, отже, потенційні можливості змін закладені в самих системах, передусім лексичній, а потім морфологічній і фонологічній.

Однак ще А. Ю. Кримський застерігав, що українська мова, доволі консервативна в галузі морфології, є далеко не такою у фонетиці, що може засвідчувати різний ступінь динаміки фонологічної (фонетичної), морфологічної та лексичної підсистем у різних мовах [9, с. 18].

Глибокі зміни практично в усіх сферах життя, включаючи традиції спілкування, довгий час залишаються предметом багатогранних досліджень та описів. Особливо важливим чинником цих перетворень є розвиток масової культури та Інтернету. Науково-технічний прогрес створює нові можливості досліджень, це також дає підстави спостерігати і аналізувати мовні явища в масштабах, раніше неможливих. Швидкі соціальні й культурні зміни в світі та в країні знаходять своє відображення як в мові, так і в нових формах спілкування.

Функціонування мови в будь-якому суспільстві – складний процес, у якому перетинаються, взаємодіють найрізноманітніші чинники соціального, політичного, культурного та наукового життя. Сучасна наука, визнаючи залежність розвитку мови від розвитку суспільства, не тільки наголошує на його провідній ролі в цьому процесі, а й стверджує, що мова, у свою чергу,

впливає на розвиток суспільства та суспільної свідомості. Сучасне українське мовознавство має достатній історичний досвід щодо свідомого впливу держави на функціонування і розвиток мови та взаємодію різних мов (наприклад, української та російської, української та польської). Відомим також є і світовий досвід становлення систем мов, що перебувають на різних рівнях розвитку. Сьогодні будь-яка наукова галузь зазнає змін загальномовного характеру, що об'єктивно відбуваються в мові, і змін, що піддаються коригуванню з боку держави [39, с. 267].

Отже, ймовірних причин, які могли б спричинити зміни в діалектному мовленні, багато. На говірку можуть впливати як інтралінгвальні, так екстралінгвальні чинники. Важливою є мовна політика в державі, яка регулює вплив інших мов на українську, що веде до появи або не появи елементів суржику.

Опрацювавши дослідження мовознавців, можемо виділити такі інтралінгвальні чинники:

- 1) відкритість/закритість мовного рівня до сприймання змін;
- 2) розширення семантичного обсягу лексем;
- 3) тиск вищого рівня на нижчий;
- 4) наявність у говірці кількох фонетичних, акцентуаційних та граматичних варіантів лексем.

До позамовних, або екстралінгвальних, чинників відносимо:

- 1) зміна сільського побуту: поява або зникнення предметів і, відповідно, їх назв;
- 2) розвиток освіти;
- 3) вплив телебачення, Інтернету, періодичних видань, книг, радіо;
- 4) зміна основної діяльності селянина – сільськогосподарська праця замінюється іншими професіями, часто місце роботи знаходиться в місті;
- 5) можливість спілкування з міськими жителями у зв'язку з розширенням транспортної мережі;

- б) вплив іноземних мов, проникнення в говірку елементів російської мови;
- 7) прагнення до певного еталону.

1.2. Говірка одного села як об'єкт вивчення в мовознавстві

1.2.1. Говірка одного села як предмет дослідження українських діалектологів

Вивчення говіркового мовлення наближає лінгвістів до пізнання таємниць мови. Елементи давніх мов, впливи сусідніх діалектів, різноманітні завоювання, міграційні процеси – все це накладає свій відбиток на мовлення діалектоносіїв. Саме тому системний опис окремих говірок у сучасній діалектології стає дедалі популярнішим, оскільки праці такого типу мають велику лінгвістичну, історичну та етнографічну цінність.

Уперше говірку як найменшу структурну одиницю діалектного членування мови виділив К. Михальчук, що було зафіксовано в його праці «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» (1871 р.). Опіраючись на значний фактичний матеріал, К. Михальчук здійснив розгорнуту класифікацію українських говорів, виділив три наріччя – українське, поліське і червоноруське, враховуючи не лише діалектні, але й загальні етнографічні ознаки українського народу, детально схарактеризував їх фонетичні та морфологічні ознаки [37].

З кінця XIX ст. бере початок систематичне вивчення окремих говірок, що зосереджувалось при університетських кафедрах української та слов'янської філології (Львів, Краків, Люблін, Прага, Київ), при центральних і місцевих наукових установах (Філологічній секції й Етнографічній комісії НТШ, УНТ у Києві, Діалектологічній комісії Другого відділу РАН, Діалектологічній комісії ВУАН і згодом Інституту мовознавства АН УРСР). Були складені діалектологічні питальники К. Михальчука, А. Кримського (1909 р.), О. Синявського (1924 р., 1927 р.), Є. Тимченка (1925 р.),

М. Наконечного (1941 р.), Б. Ларіна (1948-1949 рр.) та ін. Дослідження проводилися в напрямку вивчення окремих говірок у певному географічно-політичному комплексі (Холмщина, Закарпаття, Чернігівщина, Полтавщина та ін.) і вивчення якогось одного явища в комплексі говірок (О. Курило 1925 р., В. Ганцов 1924 р.).

В Україні першим кроком до дослідження говірки одного села стала праця І. Верхратського «Дещо до говору буковинсько-руського» (1901 р.), у якій проаналізовано деякі фонетичні та морфологічні діалектні особливості українських говірок трьох населених пунктів Південної Буковини: Кимпулунга, Молдовиці та Рус-Боула. У праці показано, якими рисами ці говірки відрізняються від української літературної мови. У його дослідженні містяться чималі словники діалектних слів, зразки живого мовлення різних жанрів ареалу наддністрянського діалекту. І. Верхратський вивчав окремі варіанти наддністрянських говірок (батьюцькі, північно-західні), зокрема він побічно проаналізував батьюцькі говірки околиць Жовкви, Рави-Руської, Яворова та ін. Дослідник вивчив також окремі говірки в басейні р. Вісли (на південному заході сучасної Львівської області) [38].

Перші українські дослідження охопили окремі говірки різних діалектних зон, переважно південно-західного наріччя:

1) лемківські: І. Верхратський (1892 р., 1902 р.), В. Гнатюк (1900 р.), І. Зілинський (1934 р., 1938 р.), З. Штібер (1935 р., 1938 р.) та ін.;

2) бойківські: І. Верхратський (1897 р.), І. Свенціцький (1913 р.), А. Княжинський (1935 р.), І. Зілинський (1938 р.), Я. Рудницький (1938 р.) та ін.;

3) середньо-карпатські: О. Брок (1897 р., 1899 р.), І. Верхратський (1899 р., 1901 р.), М. Дурново (1928 р.), І. Панькевич (1938 р.) та ін.;

4) гуцульські: І. Верхратський (1883 р., 1908 р.), О. Бонкало (1910 р.), Я. Янув (1928 р., 1938 р.), Г. Геровський (1934 р.), І. Панькевич (1935 р.), В. Курашкевич (1938 р.), С. Грабец (1948 р.) та ін.;

5) покутсько-буковинські: П. Нестеровський (1905 р.), І. Велигорський (1933 р.), К. Кисілевський (1948 р.) та ін.;

6) надсянські: І. Верхратський (1894 р., 1900 р.), В. Шимановський (1897 р.), М. Пшеп'юрська-Овчаренко (1938 р.) та ін.;

7) наддністрянські: І. Верхратський (1912 р.), Я. Янув (1926 р.), Я. Рудницький (1943 р.) та ін.;

8) подільські: В. Камінський (1902 р.), Є. Тимченко (1908 р.), Г. Голоскевич (1910 р.), А. Сорочан (1912 р.), В. Отроковський (1914 р.), Б. Яцемирський (1915 р.), В. Отроковський (1915 р.), В. Зборовець (1926 р.), Є. Грицак (1930 р.) та ін.;

9) південноволинські: В. Камінський (1904 р., 1910 р., 1913 р.), С. Гаєвський (1915 р.), П. Гладкий (1928 р.), І. Омеляненко (1938 р.) та ін.;

10) південно-східні: М. Дикарев (1891 р.), О. Ветухів (1894 р.), В. Богородіцький (1901 р.), В. Ярошенко (1909 р., 1912 р.), І. Бессараб (1915 р.), А. Бескровний (1927 р.), М. Йогансен (1927 р.), Б. Ткаченко (1927 р.), Є. Рудницький (1928 р.) та ін.;

11) підляські: В. Шимановський (1897 р.), І. Бессараб (1904 р.), Й. Полівка (1913 р.), І. Зілинський (1924 р.), П. Расторгуєв (1928 р.), В. Курашкевич (1931 р.) та ін.;

12) західнополіські: М. Карпинський (1888 р.), Є. Карський (1903 р.), І. Бичков (1908 р.), Л. Оссовський (1937 р.), І. Сидорук (1948 р.) та ін.;

13) середньополіські: Ю. Карський (1903 р.), В. Камінський (1911 р.), П. Гладкий (1928 р.) та ін.;

14) східнополіські: А. Малинка (1892 р.), В. Белявський (1903 р.), Є. Тимченко (1908 р.), В. Попов (1913 р.), В. Ганцов (1923 р.), О. Курило (1924 р.), П. Попов (1925 р.), Ю. Виноградський (1928 р.), О. Синявський (1934 р.) та ін. [15, с. 45].

Короткі відомості про словозмінну специфіку однієї говірки знаходимо у статті С. Гаєвського «Говірка села Михиринець Староконстантинівського повіту Волинської губернії» (1915 р.). У розділі «Морфольогія» автор подає

ряд відмінкових форм, спостережених у «повсякчасні балачці» обраного населеного пункту, і наводить окремі коментарі щодо функціонального навантаження деяких із них [21].

Є. Грицак у 1930 році виявив лексичне багатство говірки села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі. Більша частина опублікованої статті була подана у формі словника [14].

Я. Рудницький, автор монографії «Географічні назви Бойківщини» (Краків, 1939 р.), проаналізував декілька фонетичних особливостей говірки Старої Ропи Старосамбірського повіту у статті, опублікованій 1935 р. На цій основі робить він висновок, що говірка села Стара Ропи належить до перехідних від бойківських до наддністрянських і що північна межа чисто бойківського говору проходить нижче на південь від Старої Ропи [30].

У період Другої світової війни дослідження в означеному напрямку на певний час призупинилися. Лише в 1949-му році за постановою Редакційно-видавничої Ради Академії наук Української РСР побачив світ перший випуск збірника «Діалектологічний бюлетень», що видавався до 1962 року. На його сторінках продовжилися діалектологічні студії і про окремі говірки України.

Із середини ХХ ст. розпочався якісно новий етап дослідження окремих гнізд, що набув більш системного характеру. Діалектологи вивчали говірки:

1) східнополіські: Ф. Жилко (1950 р.), П. Лисенко (1950 р. і 1953 р.), В. Брахов (1954 р.), Ф. Жилко (1955р.), С. Довгопол (1962 р.) та ін.;

2) середньополіські: П. Лисенко (1954 р.), Л. Рябець (1997 р.), Ю. Громик (2006 р.), Ю. Бідношия, Г. Воронич, Л. Москаленко, Л. Пономар, Л. Дика (2003-2005 рр.);

3) західнополіські: Д. Телентюк (1953 р.);

4) волинські: Л. Бова-Ковальчук (1954 р.);

5) подільські: Ф. Жилко (1950 р.), О. Мельничук (1950 і 1951 рр.), А. Дердюк (1955 р.), І. Грицютенко (1956 р.), І. Варченко (1959 р.), Т. Тищенко (2000 р.), Н. Коваленко (2009 р.), І. Гороф'янюк (2010 р.),

Г. Березовська (2012 р.), В. Денисюк (2004 р.), О. Мозолюк (2012 р.), О. Назаренко (2013 р.) та ін.;

6) наддністрянські: П. Приступа (1953 р.), В. Пастушин (1953), Т. Возний (1969 р.), Г. Аркушин (1996 р.), М. Лесюк (2008 р.) та ін.;

7) середньокарпатські: Й. Дзендзелівський (1955 р.);

8) закарпатські: І. Сабадош (2008 р.), М. Ломага (2013 р.);

9) гуцульські: М. Негрич (2008 р.), О. Вінтоняк (2011 р.);

10) лемківські: Д. Бандрівський (1961 р.);

11) бойківські: Д. Бандрівський (1956), Г. Кобиринка (2011 р.), Н. Хібеба (2012 р.);

12) середньонаддніпрянські: І. Варченко (1962 р.), Л. Рябець (1997 р.), Г. Березовська (2004 р.);

13) південно-східні: В. Карпова (1951 р.), Ф. Жилко (1954 р.), В. Ващенко (1955 р.), Й. Дзендзелівський (1955 р.), П. Лисенко (1955 р.), Г. Березовська (2002 р.), М. Кушмет (2010 р.), Л. Тищенко (2011 р.); М. Вербовий (2011 р.), М. Делюсто (2011 р.) та ін. [15, с. 48].

У 1996 році вийшла праця Г. Аркушина «Силенська гуторка» [2], що є описом окремої говірки з розгорнутою характеристикою села Сильно Ківерцівського району Волинської області.

Важливим здобутком української діалектології є вихід чотирьохтомної праці «Говірка села Машеве Чорнобильського району» [11], що нині є найбільшим і найповнішим дослідженням діалектного мовлення носіїв говірки одного села. У чотирьох томах роботи, що створювались протягом 2003–2005 рр., зафіксовані діалектні тексти монологічного, діалогічного та полілогічного мовлення. Також праця такого типу важлива й тим, що має на меті зберегти увесь комплекс матеріальної та духовної культури уражених Чорнобильською катастрофою територій для майбутніх поколінь.

Говірці рідного села Липне Ківерцівського району Волинської області присвячені статті Ю. Громика, викладача Інституту філології й журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки, опубліковані

протягом 2000-2010 рр. Автор звертав увагу на фонетичну систему говірки, особливості словозміни окремих частин мови, а також значної уваги приділяв лексичному багатству говірки [16].

У 2008 році було видано працю М. Лесюка «Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)» [31]. Це ще одна праця із означеного напрямку, що характеризує говірку одного села, де відбито риси гуцульського і покутського говорів. У книзі подано лексику, фразеологізми, стійкі сполучення слів, що побутують у мовленні жителів села Ковалівка Коломийського району Івано-Франківської області. Автор зробив аналіз ономастичних назв, а також зафіксував мовлення ковалівчан у діалектному словнику («Із ковалівського лексикону»), що нараховує майже 1400 слів. Тут добре продумана система лексикографічного опрацювання матеріалу, подані закінчення родового відмінка більшості іменників, транскрипція слів, які мають відмінну від літературної вимову, на всіх заголовних словах проставлені наголоси, до окремих лексем подані ілюстрації (контексти). Працю М. Лесюка можна вважати етнографічною, лінгвістичною та культурно-історичною пам'яткою не лише одного села, але й всієї України.

«Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району», створений і виданий І. Сабодошем (2008 р.) [45] містить характеристику найголовніших фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних особливостей говірки одного села. У словнику зафіксовано понад 15,9 тисяч діалектних слів, а також вміщено монологічні та фольклорні тексти.

У 2009 році вийшла історико-лінгвістична праця «Тлумачник смолянської говірки» А. Сніжка [47], що є описом говірки села Смолянка Куликівського району Чернігівської області. У праці вміщено словник смолянської говірки, крилаті вислови та свідчення очевидців про голодомор 1932-1933 рр., що зафіксовано у фонотечі.

Говірка одного населеного пункту сьогодні є предметом діалектологічних студій не лише у форматі статей, а й дисертаційних досліджень.

Вагомим кроком в українській діалектології є вихід у 2011 році дисертації О. Вінтоняк «Фонологічна, морфологічна і лексико-семантична система говірки села Баня-Березів Косівського району» (Івано-Франківщина) [8], що нині є однією із найповніших наукових праць, присвячених опису говірки одного села в Україні.

У 2013 році вийшла книжка «Арданівська бесіда – говірка села Арданово Іршавського району Закарпатської області» [32], автором-упорядником якої є громадський і культурний діяч – Михайло Ломага. Праця налічує понад 1750 слів оригінальної арданівської говірки і є гарним прикладом пошани й любові до рідного українського слова.

Отже, дослідження окремих українських говірок на материковій Україні беруть початок ще з кінця XIX ст.. Найперші діалектологічні студії щодо окресленої проблеми мали однобічний характер, оскільки звертали увагу лише на окремі рівні мови, залишаючи поза увагою інші (наприклад, у 1930 р. Є. Грицак виявив лексичне багатство говірки села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі). Із середини XX ст. вивчення окремих говірок набуває більш системного характеру, а в перші десятиліття XXI ст. ми вже маємо значні напрацювання (наприклад, «Говірка села Машеве Чорнобильського району» 2008 р. та ін.). Нині студіювання окремих українських говірок відбувається не лише у форматі статей, але й дисертаційних досліджень.

1.2.2. Українська говірка як предмет дослідження діалектологів-іноземців

Вивченням українських говірок наприкінці XIX ст. – поч. XX ст. займалися й іноземці, зокрема, відомий норвезький славіст, перекладач

О. Брок. У праці «Угросорусское наречие села Убли Земплинского комитата» (1899 р.) він подав детальний опис фонетики й морфології однієї бойківської говірки української мови. Дослідник вперше звертає увагу на численні особливості, що характерні для карпатоукраїнських лемківських діалектів. О. Броку також належить праця «Описание одного говора из юго-западной части Тотемского уезда» (1907 р.), у якій він розглядає особливості типово північноросійських говірок [15, с. 58].

Досить вагомим є внесок польських діалектологів в українську філологію. Це стосується передусім вивчення окремих говірок і діалектних груп. Слід зазначити, що без праць Т. Лера-Сплавінського, Я. Янова, З. Штібера, В. Курашкевича, К. Дейни, І. Зілінського, М. Пшепюрської, Я. Рудницького та інших дослідників, без яких українська діалектологія не була б повною [7].

У 1926 р. вийшла монографія Я. Янова, відомого польського мовознавця та україніста, про говірку рідного села Мошківці «Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Nadniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych» (Малоруська говірка с. Мошківці і Сівки Наддністрянської на тлі навколишніх сіл»). Детальний опис фонетики й морфології разом з текстами і словником, що й були представлені в монографії, є зразком опрацювань як діалектної, так і літературної мови. Ця розвідка була однією з перших такого рівня в польській славистиці. Вона поєднала в собі детальність викладу конкретного діалектного матеріалу з серйозними теоретичними висновками узагальнюючого характеру. Описи деяких особливостей на фонетичному й морфологічному рівні дозволили автору виявити перехідний характер говірки, яка поєднує гуцульські та бойківські елементи, що найбільш виразно простежується в лексиці. Монографію про Мошківці можна назвати однією з найбільших і найдетальніших робіт, що описують окрему частину українського мовного континууму [30, с. 54].

Як стверджує С. Вакульчук, одним із найвидатніших представників тогочасної когорти науковців, що займалися дослідженням діалектів був

І. Зілінський. Наукові зацікавлення дослідника стосувались, передовсім, фонетики українських говірок. Він мав намір видати синтетичну працю «Короткий огляд фонетики українських говірок», у якій планував також і класифікувати українські говірки, але з технічних причин праця не була видана. Вченому належить праця «Лемківська говірка села Явірок» (1936 р.), що представляє фонетичну й морфологічну систему однієї з лемківських говірок, а також «Samogłoski nosowe w gwarze wsi Krasna» («Носові голосні у говірці села Красна»), що виявила в лемківській фонетиці рефлексії носових як наслідок польського впливу [7].

Плідно працювали в галузі української діалектології і представники молодшої генерації польських мовознавців, зокрема М. Лесюв, М. Кондратюк, Я. Рігер, М. Юрковський, В. Струмінський та ін., які опублікували цікаві описи окремих говірок, ряд розвідок з історичної української діалектології, ономастики тощо. Вагомими є опис говірки переселенців з села Стара Гута Буцацького повіту (південно-західна Тернопільщина) та опис системи словозміни української говірки села Коденець (Люблін, 1959 р.) М. Лесюва [17, с. 60-61].

Студії української діалектології щодо дослідження говірки одного села в 1945-1950 рр. пов'язані з Чехословаччиною, де в цей час працювали І. Панькевич та Г. Геровський. Основним об'єктом їх досліджень були закарпатські та південнолемківські говірки, що входили на той час до складу Чехословаччини. Серед напрацювань І. Панькевича помітне місце займають наступні: «Говір сіл Ріки Руської був. Марамороша в Румунії», «Говір села Валашковець був. Земплинської жупи на Закарпатті»; «Фонетика говору села Завадки на південнім Спиші на Словаччині»; «З морфології говору села Завадки» та ін. [17, с. 63].

Кілька діалектологічних праць на матеріалах українських говорів Східної Словаччини опублікував Я. Моравець. У статті «Зміни в українській говірці села Ублі на Словаччині протягом останніх 60 років» автор розглядає не лише ті фактичні зміни, які відбулися в обстежуваній говірці в час, а й ті

передумови, які ці зміни безпосередньо чи посередньо спричинили [17, с. 75-76].

Докладний опис фонологічної та морфологічної систем однієї української говірки Східної Словаччини подав А. Куримський у статті «Говірка села Новоселиця Снинського району» (1961 р.). Автор робить висновок, що «переважною більшістю своїх системових ознак новосільська говірка творить єдність з іншими укаючими українськими говорами Снинського району і разом з ними належить до бойківсько-середньо-закарпатської групи південно-західних українських діалектів» [17, с. 77].

О. Горбач – відомий український мовознавець в діаспорі – досліджував фонетику, морфологію, словотвір, синтаксис, наголос, лексику, антропоніми окремих говірок в Україні, а також говірки компактного проживання українців за кордоном. Оскільки в Україну радянської доби в'їзд ученому не дозволяли, тому він спостерігав за вільним мовленням колишніх мешканців України, які з різних обставин опинилися в еміграції. Горбач зосередив основну свою увагу на периферійних говорах української мови, проводячи власні дослідження на Берестейщині, Холмщині і Підляшші, Мараморощині, південній Буковині, Східній Словаччині, а також на території колишньої Югославії (Бача-Срім). Дослідникові доводилося розшукувати інформаторів, які мешкали в різних країнах Європи й Америки і були вихідцями з одного населеного пункту в Україні.

Вивчаючи мовні особливості говірок, О. Горбач завжди порівнював їх із суміжними й несуміжними говірками, матеріали яких теж записував від інформаторів за спеціально укладеним питальником. Відомі праці дослідника: «Західньо-поліська говірка села Остромичі кол. повіту Кобринь» (1973 р.), «Південно-волинська говірка й діалектний словник села Ступно, кол. повіту Здовбунів» (1973 р.), «Південно-лемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина)» (1973 р.), «Говірка Комарна і Комарнянщина» (1987 р.) [51, с. 75-85].

Вивчення українських говірок за межами України триває й досі. Зокрема, увагу до говірки с. Булаєшти, що в Республіці Молдова, привернула дослідників О. Романчука, І. Тащі, І. Гороф'янюк. Досліджено фонетичну [12], лексичну [43], морфологічну підсистему говірки [12], її антропонімікон і з'ясовано, що найближчою вона є до групи українських покутсько-буковинських говірок, окремо встановлені також паралелі з гуцульським [44], волинським, західнополіськими говірками [43], а також із подільським говором [12].

Таким чином, важливим є внесок діалектологів-іноземців (поляків, чехословаків, словаків, молдаванів та ін.) щодо вивчення окремих українських говірок. Ці діалектологічні студії розпочалися паралельно із вітчизняними, проте значної інтенсивності набули, зокрема, в період панування радянської влади, коли велика плеяда українських діячів мусила назавжди виїхати за кордон (наприклад, О. Горбач). Вивчення українських говірок за межами України триває й досі.

Висновки до I розділу

Мова – динамічна система, яка з часом змінюється, але при цьому зберігає свою стабільність та рівновагу. Мовні зміни виникають як на діяхронному, так і на синхронному рівнях. Взаємодія статичної та динамічної є основою існування будь-якої мови. Досліджуючи говірку одного села, можна зафіксувати занепад та появу нових рис на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному. Проте динамічні процеси виявляються на кожному з них з різною силою.

Питання статичної та динамічної у мові привертало увагу багатьох науковців. Першими наголосили про це В. Гумбольдт, І. Бодуен де Куртене, Я. Грім, Ф. де Сосюр. Серед українських мовознавців важливими є праці К. Михальчука, Ф. Чижевського, представників Празької лінгвістичної школи. Чимало дослідників говорили про існування динаміки в загальних

писах, проте окремим об'єктом дослідження вона не була. На сучасному етапі вивчення мовних змін у говірках займаються І. Я. Глуховцева та О. М. Костів.

Досліджувати динаміку говірки можна як на діахронному, так і на синхронному рівні. Проте в першому випадку потрібно мати інформацію про стан говірки в минулому, що часто унеможливорює цей спосіб дослідження. Вивчення динамічних процесів у говірці на синхронному рівні можливе при зіставленні мовлення осіб різного віку. Найкращим матеріалом для дослідження є запис зв'язного мовлення респондента. Основні вимоги до вибору реципієнтів – народження і проживання в селі, говірка якого досліджується; мінімальний рівень освіти; можливість давати розгорнуту відповідь на запитання.

На зміни, що відбуваються в говірці, можуть впливати 2 фактори: інтралінгвальний та екстралінгвальний. До внутрішньомовних змін відносимо динамічні процеси, що відбуваються всередині кожного мовного рівня та між ними: тиск вищого рівня на нижчий, наявність кількох варіантів лексем, зміна їх семантичного обсягу. Варто зауважити, що зміни кожен рівень сприймає неоднаково, він може бути відкритішим або закритішим.

Говірка одного села стала об'єктом дослідження багатьох діалектологів. Першим тут був К. Михальчук із працею «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» (1872 р.). Перші українські дослідження охопили окремі говірки різних діалектних зон, переважно південно-західного наріччя. Важливими для сучасної діалектології є праці Г. Аркушина, Ю. Громика, М. Лесюка, І. Сабадоша, А. Сніжка та інших.

Вивченням українських говірок займалися й іноземці, зокрема О. Брок, К. Дейна, І. Зілинський, Я. Янов, М. Лесюв, І. Панькевич, Г. Геровський, Я. Моравець, О. Горбач та багато інших.

Дослідженням українських говірок, що існують за межами України, займаються й досі. Українська говірка села Булаєшти (Республіка Молдова) стала об'єктом вивчення О. Романчука, І. Таці, І. Гороф'янюк.

Дослідження говірки одного села дає можливість зафіксувати мовні риси на сучасному етапі. Проаналізувавши мовлення діалектоносіїв, зможемо прослідкувати мовні явища на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях. Зіставлення та порівняння мовлення респондентів різного віку дасть можливість не лише зробити опис говірки одного села, але й зафіксувати динамічні процеси, які в ній відбуваються.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТИКИ ТА ДИНАМІКИ ГОВІРКИ С. СЬОМАКИ ЖМЕРИНСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.

2.1. Методологія дослідження динаміки і статичності говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.

Для дослідження статичності і динаміки говірки с. Сьомаки Жмеринського району Вінницької області було використано методику, розроблену й апробовану польськими дослідниками Університету ім. Адама Міцкевича в Познані. Так, нами було опитано 15 осіб різного віку – носіїв говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Керуючись вимогами щодо вибору реципієнтів, ми обрали людей, які народилися та все життя прожили в цьому селі. Проте майже кожен із них певний час перебував поза межами села у зв'язку з навчанням чи роботою. Вищої освіти не має жоден респондент, проте знайти людей середнього та молодшого покоління, які б після закінчення школи ніде не навчались, сьогодні майже неможливо.

Усіх опитаних розподілено на три покоління за роком народження (див. Додаток А «Інформація про реципієнтів»):

- 1) старше покоління – 6 осіб 1920 р.н., 1927 р.н., 1932 р.н., 1933 р.н., 1938 р.н., 1942 р.н.;
- 2) середнє покоління – 4 особи 1946 р.н., 1949 р.н., 1955 р.н., 1955 р.н.;
- 3) молодше покоління – 5 осіб 1968 р.н., 1969 р.н., 1972 р.н., 1974 р.н., 1975 р.н.

Для дослідження говірки було записано зв'язне мовлення її носіїв обсягом понад 6 годин аудіозаписів. Мешканці села розповідали автобіографічний текст, відому їм інформацію про історію села, визначних особистостей, чие життя і праця пов'язані з цією місцевістю, власні свідчення або перекази про вагомі історичні події, зокрема Другу світову війну та роки Голодомору.

2.2. Говіркові риси, виявленні в мовленні представників старшого покоління (1920-1942 рр.н.)

2.2.1. Фонетичний рівень

Живе мовлення народу не підвладне ніяким рамкам, тобто літературним стандартам, а протікає вільно ні від кого і ні від чого не залежачи. Ось чому і відбуваються різні звукові зміни та заміни в говіркових словах [1, с. 70].

У мовленні представників старшого покоління говірки села Сьомаки Жмеринського району Вінницької області вдалося виявити низку рис, які характерні для подільського говору.

Як зазначає О. Костів, характерною рисою говірок південно-західного наріччя є своєрідна обнижена вимова наголошених голосних переднього ряду високого та середнього піднесення [и], [і], [е], що виявляється в зміні артикуляції у бік голосних, відповідно, середнього та заднього рядів [25, с. 406]. Голосний переднього ряду середнього піднесення [е] вимовляється як голосний передньо-середнього ряду високого піднесення [и]. Це явище спостерігається як всередині слова: *чу'каї*, *бу'р'іт*, *хтони'буд'*, *'чириз*, *ни'ма*, *ти'л'ат*, *по'їдиши*, *переї мину'вали*; так і в кінці: *'кажи* (дієсл. III ос. одн.), *а'ли*, *'божи*, *в'мени*, *'дужи*, *ти'пер*, *'маї ти* (дієсл. II ос. мн.), *пок'риши* (дієсл. III ос. одн.), *'роби* (дієсл. III ос. одн.), *'б'іши*.

У словоформах *вої'на*, *'вої ни*, *вої'ну*; *пор* відсутнє чергування [о] // [і]: *і так в'ін до цих пор там жи'ве*. Уживання слова *вої'на* в різних його формах зафіксовано 23 рази, слова *в'ї'на* – 12 разів.

На місці голосних [и], [е] з'являється фонема [і]: *с'ітце'ве*, *квар'т'іри*, *заст'р'ілили*, *ст'р'ілити* ('встрелити'), *м'ї'н'і*.

Вживання голосного [о] замість [і]: *воз'ме*, *дої'де*, *воз'меш*.

В словоформах *кри'ват'і*, *кри'ват'* зберігаються давні звукосполуки -*ри-*, -*ли-*.

Діереза, або спрощення (від гр. διάρεσις 'розрив, поділ') – це фонетична зміна, що полягає в утраті звука чи цілого складу слова для полегшення

вимови [10, с. 167]. Утрата голосних та приголосних звуків часто буває при швидкому темпі мовлення, однак виникнення форм деяких слів не залежить від темпу [1, с. 71]: *порозій'жалис' а*.

Метатеза (від гр. μετάθεσις 'переміщення') – це фонетична зміна, що полягає в нічим не зумовленому переміщенні, взаємній перестановці звуків і складів у слові для більш зручної вимови або внаслідок «народної етимології» (заміна маловідомих лексем на слова зі зрозумілішою для мовця, хоча помилковою, етимологією) [10, с. 169]. Явище метатези прослідковується в словах: *кир'нички, кир'ничку, каталавини*. При контактній (простій) метатезі переставлені сусідні звуки, а при дистантній (обопільній) переставлені несусідні звуки. Потракткування, що метатеза трапляється лише в маловідомих та іншомовних словах не відповідає дійсності [1, с. 78].

Епентеза (від гр. ἐπέθεσις 'вставка') – це фонетична, протилежна дієрезі, зміна, що полягає в появі неетимологічного звука між двома іншими для полегшення переходу між вимовою різних звуків [10, с. 167]. У мовленні респондентів було зафіксовано появу епентетичного [л']: *ўс'іл'аку, куп'л'али; [в']: 'рад' ів' і; [б]: 'гибне; [й]: ку'наї ла*. Вставний приголосний [н] з'являється на місці [й] після приголосного [м]: *а те'пер та'ка 'памн'ат'; йо'му хтос' з 'кухн'і даў м'н'аса 'дуже ба'гато; та [л]: 'т'іки здо'ровл'а ше йаг'би 'було*.

Протеза (від гр. πρόσθεσις 'додавання') – це фонетична зміна, що полягає в приєднуванні неетимологічного звука до початкового в слові. В українській мові наявні протетичні приголосні [в], [г], [й] та голосні [і], [и] [10, с. 169]. Протетичні приставні приголосні найчастіше з'являються перед початковими голосними слова або після префікса, що закінчується на голосний перед початковим голосним кореня [1, с. 76]. У мовленні представників старшого покоління простежується вживання приставних [г]: *го'ре, гоне'рац'ійу, го'рали, 'гоч'і, го'чима, го'б'ід* та [й]: *Йі'ринкоюу, Йі'рини*.

Апокопа (від гр. ἀποκοπή 'відсікання') – відкидання одного або кількох звуків у кінці слова внаслідок акцентно-фонетичних процесів, що

спричиняють скорочення слова [10, с. 168]. У мовленні носіїв говірки зафіксовано такі приклади цього явища: *тре* ‘треба’, *н’ і’чо* ‘нічого’, *ди’ви* ‘дивися’, *хоч* ‘хочеш’, *чо* ‘чому’ або ‘чого’, *за’ра* ‘зараз’.

Синкопа (від гр. *συκοπή* ‘скорочення’) – випадіння звука або кількох звуків усередині слова під час швидкого темпу мовлення [10, с. 168]. Це явище спостерігається в говірці села: *’в’ітки* ‘звідки’; *’помниш, помню;* *пост’райемс’а*; *х’т’ іла*; *’тоє*; *роз’кау*, *’кау*, *’каут*, *’каем*; *’б’ іше*, *’б’ішечка*; *не’моу*, *’моє*; *’т’іки*, *’т’ ікино*, *с’к’іки*; *йа’кис*; *’з’істи*.

Мовлення носіїв говірки характеризується відсутністю подовжених приголосних: *’л’ очики*, *в’ і’с’ іл’ а*, *’вернуц’а*, *посу’вайец’а*, *’дивиц’а*, *бо’йіс’а*, *жи’т’а*, *по’бачиц’а*, *’лишец’а*, *випус’кайец’а*, *по’дивис’а*, *пооби’райе*. У подільському говорі, як і у всіх наддністрянських говорах, незважаючи навіть на сусідство з південно-східними говорами, приголосні звуки не подовжуються після голосних перед й, а також в інших позиціях [20, с. 125-126].

Для говірки характерне стягнення звукосполук [шч] – [ш]: *шоб*, *ше*, *шо*, *’дешо*, *’нашо*, *хот’би’шо*.

Депалаталізація (від лат. *de...* - префікс із значенням віддалення, припинення, скасування, усунення і палаталізація), диспалаталізація - втрата м’якості приголосними [40, с. 135]. Найчастіше депалаталізується приголосний [р’]: *бура’ках*, *бура’ки*, *бура’к’іў*, *п’рамо*, *п’рам*, *го’вору*, *го’ворат*, *по’в’ірат*, *бура’ни*, також простежується ствердіння звуків [н’]: *к’рай на* та [в’]: *с’ва’тили*, *с’вато*.

Нетипове пом’якшення приголосних, тобто палаталізацію, зафіксовано в словах: *в’ і’с’ іл’ а*, *трахто’р’і*.

Оглушення приголосних – перехід дзвінкого шумного приголосного у співвідносний йому глухий у певних умовах або внаслідок загальної тенденції до скорочення участі голосу в процесі вимови приголосного. Оглушення зафіксовано в таких випадках: *’лекша*, *’в’ітки* ‘звідки’.

Дисиміляція (від лат. *dissimilatio* ‘розподібнення’) – це фонетична зміна, яка полягає в розрізненні артикуляції двох ідентичних або подібних звуків у межах слова. Дисиміляція, протилежна асиміляції, може бути за напрямом прогресивною й регресивною, за відстанню – контактною і дистантною [10, с. 169]. Прогресивна контактна дисиміляція простежується у позиціях: [нб] → [мб]: *Домбас*, [кт] → [хт]: *т'рактор*, *трактор'і*; [вб] → [лб]: *колба'са*.

У мовленні респондентів зафіксовано ряд слів, що наголошенням відрізняються від своїх літературних відповідників. Наголос падає на другий склад в особових формах дієслова бути: *бу'деш* *бу'дут*, *бу'дут'*, *бу'дете*. Паралельно вживаються форми *'були* та *бу'ли*. На останній склад падає наголос в називному відмінку іменників І відміни множини: *хустин'ки*, *куроч'ки*, *качеч'ки*, *маши'ни*; у родовому відмінку: *машин'ками*, *пач'ками*. Слово *'нед'іл'* уживається у випадках, коли мова йде про вік новонародженої дитини: *йід'н'їй* *бу'ло* *два* *'роки* *а* *д'руг'їй* *'ш'їст'* *'нед'іл'*. У власній назві *Петро* наголос падає на перший склад, коли це слово означає християнське свято на честь апостолів Петра і Павла: *т'риц'їт'* *'вос'мому* *'роц'ї* *на* *'Петра* *бу'ло* *в'їс'їл'а*. Прислівник *холодно* має нетипове наголошення на останньому складі: *ўже* *в* *'хат'ї* *холод'но*. Зафіксовано такі випадки наголошення дієслів: *роз'продали*, *пови'ростали*, *па'л'ат*. Прикметник *новий* має наголос на першому складі: *'нов'ї*.

Важливим засобом організації висловлювання є інтонація. Інтонація як супрасегментний лінгвістичний фактор може змінити сенс висловлювання за рахунок складної взаємодії частотних, динамічних та темпоральних характеристик [23, с. 142]. Чи не вперше звертаємо увагу на інтонацію як на засіб вираження семантики. Інтонаційне оформлення висловлювання впливає на значення слів і змінює його на протилежне у випадках: *а* *во'ни* *хот'би'шо'* *во'ни* *не* *т'їкають*// *це* *ц'ї* *'добр'ї* *во'йаки* (‘погані’ *во'йаки*); *ну* *їа* *з'найу'*

м'їн'ї ба'гато те'пер 'кажут; шу'кали в 'кого їе пше'ниц'а/ а в 'мени бу'ло/ їа з'найу/ та'ко м'ї'шечок ('не знаю').

Проаналізувавши мовлення носіїв говірки старшого покоління, виявили низку фонетичних рис: обнижена вимова голосних, відсутність чергувань, збереження давніх звуків та звукосполук, явища метатези, епентези, дієрези, протези, апокопи та синкопи; відсутність подовження приголосних, палаталізація та депалаталізація, оглушення, дисиміляція, нетипове наголошення та інтонування.

2.2.2. Морфологічний рівень

У морфологічній будові української діалектної мови спостерігаються досить відчутні відмінності між окремими діалектними групами (наріччями) й діалектами. Ці відмінності різні за своєю природою і зумовлюються далеко не однаковими причинами. Проте вся різноманітність діалектних відмінностей на рівні морфології може бути зведена до двох основних різновидів: 1) відмінності, зумовлені особливостями фонетики місцевих діалектів; 2) відмінності, зумовлені різними напрямками граматичної аналогії (індукції), що проявилися в історії українських діалектів [3, с. 87].

У мовленні представників старшого покоління говірки села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. зафіксовано морфологічні риси, зумовлені особливостями фонетики та граматичної аналогії.

Іменники І відміни множини в родовому відмінку мають закінчення – *ів*: *бо не 'було церкв' іў; то'д'ї ж не 'було та'ких фам'іў; бу'ло тих ш'кол' іў аж три по сел' і; в'ін 'коло цих б'джол'іў буў; не'ма ро'боти і за'вод' іў не^н/ма/ і фабри'к' іў не^н/ма, не полу'чали та'ких цих 'тис' ач' іў.*

Іменники *старість, смерть* в родовому відмінку однини мають закінчення –*и*: *с'тарости, с'мерти.*

Вживання іменників у формі множини в називному відмінку замість родового: *то м'їн'ї 'б'їл'ше да'їут з'рош'ї; на'кидали 'Боже з'рош'ї ба'гато;*

хо/дили по ха/тах то /кури б/рали; /кури три/майем/ і /б'іше н'і'чо; /йаї ц'а
заби/рали/ /кури заби/рали; то йа /нав'іт' з'нала йа/киї /д'ад'ко і з'нала /д'іти
йо/го; йа не че/кайу з/рош'і.

Іменники жіночого роду в орудному відмінку мають закінчення –ою:
зем/л'ою, /ночойу, з с'ім'йойу.

У слові зни/жен'йе зберігається давній суфікс -й-.

У мовленні представників старшого покоління зафіксовано форми
двоїни: і /коло з/руби бу/ло ну /може **три в'ідр'і** чи **дв'і в'ідр'і** пше^u/нички.
Граматична категорія числа двоїна, яка активно виражалася формами
іменників, займенників, прикметників, дієслів і дієприкметників в
давньоруській мові, була успадкована ще з індоєвропейської прамови. У
процесі історичного розвитку форми двоїни поступово витіснилися формами
множини [28, с. 68].

Іменник б/ік у знахідному відмінку множини має форму бока: йа /шию
бо/ка/ а та ўши/вайе рука/ви.

Зафіксовано вживання однинних іменників у значенні множинних:
/земл'і го/рали/ /с'йали/ са/дили; ті й так порозй/жалис' а по загра/ниці' ах/
т' і/кайут /л' уди шоб /йакоc' /вижити.

Для творення іменників використовуються суфікси -ишч-: на
к/ладб'ишч'і; -ан-: зв'йазан'а; -ац-: репре/сац' ійа.

Дієслова 3-ї особи однини і множини теп. часу, 2-ї особи множини
наказового способу дієслів II дієвідміни в переважній більшості південно-
західних говорів має тверде закінчення -т [20, с. 99]. Ця риса подільського
говору представлена в говірці: в'ідп/раўл'ат, будут, бо/лит, во'йуйут,
спл'ат, бйут, вибу/хайут, приход'ат, ї дут, не /будут, да/дут, з'мен'чат,
са/д'ат, п'лачут, вики/дайут, ве/зут, заби/р'іт, в'іч:ин'іт, шу/кайут,
насту/пайут, т'і/кайут, б'іжат, дога/н'айут, кри/чат, сто/йіт, /кажут,
п'лот'ат, /виздоров'ійут, би/рут, /йїзд'ат, /с'адут, поски/дайут, го/ворат,
приї /дут, і/дут, зво/н'іт, би/р'іт, шу/кайут, п'і/дут і не бе/рут, забе/рут,
спл'ат, те/чут, ко/пайут, про/с'іт, мо/л'іт, з'найут, в'ідле/тит, з'найут,

шч'іпайут, пол'ізут, скуп'л'айут, бол'ат, проми'вайут, ки'дайут, прої'дут, 'лишут, 'вибирут, сто'їт, горит, 'їйдут, 'майут, да'їут, 'б'ігайут, три'майут, при'нос'ат, т'і'кайут, 'ход'ат, до'вал' уйут, во'їуйут, си'д' ат, в' ідк'рийут, па'л' ат.

Дієслово *жити* у формі I особи однини має архаїчну форму *жи'йу*: *не'ма смерт' і та й жи'йу*.

Простежується вживання префіксів у дієсловах:

- *ви-* – *за-*: *ўс'у кар'тошку 'вибрали 'л'уди* ‘забрали’;
- *на-* – *по-*: *йак вої 'на на'чалас'а* ‘почалася’;
- *на-* – *з-*: *а йа нал'а'калас' / с'тала п'лакати* ‘злякалась’;
- *зу-* – *с-*: *бож ўс'а кроў тут спи'н'алас'* ‘зупинялась’;
- *по-* – *в-*: *ўже 'наших по'били // 'кождиї ден' йе 'наш'і сал'дати* ‘вбили’;
- *по-* – *за-*: *от по'гибло / то чоло'в'іки / кот'р'і заб'рали на фронт / не повер'нулис'а*.

Зафіксовано форми дієприкметників, утворених за допомогою суфікса *-ш-*: *ў'мерш'і*, *-ан-*: *ран'ана*, *-ат-*: *позак'риват' і*.

Зафіксовані діалектні форми числівників:

- *один*: *йї'ден, йїд'на, йїд'н' і, йїд'н' ії, йїд'нойу, йїд'ним, 'первиї, 'первому, 'первойі*;
- *чотири*: *ч'тири, ш'тири*;
- *дев'ять*: *'дев'іт*';
- *десять*: *'дес' іт'* ;
- *дванадцять*: *два'нац' ати*;
- *чотирнадцять*: *чо'тирнац' іт'* , *штир'нац'ит'* ;
- *п'ятнадцять*: *п'ат'нац'іт'* , *п'ат'нациіт'* ;
- *шістнадцять*: *ш'іс'нац'іт'* , *ш' іс'нац'ит'* ;
- *вісімнадцять*: *в' іс' ім'нац' іт'* ;
- *двадцять*: *два'ц' атого, д'вац'ит'* , *д'вац'іт'* ;

- *тридцять*: т'риц'іт' ;
- *сімдесят*: с'емс'ат;
- *вісімдесят*: в'ос'імс'ат, в'ос'імдес'ат;
- *дев'ятсот*: дев'а'цот.

Числівник *тисяча* вживається у знахідному відмінку: *'тис'ачу дев'а'цот т'риц'іт' в'ос'мого*.

Носії говірки вживають велику кількість займенників, які відрізняються від своїх літературних відповідників. Займенники реалізуються в таких формах:

- *ось*: о'с'о;
- *он*: он'до;
- *все*: вс'о, ўс'о;
- *це*: це'го, це'о, це'хо, це'йо;
- *ці*: ц'і'о;
- *ця*: ц'а'о, ц'ейу (О. в.), ц'ейі (Р. в.);
- *та*: т'ойі (Р. в.), т'ойу (О. в.);
- *стільки*: с'т'іки;
- *скільки*: ск'іки;
- *кілька*: к'кіко, к'к'іка;
- *таке*: таке'о, ота'ке, таке'во, отаке'о;
- *так*: та'ко;
- *така*: така'о;
- *такі*: так'і'го, так'і'о;
- *кожен*: к'аждиї, к'аждого;
- *він*: до'него;
- *вона*: за'н'уїу, й'її.

Прикметники вищого ступеня порівняння творяться за допомогою суфікса *-шч-*: *вред'н'ішч'і*. Прикметники найвищого ступеня порівняння утворюються за допомогою слова *самий*: *'сама с'тарша, 'самоїу с'таршоїу*,

'same z'laune, 'same 'хуже. Також зафіксовано безприйменникову форму ступіювання прикметника: *во'на с'тарша' мене.*

Прислівник *тут* має форми: *ту'то, о'тут, туто'о, 'тутички, 'тутки; там - та'мо, 'тамки; тепер - те'перки.*

Зафіксовано діалектну форму вигуків *а'шож* або *нуа'шож*: *нуа'шож/йід'н' і к'ласи в'чилис' а там/ а йід'н' і там; -а по селі ходили німці? - а'шож.*

Отже, на морфологічному рівні в мовленні представників старшого покоління зафіксовано такі риси: нетипове відмінювання іменників, вживання діалектних форм прикметників, займенників, числівників, прислівників, прийменників та вигуків.

2.2.3. Лексичний рівень

Серед інших діалектних груп лексичний склад південно-західних говорів має найбільше відмінностей від загальнонародної мови. Ці обласні слова часом зустрічаються в говорах інших східнослов'янських мов: білоруської і російської. Не мало є спільних рис у лексичному складі південно-західних говорів з північними говорами російської мови. Це свідчить про те, що в південно-західних діалектах збереглися слова, що властиві були давньоруській мові (діалектам східних слов'ян). Частина місцевих південно-західних слів спільні й з іншими слов'янськими, особливо західними, мовами [20, с. 107].

Говіркові слова власне лексичного, або словникового, різновиду становлять помітний шар лексики в українській діалектній мові на всій території її поширення. Вони виявляються в тому, що в різних діалектах для позначення тієї ж самої речі, предмета, поняття тощо вживаються зовсім різні слова, утворені за чинними в мові моделями від інших коренів [46, с. 111].

У мовленні представників старшого покоління зафіксовано такі лексичні діалектизми: *самол'от* 'літак', *ўспоминати* 'згадувати',

ос'татис' а 'залишитися', ка'жис' 'здається', кар'тошка 'картопля', 'пис'ма 'листи', у'ремн'а 'час', 'пул'а 'куля', пон'і'мати 'розуміти', пон'ати 'зрозуміти', с'п'ірвати 'різко почати щось робити', 'дужчий 'сильніший', по'мало 'повільно', куз'н'ець 'коваль', йак по'пало 'як-небудь', бара'бол' а 'картопля', 'лишн'а 'зайва', о'б'ідити 'образити', 'гал'гати 'розмовляти іноземною мовою; не вміти розмовляти мовою, рідною для мешканців села', го'дитис'а 'влаштовувати, підходити', ха'з'аї ст'во 'господарство', 'бус'ік – 'автобус, яким привозять товар'.

Зафіксовано випадки вживання семантичних діалектизмів: ко'лотуц' а 'відбувається щось недобре': / а то ко'лотуц' а та'ке ко'лотуц' а у ц' ім с'в'іт' і; на'т'ану 'одягну': йа так на'т'ану на 'себе шо йе; ква'сок 'щавель': 'кинула 'сол' і/ 'кинула ква'сок/ так 'йіли; зро'билос'а 'сталося': зро'билос'а це та'киї пожар; шо зро'билос'а Ук'раїна зро'била; кру'тити 'консервувати': це мо'йа доч'ка/ к'рутит' шос'/ во'на по'накр'ут'увала ўже ў'с'ого ба'гато; з'ір'валос'а 'почалося щось недобре': бо те'пер та'ке з'ір'валос'а в нас/ 'боже 'боже/ йак т'і 'б'ідн'і 'л'уди 'витримали; про'пала 'зіпсувалась': і в 'нейі ко'лис' там кар'тошка про'пала/ в 'погр'іб'і;/ во'рушити 'хвилювати': і во'на то'д'і с'тала ме'не во'рушити/ ўже йак 'маїе 'бути дошч/ то так бо'лит ме'не ту'то;/ 'карточки 'фотографії': ми о'копи ко'пали і о'дин с'іу 'коло нас і по'казує нам 'карточки/ це йо'го 'хата/ це с'ім'йа/ це 'ж'інка; с'тала 'розпочалась': а йак с'тала голо'доўка/ 'боже/ ми ўс'і ї дем до 'нейі; моло'тили 'били, воювали': а 'н'емец'/ то мо'ло'тили о'дин до 'одного//; про'пало 'померло': д'і'теї про'пало/ 'д'іти без бат'к'іу по'осталис'; тоу'чут 'стріляють, б'ють': в'її 'на н'із'чим не шчи'тайец':а// н'і з с'ім'йойу/ н'і з д'іт'ми/ н'і з чим не шчи'тайец':а/ тоу'чут і вс'о; вико'вируваўс'а 'виживав': хто йак м'іг так вико'вируваўс'а; по'ска'кали 'вскочили': ше йа'к'іс' в л'ох по'ска'кали. Розширення семантичного обсягу відбувається переважно у дієсловах.

Мовлення осіб старшого віку характеризується наявністю великої кількості суржику. Суржиком прийнято називати мовне явище, яке виникло в

результаті українсько-російської інтерференції. В енциклопедії «Українська мова» подано таке визначення терміну «суржик»: суржик (букв. – суміш жита з пшеницею, ячменю з вівсом і т. ін., а також борошно з такого зерна) – мова, в якій штучно об'єднані без дотримання літературних норм елементи різних мов [29, с. 665].

Термін «суржик» уживають переважно на позначення українсько-російського мішаного мовлення, хоча дехто з дослідників переносить термін і на інші види мовних гібридів. Явище суржику, як зауважують дослідники, є територіально маркованим: що більше людей у регіоні спілкується двома мовами, то більше в цьому регіоні суржикомовців [33, с. 39].

Явище суржику ввійшло в коло зацікавлень мовознавців з 20-х – 30-х рр. ХХ ст. (М. Гладкий, О. Горбач, О. Курило, Б. Ларін, І. Огієнко, О. Синявський, Р. Смаль-Стоцький, М. Сулима, В. Чапленко та ін.). Ці роботи здебільшого стосувалися проблем культури мовлення, а суржик не був (і не міг бути) об'єктом спеціального дослідження, оскільки в радянські часи існувала заборона (гласна чи негласна) на вивчення тих мовних фактів, які могли б суперечити впровадженій у той час мовній політиці держави. З 90-х років ХХ ст., коли стало можливим як відкрите обговорення мовних і соціокультурних проблем, пов'язаних із явищем суржику, так і наукове його вивчення, спостерігається активізація досліджень цього феномена не тільки лінгвістами (Л. Масенко, О. Сербенська), а й літературознавцями (І. Дзюба), культурологами (О. Гриценко, М. Стріха), соціологами (В. Хмелько) [4, с.82].

До ключових проблем мішаного українсько-російського ідіома, від розв'язання яких залежатимуть і перспективи аналізу суржику, належить проблема його визначення – яке мовне утворення, який саме ідіолект чи соціолект можемо ідентифікувати як суржик [33, с. 10].

Деякі дослідники кваліфікують суржик як піджин. Піджинізація мови – типовий наслідок співіснування мов, одна з яких зазнає тривалого й спланованого тиску як упосліджена мова колонізованого народу. Український піджин – суржик, – маючи свою специфіку, став об'єктом

лінгвістичних досліджень вже на етапі тотального поширення, загрозливого для життя національної мови [18, с. 16].

Нашу увагу привернула проблема функціонування суржику в сучасному діалектному мовленні. Майже всі російські слова, вживані носіями досліджуваної говірки, зазнають адаптації на фонетичному рівні. Причиною цього є різниця в артикуляції голосних та приголосних звуків двох мов.

«Акання» як норма російської орфоепії розчиняється в українській говірковій системі: російський звук [а] нижнього піднесення середнього ряду вимовляється як голосний середнього піднесення заднього ряду [о]: *полу^лчайу, бол^л'н'іцу, бол^л'ез'н', о^ошибку, пон^н'і'мали, по^он'ати, воп^о'ше, поос^оталис', воору^ужен'іа, воз^зможност', поу^у'т'ужила, о^оруж'іе, моло^о'д'ож, сел^л'со'вет, пост^т'і'пен:о, кол^л'хоз, пчело^о'водом, смот^т'ра, пої^ї'му, красо^о'та, пол^л' іх'шен' іе.*

Проте в деяких словах зберігається російський звук [а]: *ка^а'н'ешно.*

Російський голосний верхнього піднесення середнього ряду [ы] в позиції після шиплячих вимовляється як голосний високого піднесення переднього ряду [і]: *моло^о'д'ож'і, о^оруж'іа, 'ж' ізн'.*

Припускаємо, за законом економії мовних ресурсів спостерігається повна дистантна асиміляція голосних: у сусідніх складах уживання однакового неетимологічного звуку [і]. Наприклад: *ан^н'і'т'іт, т'іл'і'фони, д' ії ст'в' іт' іл' но, к' іном' і'хан' іки.*

Відбувається депалаталізація м'яких російських приголосних перед російським звуком [и] на українському мовному ґрунті:

[к'] → [к]: *стар^р'і'ки, к' іном' і'хан' іки;*

[ч'] → [ч]: *шчи^ч'тайец':а, шчи^ч'таї , полу^лчиши;*

[л'] → [л]: *пон^н'і'мали, продо^д'жали.*

Російські приголосні депалаталізуються також перед звуком [е]:

[п'] → [п]: *пост^т'і'пен:о;*

[р'] → [р]: *'воу^урем'а, в'рем'а, інте^т'ресно;*

[в'] → [в]: на¹верно, сел¹со¹вет;

[ш'] → [ш]: воп¹ше, ¹воп¹шем;

[ч'] → [ч]: пчело¹водом;

[т'] → [т]: пр¹ідс¹і¹дател¹у.

Приголосний [р] вимовляється твердо й в інших позиціях: *ўп¹і¹род, смот¹ра, прист¹ройілас¹ а*. Можливо, це явище підтримується нормою подільської діалектної фонетики - твердою вимовою [р].

У слові *н¹емец¹* відбувається палаталізація кінцевого приголосного за аналогією до українського слова *німець*.

Російський задньоязиковий приголосний [г] ([g]) у говірці замінюється українським глотковим [ґ]: *не т¹рогали, з Гер¹ман¹і¹ї, Гер¹ман¹і¹їу*.

Російські іменники II відміни твердої групи відмінюються за аналогією до українських – мають флексію *-і*. Наприклад: *в д¹ет¹дом¹і, сел¹со¹вет¹і, сов¹хоз¹ і*.

За принципами української милозвучності збіг двох голосних є неприйнятним, тому закономірним є вставлення між ними приголосного: *пост¹ройі¹ў, прист¹ройілас¹ а*.

Російський постфікс *-сь* трансформується в український варіант *-ся*: *о¹шиблис¹а, о¹ст¹талас¹а, об¹і¹жатис¹а*.

Грамаатичної адаптації зазнають флексії дієслів 3 особи однини: *обраш¹чайе, ст¹ройе*.

У російській мові вживаються нестягнені форми прикметників, тоді як для української характерні стягнені: *руск¹і, оку¹п¹ірован¹і, н¹ужна, ж¹енске, інте¹ресне, пост¹ройена*.

Російське слово *жизнь* набуває української флексії *-я* за аналогією до *життя*: *ж¹із¹н¹а*.

Частина російських слів, уживаних у говірці як елементи суржикю, не зазнає змін і залишає свою первісну форму: *тоже, дал¹ше, т¹от¹а, н¹ів¹еста, за¹боти, спа¹с¹іба, даже, фа¹м¹іл¹іа, фа¹м¹іл¹іу, застаў¹л¹айут, на у¹т¹ужку, вн¹і¹ман¹іа, хара¹шо, св¹ет, ку¹да, ст¹рой ку, случай*.

Отже, більшість російських слів у мовленні представників старшого покоління змінюються, адаптуючись до особливостей говірки.

Назви найближчих до села міст – Вінниці і Жмеринки - реалізуються в мовленні респондентів як *В'іниця* і *Ж'миранка*.

У словосполученні *хоче груди* спостерігаємо розширення семантики слова шляхом метонімічного перенесення лексичного значення: *грудь*=молоко, *хоче груди*=хоче молока.

Слово *дуже* вживається в значенні сильно, швидко, багато за рахунок розширення семантики: *йак т'ікали н'іміці то йа помн'у шо дуже маши/ни йїхали; дуже йїсти не було н'ічо; йеўрейчка та/ка моло/да дужи т'ікати; а то/д'і нам по/пало дуже ка/м'ін':а/ де ко/пати/ та/к'і кам'ін'ц'і.*

Проаналізувавши особливості говірки на лексичному рівні, бачимо, що мовленню осіб старшого віку характерне вживання лексичних та семантичних діалектизмів, також зафіксовано велику кількість суржику.

2.2.4. Синтаксичний рівень

Як правило, синтаксичні риси порівняно із морфологічними, а також фонетичними і лексичними, рідко мають виразно місцеві особливості. Ці риси, характерні для широкої території мови народу, часто охоплюють і територію інших споріднених мов, але на території діалектів даної мови по-різному можуть виявлятися [20, с. 102].

У мовленні представників старшого покоління спостерігаємо нагромадження займенників, прийменників та сполучників: *йа та/ко це/го рад' іо йак нас/лухайус' а тиї вс' о; голо/доўка була то с' о; ми з'нали/ шо то вої /на/ а це це/о; / а це /зара це/о вибухнуло; йак це ц'і о/с'о вибу/хайут; то тої /го/ то /каут ўже буде страш/ниї суд.*

У реченні *Ўже прибли/жайец' а до зи/ми* спостерігаємо вживання односкладного безособового речення із особовим дієсловом, вжитим у безособовому значенні у ролі головного члена.

Зафіксовано випадки опускання присудка: *в'ін за ту пше'ниц'у та п'ід кри'ват'*; *і да'ваї т'і'кати / і'хода до'дому*.

Вживання нетипових безособових речень (назва суб'єкта дії вживається як назва об'єкта): *ро'била на же'л'езн'її до'роз'і / ро'била до'йаркойу/ ро'била в'лан'ц'і / кру'гом мене було*.

У мовленні сьомачан зафіксовано такі діалектні форми сурядних та підрядних сполучників:

- **туй**: *йа та'ко це'го 'рад' іо йак нас'лухайус' а туй вс' о//; по'лучиш цих п'ї'тори тис'ач'і туй / бо таб'летки доро'г'і//; куроч'ки/ качеч'ки/ отаке'о/ туй вс'о; голо'доўка йе голо'доўка/ не 'було н'і'чо туй ўс'о;*

- **таї**: *а цеї во'йениї приї'шоў таї 'каже; там йа'ке за'г'лане/ по'сиде таї п'і'де; во'на ў'з'ала й'ї'ї таї за'кинула зем'л'ойу; ў'з'али йо'го с'кинули ту'ди таї по'ї'хали; л'а'гла/ перебо'л'їла таї вс'о; таї та'ке;*

- **т'її**: *т'її 'кае н'і'чо ме'н'і не 'жалко 'т'їл'ки о'чеї шо йа не 'бачу//, но ўже те'пер ста'р'ї т'її бол'ат, а п'і'ти не 'було ко'му т'її так; жур'нал хтос' даў т'її там 'дуже були/ ше 'помниш/ 'л'очки н'і'мец'к'ї/, 'дивиц'а/ т'її 'кае/ хто це/; а там 'жила йа'кас' 'ж'їнка т'її 'кае; т'її шо/ т'її 'б'їше йа/ ну шо йа 'б'їше роз'кау га; там 'метр'їў три т'її ўже на до'лин'ї бу'де//; ўже 'вос'їмдес'ат 'рок'їў/ т'її ўже до'низу; т'її та'ке 'доц'а 'наше жи'т'а; / 'виїшла т'її ўс'о, т'її 'нашо во'ни б'рали тих л'ўдеї; мо'йа 'Йул'а 'кон'чила т'її ўже 'роби'є; т'її шо йа приене'су ту картошку; т'її так 'кон'чиў т'її по'ї'хаў на цеї; т'її 'кае/ тут 'пул'а йе; т'її деж во'ни бу'ли, т'її деж во'ни бу'ли; т'її бу'дут шос' в'їдм'ї'чати; т'її це 'їїзди п'їд'вода по ха'тах і зби'раїе; т'її 'кае забе'п'їт ме'не.*

- **хот'**: *хот' 'пенс'їя ма'ла/ а'ле да'їут; хот' ма'лен'ка була/ но 'помн'у//;*

- **но**: *а чоло'в'їк буў на ф'ронт' і ч'тири 'роки/ но остаўс' а жи'виї; но во'на 'пише; но ми з'нали/ шо то вої'на; но ўже те'пер ста'р'ї*

т'їй бо'л'ат; **но** ми ж по ўра'чах ні'коли не хо'дили; **но** слава 'богу/ мир; машин'ками/ **но** по про'цесу; 'може де под'ругому/ **но** в 'нашому сел'ї 'були во'ни; вс'о прої 'де/ **но** мо'її сло'ва не прої 'дут; хот' ма'лен'ка була/ **но** 'помн'у.

Сполучник **йак** вживається у значенні 'ніж': те^u'пер 'лекше 'жити/ **йак** ко'лис' було; то йа 'думаю шо з мед'пункту 'б' іша 'корис' т' була **йак** з 'того 'клубу.

Прийменник **за** вживається в кількох значеннях:

- 'зі': то во'на ле'жала зам'нойу;
- 'про': п'і'шоў за 'мени погово'риў.

Прийменник 'коло вживається в значенні 'разом, з': йа ўже 'коло 'нейї сп'ї'вайу; во'ни 'коло 'мене 'жили; т'роїе нас ос'талос' а 'коло 'тата.

Прийменники **в** (у), **за** та **при** вживаються в значенні 'під час': во'на у в'її 'ну в'їдалас', **за** кол'госпу 'л' уди ро'били то від 'ранку до о'п' іўноч' і; то'д' і **йак при** сов'хоз' і то вже не так; ну да **при** со'їуз' і було 'лучеⁿ.

Прийменник **на** вжитий у значенні 'від': од'на **на** 'кокл' уш по'мерла.

Прийменник **по** має значення 'через': чо то'д'ї наз'вали С'ома'ки/ **по** йа'к'її це при'чин'ї С'ома'ки.

Характерною рисою мовлення представників старшого покоління говірки є вживання нетипових форм сполучників та прийменників. Також зафіксовано випадки нагромадження службових частин мови, опускання присудка та творення нетипових односкладних речень.

2.3. Мовні риси, виявлені в мовленні представників середнього покоління (1946-1955 рр.н.)

2.3.1. Фонетичний рівень

Проаналізувавши мовлення представників середнього покоління говірки села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл., вдалось зафіксувати мовні риси на фонетичному рівні.

Чергування [o] // [i] відсутнє у слові *вої'на*: *но в'ін на вої'н'і'ногу пот'ірау*; з *вої'ни* *тойі т'і'кау*; *так і не вер'нуўс' а 'п' ісл' а вої'ни*; *маминоного чоло'в' іка на вої'ну заб'рали*; *вою'ваў вс' у вої'ну*. Зафіксовано 7 таких випадків, проте слово *в'її'на* вжито 8 разів: *а за в'її'ну н'і'чо не помн'у*; *буў на в'її'ні*; *в'ін з в'її'ни йі'хаў пої'здом*; *йа про в'її'ну доц'а н'і'чо не знайу*; *в'ін ўже з в'її'ни приї'шоў без но'ги*.

Вживання [i] на місці [e]: *м' і'н' і, заст'р' ілити*, [e] на місці [i]: *'вечер, с'воем*, [o] на місці [i]: *т'рошки*; [и] на місці [а]: *п'ливали*.

Голосний переднього ряду середнього піднесення [e] вимовляється як голосний передньо-середнього ряду високого піднесення [и]: *по'дивитис'а, шони^{el}буд', хтони^{el}буд', го'вори, 'вишчи, ки^eру'ваў, по'кажи, а'ли, 'роби, п'ід'ходи, 'кажи, ни знайу, ни 'було, ни'хочемо, чи'каї, 'держи, ти'л'атко, 'бериг*.

Звукосполука *-шч-* унаслідок контактної асиміляції і наступного стягнення звуків вимовляється як [ш]: *шо, шоб, ше, шос', шони^{el}буд'*.

У слові *т'рахтор* та спільнокореневих спостерігаємо прогресивну контактну дисиміляцію, проте в деяких випадках дисиміляція відбувається: *ос'тан'е ўрем'а на т'рахтор'її бри'гад'і буў с'торожом*; *хто 'хочи б'рати йа'когос' там т'рахтора і ком'баї на/ хто 'в'із'ми/ тому да'дут квар'т'іру*; а в інших - ні: *ўс'о жи'т'а проро'биў так йак 'тато трактор'істом*; *а 'п'ісл'а 'того проро'биў на т'рактор'і*; *в 'мене бу'мага шо йа 'можу і на т'рактор'і і на ком'баї н'і*; // *вос'ім'нацит' трактор'іў і було 'сорок п'ят' чоло'в'ік трактор'іст'іў*.

Відсутність подовження та подвоєння приголосних спостерігаємо у словах: *сп'равиц'а, спи'тайес'а, поди'в'іц'а, пи'тайуц'а, наби'райец'а, по'вина, пере'вочик, в'і'дати, в'іда'вали, 'трудоц'а, жи'т'а, 'В' іниц' і, Запо'р' іж' і*.

Записи зв'язного мовлення респондентів дали можливість прослідкувати явище синкопи, однією з причин якої є швидкий темп мовлення: *'т'ікино, 'кае, 'каем, 'с'іки, с'к'іки, с'т'іки, 'т'іки, з'в'іти, 'в'іти*,

йа'кис', 'с'одн'і, 'тоє, хт'ат, хт'іу, х'т'іли, 'хочте, приш'ли, при'н'ала, 'б'іше, 'зан'али, при'н'ала, доче'каймс'а. Дуже часто у зв'язних висловлюваннях респондентів спостерігаємо використання слів 'кау, кає, 'каєм: го'вор'у 'кау шо о'с'о/ поди'в'іц'а; йак 'т'ікино начи'нали стр'і'л'ати 'кає// 'бабка т'і'каї // а 'б'іл'ше йа н'і'чо не с'кажу; ну 'мама ка'зала/ 'кає шо/ голодо'мор буу; ми 'каєм/ да.

Явище апокопи, що полягає у відкиданні одного або кількох звуків у кінці слова, зафіксовано у випадках: 'зара, н'і'чо, тре, чо, 'с'іки: це ўже 'с'іки 'рок'іу; і чо'го во'ди 'зара не'ма в 'тому стаў'ку; но там об'сипалос'а ўже 'зара; 'зара по цей р' ік са'ма; з'нач'іт в 'церкву тре заї 'ти.

Явище дієрези, яке використовується мовцями для полегшення вимови деяких слів, зафіксовано в особових формах дієслова приїжджати, з'їжджати: приї'їжау, приї'їжали, зї'їжайеш.

У мовленні представників середнього покоління зафіксоване явище протези, протетичним виступає лише приголосний [г]: гали'ч'і; го'нуку, го'нука; го'бойє; го'б' ідала, пого'б'ідаєм.

Контактна метатеза, що полягає в переставлянні звуків [р] та [и] прослідковується слові кир'ничка та його формах: цей горб нап'рот'іу кир'нички; а та кир'ничка/ во'на була 'вишчи; кир'ничка з'їїхала на п'ят' 'метр'іу до'низу, 'саме йак з 'цейу кир'ничкойу на'чали гово'рити.

У слові н' іг'де давній питальний займенниковий корінь *кь [19, с. 19] трансформується в [г]: н' е н' іг'де не нав'чалас' / н' іг'де.

Вставний приголосний [н] з'являється на місці [й] після приголосного [м]: во'зили в Моск'ву м'н'асо; та [л]: даї 'боже 'мати здо'роўл'а.

Ствердіння приголосного [р], як характерна риса подільського говору, відбувається у словах: го'ворат, запра'гаї, пров'ірати, 'варану. Депалаталізація спостерігається в слові 'тул'ка.

Палаталізація приголосних має місце у слові ши'н'ок: п'ін ўз'ау пост'ройіу в 'церкву 'коло 'нейі/ а д'ругий ўз'ау пост'ройіу ши'н'ок.

Укання, тобто заміна голосного переднього ряду високого підняття [и] голосним заднього ряду високого підняття [у] зафіксовано у словах *'д'урку, 'д'урка, глуби'н'і: на велик'ій глуби'н'і наїшли; ту 'д'урку за'сипали; там була 'д'урка/ шо 'можна було за'л'ізти ту'ди.*

Зміна /г/, /к/, /х/ на /з'/, /ц'/, /с'/ - це друге перехідне пом'якшення, воно відбувається в позиції перед і [49, с. 127]. У мовленні сьомачан таке чергування приголосних відбувається не завжди: *ми вигра'вали вс'о і по 'горанк'і/ і по по'с'еву; а Св'етк'і було три 'м'іс'ац'і; йак 'мама по'мерла ше ро'биў в Ж'меранк'і; йа 'кажу 'т'от'і Гринк'і.*

Чергування приголосних /с':/ш/, /т':/ч/, /д':/дж/ та ін. зумовлюються впливом давньої суфіксальної /j/ на попередній зубний приголосний [49, с. 128]. У говірці села чергування відбувається не завжди: *ди'л'і ж'ін'ки за'м'іс'ували; йа ви'т'агуйу з'рош'і/ пла'т'у; так йа до 'с'одн'і т'руд'ус'а з 'цими коро'вами; тії си'д' у по'ма'лен' ко; а 'зара си'д' у о'с' о.*

Оглушення дзвінкого приголосного перед глухим, що не властиво літературній мові, зафіксовано у слові *'вотка: 'вотки шоб при'нести.*

Вживання [ф] на місці [х] чи [хв] є одним з різновидів субституції: *фа'сол'у/ хр'ін во'зили в Моск'ву; фа'сол'у во'зили і хр'ін во'зили.*

Інтонація в поєднанні з відповідною граматичною структурою речення і його лексичним складом є важливим засобом вираження значення висловлювання [41, с. 1133]. Важливе значення інтонація має у реченнях: *і йо'го там за'биў хтос' / йа з'найу; ну ў'н'ого йа з'найу/ ганг'р'ена чи шо там; но'сили во'ни зда'вали дес' йа там 'помн'у.* У цих випадках конструкція *я з'найу* має значення 'не знаю', а *йа там 'помн'у* 'не пам'ятаю'.

Отже, мовлення представників середнього покоління характеризується такими рисами на фонетичному рівні: відсутність чергувань, обниження голосних, спрощення, асиміляція, дисиміляція, оглушення, палаталізація та депалаталізація приголосних; явища синкопи, апокопи, дієрези, протези, метатези. Крім того, мовці використовують інтонацію як засіб вираження семантики.

2.3.2. Морфологічний рівень

Аналіз мовлення представників середнього покоління говірки села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. дає можливість зафіксувати низку рис на морфологічному рівні.

Відмінювання іменників в говірці відрізняється від літературного. Іменники мішаної групи відмінюються за аналогією до твердої. Так, іменник І відміни *груша* в орудному відмінку однини має закінчення *-ою*: *й'її д'ід і Чай'коус'киї си'д'ат п'ід'тойу з'рушойу*.

Іменники II відміни в орудному відмінку однини мають закінчення *-ом*: *по'том с'торожом ро'биў; а'саме ос'тан'е ў'рем'а в'сад'іку с'торожом буў; 'тато буў с'торожом; а'бат'ко ше кости'л'ом даст' по х'репах; ну ко'роче Іван'Паўло'вич пол' і'цайом буў*.

Іменник II відміни *гній* в місцевому відмінку однини має закінчення *-ові*: *'кае шо в гно'йов'ї буў н'і'мец'киї пул'і'м'от*.

Іменники III відміни *ніч* та *смерть* в орудному відмінку однини мають закінчення *-ою*: *хо'диў 'ночойу до 'нейі по 'воду; а 'п'ісл'а 'того при'ход'ат 'ночойу; два 'м'іс'ац'і ди'тин'і с'пати не да'їе 'ночойу; а то'д' і вже 'перед с'мерт' ойу*.

Іменник *коні* в знахідному відмінку однини має форму *коні*: *запра'гаї 'кон'ї/по'їхали*.

Зафіксовано вживання іменників у називному відмінку замість родового: *бо ст'рої ка/ з'рош'ї було т'реба; бо йа хо'т'іла заробити з'рош'ї 'б'іл'ше, / 'кури рубали но'сили зда'вали*; в родовому замість знахідного: *намо'чила х'л'іба*; в називному замість орудного: *'бат'ко буў п'ї'аниц'а*; в орудному замість називного: *в'ін дену'татом 'зара*; в родовому замість знахідного: *пос'лухала 'мами*.

Дієслова третьої особи однини і множини теп. часу, другої особи множини наказового способу II дієвідміни мають тверде закінчення *-т*:

го/ворот, при/ход'ат, си/д'ат, 'ход'ат, бу/дуть, не 'п'ідуть, зам'іс'тит, зали/вайуть, хо/рон'ат, сто/ійт, п'лот'ат, в'іда/дуть, п'ід/ход'ат, 'кажуть, бе/рут, роз/казують, накла/дуть, при/ійдуть, 'робл'ат, ї дуть.

Дієприкметник з'робл'ане твориться за допомогою суфікса –ан-: там п'росто та/ке з'робл'ане 'т'іна йак 'озеро і ту/ди нали/вали во/ди.

Майже всі числівники, зафіксовані в мовленні носіїв говірки, відрізняються від своїх літературних відповідників:

- один: 'первому, 'первого;
- три: трох;
- п'ять: 'п' атеро, 'п' атого;
- дев'ять: 'дев'іт', д' ів'йатиї ,
- десять: 'дес'іт',
- одинадцять: а/д'інацит', а/д' інаціт' ,
- дванадцять: дв'і'нац'іт', два'нац'атого;
- чотирнадцять: чо'тирнацит' ;
- п'ятнадцять: п'ет'нацит' ;
- сімнадцять: с'ім'нац'атого, с'ім'нацит', с'ім'нац'іт' ;
- вісімнадцять: вос'ім'нацит', вос'ім'нац'атиї ;
- двадцять: д'вац' іт' ;
- тридцять: т'риц' іт' , т'риц' ит' , три'ц'атиї , три'ц'атого;
- п'ятдесят: п'ій'іс'ат;
- шістдесят: шій'іс'ат;
- сімдесят: 'с'емд'іс'ат, 'с'емс'ат;
- вісімдесят: 'вос' імс' ат.

Числівник тисяча вживається у знахідному відмінку: наро/диуїс'а 'сорок 'шостого 'року// 'тис'ачу дев'я/цот 'сорок 'шостого 'року.

Прикметники і займенники в давальному та місцевому відмінках мають закінчення -і замість -ій: буї в т'ії **ста/р'і** 'хат'і, а йа не 'жила в та/к'і

'розкош'і, а проро'била на т'і 'ферм'і 'сіки 'рок'іў, шо там ми 'жили в т'і ха'тинц'і, і ска'зали 'мам'і 'мойі, в с'о'мац'к'і 'в'іс'ім.

Прикметник двоповерхові має форму *двохповерх'ов'і: та'к'і ко'лис' ст'ройіли ц'і ха'тинки/ це 'зара двохповерх'ов'і/ йа'к'і 'хочеш.*

Для творення прикметників та прислівників вищого ступеня порівняння використовується слово *саме: 'саме ос'тан'е, 'самий 'б' іл' ший , 'сама 'менша, 'сама ос'тан'а, 'сама 'задн'а.*

Для творення прислівників вищого ступеня порівняння використовується суфікс *-ч-: хто 'ран'че сп'равиц'а, а 'їздили ми 'ран'че, а ми бу'ли ма'л'і/ то йа ше 'менче.*

Зафіксовано такі діалектні форми прислівників:

- *там: та'мо;*
- *тут: ту'то;*
- *інколи: 'деколи;*
- *так: та'ко, тако'го.*

Прислівник *чут'* вжитий у значенні 'трохи': *во'на ро'дила чут' не в п'ійі'с'ат 'рок'іў; так ми 'н'іби і чут' роз'жилис'а; чут' не до Тарта'ка дої 'ду.*

Займенники, зафіксовані в мовленні реципієнтів, відрізняються від своїх літературних відповідників:

- *ось: о'с'о;*
- *он: он'до;*
- *все: ўс'о;*
- *це: це'го, це'во;*
- *ця: 'цейу;*
- *цей: це'йо, в 'цему, 'цему, це'йої ;*
- *ці: о'ц'іго;*
- *та: 'тойу, 'тойі;*
- *таке: таке'о, таке'го;*

- він: *него*;
- вона: *про н'уу*;

Зафіксовано архаїчну форму займенника *кожен* - *кожди* : *корови ми кожди ден'насли*.

Носії говірки вживають префікси, відмінні від префіксів, що використовуються в літературній мові:

- *При-* – *в-*: *ўгошчали* 'пригощали';
- *по-* – *на-*: *начали* 'почали', *начала* 'почала', *начиналос'а* 'починалося';
- *на-* – *з-*: *нагадаю* 'згадаю';
- *по-* – *з-*: *пом'інати* 'змінити';
- *за-* – *роз-*: *завалиўс'а* 'розвалився'.

Прийменники вживаються у невластивому їм значенні:

- *за* – *про*: *за в'ї нун'ічо не помн'у*; *за себе розкажу*;
- *із:а* - *через*: *їа із:а того лишайу ст'рої ку і ї ду на ферму*;
- *по* – *до*: *по цей р'ік с'ама*;
- *за* – *зі*: *мама ўже тоже зам'нойу*;
- *в* – *під час*: *один раз в'голод*.

Зафіксовано діалектну форму вигуків *ашоож* або *нуашоож*: *нуашоож* *мама знає голод/ і т'риц'іт' трет'її* ; *п'равил'но/ ашоож*.

Діалектні риси на морфологічному рівні виявляються у вживанні нетипових форм різних частин мови, як самостійних так і службових. Також мовці використовують діалектні форми вигуків.

2.3.3. Лексичний рівень

У мовленні респондентів середнього покоління на лексичному рівні зафіксовано лексичні та семантичні діалектизми. Мовці послуговуються великою кількістю суржику.

Лексичні діалектизми, зафіксовані в мовленні представників середнього покоління: *ўс'о'чисто* 'абсолютно все', *ка'жис'* 'здається',

шч'і'б'онку 'щебінь', ха'з' аї ств' і 'господарстві', домоха'з' аї ка 'домогосподарка', бара'бол'ку, бара'бол' у 'картоплю', 'бол' н' іцу 'лікарню', наб' і'диўс' а 'настраждався', поп' ідми'кали 'повиростали', 'т'ажско 'важко', по х'репах 'по спині'.

До семантичних діалектизмів відносимо: дер'жсала 'мала': дер'жсала во'на ко'рову; 'т'ажско 'сильно': і йа на'чала 'дуже 'т'ажско п'лакати, зава'лилас'а 'впала': 'т'от'а Гринка йак зава'лилас'а була з 'цейу краў'чучкойу; 'чистила 'прибирала': 'чистила погр'і'ба; в'ід'н'али 'відрізали': йо'му в'ід'н'али 'ногу.

Власна назва Жмеринка вживається в таких формах: в Ж'меранц'і, Ж'меранки, в Ж'меранку, в Ж'меранк'і.

Зафіксовано фразеологізм та'к'і 'б'ідн'і аж 'син'і, що означає 'дуже бідні'.

Спостерігаємо адаптацію російських слів до системи говірки села, особливо на фонетичному рівні.

Російський звук [а] нижнього піднесення середнього ряду вимовляється як голосний середнього піднесення заднього ряду [о]: по'том, бол'н'іцу, осво'бодили, на'верно, бо'л'езн'і, обше'жит'іє, о'ружсйя, по'ка, не дохо'д'а, тракто'р' істом, сов'хоз' і, ка'н' ешно, полу'чайу, осталис'а, позво'ночн' ік, ос'колок, 'пойздом, посто'йано, воп'ше, 'д'евочка, полу'чала, пон'і'маєш, пошчи'тай, 'р'адом, 'д'едом, пос'м'ено, пото'лок, учас'ток, в'м'есто, п'рав'ілно, спор'т'іўнії. У слові ка'н' ешно зберігається російський звук [а].

Російський голосний [ы] у позиції після шиплячих вимовляється як український [і] в слові 'ж' із' н'.

Однаковий неетимологічний звук [і] з'являється у сусідніх складах: т'іл'і'в'ізор, л'іб'і'д'іне, в 'П' іт' ір' і, Пант' іл' ії'моном, л' іт' і'нант, 'оч'ір'ід'.

Російські приголосні депалаталізуються перед звуком [и] на українському мовному ґрунті:

[к'] → [к]: *крау'чучки*;

[ч'] → [ч]: *шчи'таї* ;

[л'] → [л]: *особо'дили*;

[н'] → [н]: *л'у'боўниц'у*;

[д'] → [д]: *поўре'дила, особливо'дили*.

Російські приголосні депалаталізуються також перед звуком [е]:

[м'] → [м]: *об'мен:иї* ;

[п'] → [п]: *перве'нст'во*;

[р'] → [р]: *д'ік'рет, у'рем'а, времн'а, т'ребували, к'репост'і*;

[в'] → [в]: *перве'нст'во, на'верно, к'л' евер*.

Приголосний [р] не пом'якшується й в інших позиціях: *брига'д'іров'і, придла'гали*. Але: *поінт'ір'есу'ватис'а, ганз'р'ена*.

Російський задньоязиковий приголосний [г] ([g]) у говірці замінюється українським глотковим [ґ]: *мага'з' іну, согла'силис'а*.

Російські іменники II відміни твердої групи мають флексію *-і*: *д'ік'рет'і, в сов'хоз' і*.

У словоформах *пост'ройіли, пост'ройілис'а* спостерігаємо появу епентетичного звука для збереження милозвучності.

Іменник *діла* в орудному відмінку відмінюється за аналогією до українських множинних іменників: *сани – саньми*, тому *діла – д'іл'ми*.

Російський постфікс *-сь* змінюється в українській варіант *-ся*: *полу'чилос'а, ост'алоc'а, ост'алис' а, ост'алас'а*.

Граматичної адаптації зазнають флексії дієслів 3 особи однини: *'помне*; іменників у родовому відмінку множини: *моз'г' іў*; іменників у місцевому відмінку однини: *в'сад'іку*.

Російські нестягнені форми прикметників у говірці стають стягненими: *сфотогра'ф'ірован'і, ха'роше, сто'лову, 'руск'і*.

Деякі російські слова не зазнають адаптації в мовленні представників середнього покоління: *'т'іна, п'лотн'ік, 'даже, 'отпуск, с'в'аз', 'тоже, мала'д'еу, пул'і'м'от, нап'рот'іў, 'замуж, ток, сл' і'йан' іїе, туд'л' ет,*

фа¹м' іл' іїа, ¹помн' у, ус¹лов'іях, ¹т'от'а, ¹аўгуста, д'ед, ст¹рої ка, с¹вад'бу, квар¹т'іру, вс'ераў¹но, з¹нач'іт.

Іменник II відміни *трактор* під впливом російської мови в знахідному відмінку множини має закінчення –а: *ўже тракто¹ра за¹гонили в¹ферму*.

Особливістю лексичного рівня мовлення людей середнього віку є використання російських слів замість українських. Проте більшість слів не залишають свою первісну форму, а змінюються відповідно до української мовної системи.

2.3.4 Синтаксичний рівень

Синтаксичного рівень характеризується використанням нетипових форм сурядних сполучників. Зокрема, у мовленні носіїв говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. середнього покоління зафіксовано такі сурядні сполучники:

т'її : *т'її та¹ке ну ве¹село було; т'її та¹ке; т'її та кир¹ничка з'їїхала на пїат' ¹метр'їў; т'її так ¹начали ¹начали тру¹дилис'а; т'її так/ од¹но ро¹било/ н'їчо не ро¹било;*

таї : *таї та¹ке; а ўже в¹с'емс'ат ¹в'іс'ім ¹рок'їў таї во¹на по¹мерла;*

но: *но це так; но ми три¹мали первеинст¹во по комб'їнату; но ¹т'ікино ¹помн'у шо ¹мама роз¹казувала; но шос' же то¹б'ї по¹винен цей ¹дати йа¹кус' бу¹мажку; но йа йї¹її загу¹биў; но йа хо¹диў ¹ночойу; но н'їх¹то не з¹найе/ де во¹но; но в'ін буў інвал'ід в'її ¹ни; но ми там ў¹чилис'а там со¹б'ї непо¹гано; но йа ўже йак ¹мами не с¹тало йа са¹ма ¹нав'іт' бо¹йалас'а.*

Варто зауважити, що мовці послуговуються паралельними формами сполучників.

2.4. Аналіз мовлення представників молодшого покоління (1968-1975 рр.н.)

2.4.1. Фонетичний рівень

У мовленні представників молодшого покоління відбуваються різні фонетичні процеси, наслідком чого стає зміна фонетичного складу слів.

Обниження голосного [e] до [и] відбувається у випадках: *ни цей*, *ни посту¹пила*, *ни х¹т¹іла*, *ни¹ помн¹у*, *тож¹и*, *дуж¹и*, *чири¹з*, *ви¹ходи*, *роби¹*, *хочи¹*, *в¹із¹ми*, *ходи¹*, *кожин¹*, *стеж¹ичкойу*, *в¹мени*, *тил¹ата*, *бачи¹*, *йїзди¹*, *вишчи¹*. Як бачимо, це явище відбувається в різних позиціях та не залежить від частини мови.

Чергування [o] // [i] відсутнє у словах *сок*; *до цих пор*.

Вставний приголосний [н] з'являється на місці [й]: *то м¹н¹асо во¹зила*/*то колба¹су в Л¹ін¹інг¹рад прода¹вати*; *Куку¹рудзу/ пше¹ниц¹у/ сон¹ашник*.

Депалаталізація приголосного [р'] відбувається в словах *бура¹ки* та *бу¹ран*: *там сапали бура¹ки*; *бура¹ки са¹д'ат*; *один бу¹ран рос¹те*.

Звукосполука *-шч-* внаслідок контактної асиміляції і наступного стягнення звуків вимовляється як ш: *шо*, *шоб*, *ше*, *йак¹шо*, *шос'*. Літературні відповідники *що*, *щоб*, *ще*, *якщо*, *щось* в мовленні не зафіксовані жодного разу.

Явище апокопи спостерігаємо у словах *зара* та *н'ічо*: *зара по¹ка он¹до ўз¹али в а¹ренду*; *дл'а д'ітеї зара зноў по¹чали т¹рохи орган¹ізовувати шос'*; *зара ўже н'ігде тих ферм'іў не¹має*; *н'іхто н'ічо не м'іг зро¹бити*; *н'ічо не робе*; *короче н'ічо не¹ма один бу¹ран рос¹те*.

Викидання звуків для полегшення вимови слова, тобто явище синкопи, спостерігаємо в словах: *т'іки*, *с'к'іки*, *ст'іки*, *біше*, *тое*, *хт'іла*, *х¹т'іли*, *каут*, *кау*, *чос'*, *йа¹кис'*, *с'одн'ішн'ії*, *под¹в'ір'і*.

Дисиміляція приголосних /кт/:/хт/ відбувається у слові *трактор*: *брати йа¹когос' там трактора*; *з тих ферм'іў зробили тракторний парк*;

б'ат'ко трактор'істом; та у слові колба'са: колба'су в Л'ін'інград прода'вати. Мовці використовують паралельні форми т'рактор та т'рактор.

Спрощення у групах приголосних, або дієрезу, спостерігаємо у словах: *вий'жала, вий'жати, вий'жали, прий'жайут, прий'жайе; плас'масов'і.* Дієреза полегшує вимову цих слів, тому їх літературні форми в мовленні не зафіксовано.

Явище епентези відбувається у словоформах *рад'іва, рад'іво*, де з'являється неетимологічний звук [в]: *детал'ки до рад'іва та'к'і; на ферм'і рад'іво було.*

Метатеза зафіксована у слові *криничка: ос'в'ачували ту криничку.* Паралельно вживається форма *криничка: во'ди на'питис'а з тойі кринички; там ос'в'а'тили ц'у крини'чку; йа п'ішла до тойі кринички.*

Особливістю мовлення представників молодшого покоління є відсутність подовжених приголосних: *В'іниц'і, В'іниц'кої, В'іниц'киї, на'роджен'а, см'і'йес'а, в'ід'м'іно, нази'вайец'а, ли'шайец'а.* Ця риса є типовою для подільського говору, тому мовці уникають подовження приголосних в словах.

Чергування /д/ : /дж/, спричинене давнім /j/, відсутнє у слові *йїзд'у: йїзд'у на ба'зар.*

Нетипове наголошення слів спостерігається в іменнику *крод'пива* та прикметнику *новиї*.

Інтонація виступає основним засобом вираження семантики у випадках: *йа з'найу'с'іки там було душ; та шо тут ше було/ йа з'найу; - шо він там ро'бив? - йа з'найу/'опе"ру Чай'коўс'ого ни'саў.*

На фонетичному рівні в мовленні представників молодшого покоління зафіксовано обниження голосних, відсутність чергування та подовження приголосних, поява епентетичних приголосних, явища синкопи, апокопи, дієрези, епентези, метатези; нетопове наголошення та інтонування.

2.4.2. Морфологічний рівень

На морфологічному рівні вдалось зафіксувати мовні риси, що загалом є характерними для подільського говору.

Іменники І відміни однини в місцевому відмінку однини мають закінчення -ою: *за гра^ниц[']о^ю там дес['] в Моск[']в[']і; та[']киї н[']ід чере[']ниц[']о^ю дом[']ік.*

Іменники І відміни в родовому відмінку множини мають закінчення -ів: *н[']і коро[']в[']і^ю не[']ма; тих фер[']м[']і^ю не[']має; з тих фер[']м[']і^ю зро[']били; з с[']тарих фер[']м[']і^ю.*

Іменники II відміни в орудному відмінку однини мають закінчення -ом: *вихо[']вател[']ом прац[']у[']вала; ли[']шила[']а ро[']бити в нас в сел[']і обл[']іко[']уц[']ом.*

Іменник II відміни *поле* в місцевому відмінку однини має форму (н[']ід) *пол[']ом: була вишчи та[']ко н[']ід пол[']ом.*

Іменник II відміни *сік* в знахідному відмінку множини має закінчення -а і наголос на другому складі: *це ва[']рили со[']ка; ви[']вару[']ють со[']ка; таке ж закінчення має слово трактор: тракто[']ра забрали.*

Використання іменників в називному відмінку замість родового спостерігається у випадках: *во[']ни в[']і[']уц[']і з[']гонили; заби[']вали в[']і[']уц[']і; жаби та[']ко ло[']вили; поп[']родали коро[']ви.*

В мовленні респондентів зафіксовано використання форми двоїни: *од[']ну дв[']і коро[']в[']і.* Хоч ця риса вже занепадає, а в літературній мові форми двоїни немає, проте вдалось зафіксувати її в мовленні навіть молодшого покоління.

У словосполученні *В[']ід ігр[']і[']вай[']у мо[']лока* одининий іменник вжитий у значенні множинного і зазнав морфологічної модифікації.

У слові *н['] іг[']де* давній питальний займенниковий корінь *кь трансформується в [г]: *н['] іг[']де тих фер[']м[']і[']у не[']має.*

Прикметники за займенники в місцевому відмінку однини мають закінчення -і: *в т[']і ш[']кол[']і; то ўже ўс[']і ў[']чили[']с[']а в ц[']і но[']в[']і ш[']кол[']і, в ц[']і хат[']і жи[']вемо.*

За допомогою суфікса -шч- утворений прийменник вищого ступення порівня *бага^т'ишче* та прикметник *ле^дашча*.

Зафіксовано використання префіксів у невластивому для них значенні:

- *по-* – *в-*: *посту^ппила* 'вступила', *посту^ппати* 'вступати';
- *про-* – *пере-*: *пров^{'і}р'али* 'перевіряли', *пров^{'і}р'ати* 'перевіряти';
- *на-* – *по-*: *начали* 'почали';
- *з-* – *од-*: *з^разу* 'одразу';
- *за-* – *в-*: *за^били* 'вбили'.

Прийменник вищого ступення порівняння *раніше* утворюється за допомогою суфікса -ч-: *ран^{'ч}е* або -ш- *ран^{'ш}е*.

Дієприкметник *обго^род'аниї* утворений за допомогою суфікса -ан-.

Дієслова третьої особи однини і множини теп. часу, 2-а особи множини наказового способу II дієвідміни мають закінчення -т: *прожи^вайут, сад'ат, са^д'ат, по^сад'ат, да^дут, при^ход'ат, йі^дут, шу^кайут, ка^жут, ки^дайут, приси^лайут, робл'ат, дер^жут, майут, да^дут, про^вод'ат, , р'і^жут, ход'ат, йі^дут, ви^вару^йут, з'єдну^йут, в'ідпра^ўл'айут, ви^пару^йут, , пус^кайут, вирос^тайут, ви^рошчу^йут.*

Зафіксовано вживання архаїчної форми дієслова *садо^ввили*.

Числівники в мовленні представників молодшого покоління реалізуються в таких формах:

- *три*: з *тро^вма*;
- *чотири*: *чи^тири*;
- *шість*: з *шис^тти*;
- *дев'ять*: *д'ів'йатому, дев'ім', д'ів'йатиї , де^уй'йатиї ;*
- *десять*: *дес'ім', д'іс'атиї ;*
- *одинадцять*: *о^динац'ім' ;*
- *дванадцять*: *дв'і^нац'ит' ;*
- *чотирнадцять*: *чо^тирнац'ім' ;*
- *п'ятнадцять*: *п'ят^нац'ит', п'ат^нац'ім', п'ят^нац'ати;*

- вісімнадцять: в'іс'ім'нац'ит', в'іс'ім'нац'іт', в'іс'ім'нац'іт';
- дев'ятнадцять: дев'ат'нац'іт';
- двадцять: д'вац'іт', д'вац'ит';
- тридцять: т'риц'іт', т'риц'ит';
- шістдесят: ш'іі'с'ат;
- сімдесят: 'с'емд'іс'ат, 'с'емс'ат;
- вісімдесят: 'вос'імс'ат, 'вос'імд'іс'ат;
- дев'яносто: дев'носто;
- дев'ятсот: д'ів'і'цот.

Діалектні форми займенників, якими послуговуються мовці:

- все: ўс'о;
- та: 'тойі;
- таке: таке'о, таке'го;
- кожна: 'кажду;
- кожен: 'кажниї ;
- кожні: 'кажн'і;
- цей: 'цему;
- ця: 'цейі;
- ці: 'ційі;
- це: 'цего, ци'мом;
- ось: о'с'о;
- он: он'до;
- вона: йі'йі було 'дес'ат'.

Прийменники реалізуються в таких формах:

- так: та'ко;
- тут: ту'то, 'тута;
- там: та'мо;
- туди: ту'да.

Прислівники можуть мати відмінне від літературного значення:

- *при* – в: *ўс'і були при¹галстуках*;
- *при* – за: *при¹мої¹пам'ат'і*;
- *За* – через: *і за цих с'ім си¹н'іў і назвали*;
- *Як* – ніж: *ми¹жили шчаслив'іше/ як те¹пер¹д'іти*.

Прислівник *дуже* має значення ‘сильно’: *їїх¹н'імц'і¹ дуже ун'ічто¹жали, там¹дуже дже¹рел'на во¹да*.

Отже, проаналізувавши мовлення носіїв говірки молодшого покоління на морфологічному рівні, вдалось зафіксувати такі мовні риси: нетипове відмінювання іменників, вживання діалектних форм різних частин мов, використання нетипових префіксів та суфіксів для творення нових слів.

2.4.3. Лексичний рівень

Мовлення представників молодшого покоління характеризується наявністю лексичних та семантичних діалектизмів, а також суржику.

До лексичних діалектизмів відносимо: *ха¹з'аї ство¹ господарство¹*, *бара¹бол'а¹ картопля¹*, *т'ажко¹ важко¹*, *зас¹лаб¹ захворів¹*, *йолка¹ ялина¹*.

Семантичні діалектизми, які використали мовці: *мова* – ‘розповідь’: *їа та¹ку¹ мову¹ чула, л'і¹чити – лікувати¹: л'ічи¹ т'равами л'удеї¹; видно – ‘напевно¹: ба¹гато пона¹ходили в зем¹л'і к'іс¹ток в'ід л'удеї¹ ше¹видно з тих ро¹к'іў; приби¹рати – ‘прикрашати¹: ферму приби¹рали¹ йолкою¹; бол'іти – ‘хворіти¹: т'рохи бол'іла в¹ д'ецтв'і; кру¹тити – ‘показувати¹: к'іно кру¹тили*.

Зафіксовано 1 випадок вживання власної назви *Ж¹меранка* замість *Жмеринка*: *З Бра¹йілова були і с'о¹мац'ік'і були і з Ж¹меранки були*.

Слова російської мови зазнають адаптації в мовленні людей молодшого віку.

«Акання» як норма російської орфоепії зникає в українській говірковій системі: *про¹паушиї¹, ун'ічто¹жали, со¹ўхоз, ка¹н'ешно, оди¹ноким, на¹верно*,

пото́мушо, бо́л'езн'і, по́том, посто́йано, уго́лок, інт'і́р'есно, у́часток, д'і́р'ектор, о́собино, розр'і́шали, от'ход'і́ў, воп'шето, пон'рави́лос', посокраш'чали, ро́мант'іка, воп'ше, полу́чала, 'маст'ером, 'овошч'і, д'іско́т'еки, сорт'і́рували, остано́вили. Російський звук [а] присутній в слові *ка́н'ешно*.

У сусідніх складах спостерігаємо уживання однакового неетимологічного звуку [і]: *'безв'іст'і, л'і́б'і́д'іне, Л'і́н'і́нград, 'оч'і́р'ід'.*

М'які приголосні перед звуком [и]:

- [к'] → [к]: *'дом'іки, оди́ноким, п'разн'іки, д'іско́т'еки;*
- [ч'] → [ч]: *с'варшчик, шчи́тай, п'іч:ин'алис'а, начис'л'ала, л'і́чили;*
- [л'] → [л]: *ун'і́что'жали, дост'ройували, р'емон'т'ірували, розр'і́шали, л'і́чили, посокраш'чали, ізд'і́валис', сорт'і́рували, остано́вили, прекра́тили;*

- [д'] → [д]: *оди́ноким.*

Російські приголосні депалаталізуються також перед звуком [е]:

- [п'] → [п]: *педу́ч'іл'ішче;*
- [р'] → [р]: *а'ренду, в'рем'а, прекра́тили;*
- [в'] → [в]: *на'верно;*
- [б'] → [б]: *'безв'іст'і;*
- [г'] → [г]: *Гер'ман'і́у.*

Характерний для подільського говору твердий звук [р] не пом'якшується й перед іншими гослони́ми: *т'ур'му, сл'іса́ра*. Хоч в деяких випадках пом'якшення зберігається: *р'емон'т'ірували, інт'і́р'есно, д'і́р'ектор*.

Російський приголосний [г] ([g]) вимовляється як український [г]: *П'іро́гова, Гер'ман'і́у, уго́лок, мага́з'іни, ўс'і́зда*. Вживання російського приголосного [г] ([g]) не зафіксовано.

Російські іменники II відміни мають флексію *-і*, як українські: *в соу'хоз'і, в'д'ецтв'і*.

Приголосний [й] використовується в словоформах *дост'ройували, ст'ройіли, ст'ройітис'а, пост'ройіли* для уникнення збігу кількох голосних.

Російський постфікс *-сь* трансформується в український варіант *-ся* в слові *п'ич:ин'алис'а*.

Іменники у родовому відмінку множини мають флексію *-ів*, а не *-ов*: *от'ход'іў*.

У російській мові вживаються нестягнені форми прикметників, які стають стягненими в мовленні носіїв говірки: *'руска, сйі'добн'і, інт'і'р'есну*.

Деякі російські слова адаптації не зазнають: *'тоже, 'бабушка, 'бабушек,д'ед, 'дал'ше, 'дом'ік, кузн'е'ца, 'сад'іка, 'оз'єро, 'замуж, д'ік'р'єт, 'даже, 'сад'ік, нап'рот'іў, к'раснії, квар'т'іру, ст'рой ку, виступ'л'єн'іія, 'помн'у, 'д'ецтва*.

Суржик є характерною рисою лексики носіїв говірки молодшого віку. Респонденти використовують слова російського походження, адаптуючи відповідно до фонетичної та морфологічної систем рідної мови.

2.4.4. Синтаксичний рівень

Мовці використовують сполучники, відмінні від літературних.

У мовленні реципієнтів зафіксовано сурядний сполучник *т'ії*: *т'ії так заї 'майус' ха'з'аї ством; т'ії так аж 'чириз п'ат'нац'іт' 'рок'іў пеирейї ш'ли; т'ії по'чали ст'рой ку; да'їє т'рави в'ід 'кожної бол'єзн'і т'ії 'л'ічє; т'ії та'ке; магн'іто'фон буў на бата'реї ках та'киї т'ії ми ўкл'у'чали*.

Замість сполучника *але* використовується сполучник *но*: *но во'но було 'лучим/ чим те'пер; на 'цєму 'м'ісц'і була ш'кола// но йа там не в'чиўс'а; но во'на ко'лис' була 'вишчи та'ко п'ід 'пол'ом; ро'с'ії с'ка ўнас була/ но ми*

розмоу^лали укра^йнс^койу ^лмовойу; ^лд^іти ^йе пен^с'її ного ^лв'їку/ **но** во^ни про^жи^вайут да^леко; ко^рову тримали/ **но** ^лзара в ^лданиї час не три^майемо.

Речення *По ўс'їх ўра^чах ^лїїздили* утворене за аналогом до *по хатах ходити*.

У словосполученні *д^ір'ектором н^ішоу* відбувається нетипове керування.

2.5. Статика та динаміка в говірці села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл.

2.5.1 Статичні риси

2.5.1.1. Фонетичний рівень

Досліджуючи говірку села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. вдалось зафіксувати низку статичних рис на фонетичному рівні, які притаманні мовленню представників усіх поколінь.

У мовленні носіїв говірки зафіксовано обниження голосного [e] до [и]: *би^лр'їт, хтони^лбуд', ^лчириз, ^лвишчи, ки^еру^лваў, по^лкажи, в ^лмени, ти^лата, ни^лпомн'у*.

Явище дієрези притаманне мовленню людей різного віку. Це закономірно, бо воно спрощує вимову деяких звукосполук у словах: *порозі^лжалис' а, приї^лжаў, приї^лжали, зі^лжайеш; плас^лмасов'ї*.

Статичним є також явище апокопи. Такі слова як *тре, н' ічо, ди^лви, хоч, чо, за^лра, ^лс'їки* можна зафіксувати в мовленні кожного носія говірки.

До статичних рис відносимо синкопу. Випадіння звуків всередині слова є характерною рисою мовлення усіх реципієнтів: *^лпомниш, помню, поста^лрайемс'а, х^лт'їла, ^лтоє, ^лкау, ^лб'їше, не ^лмоу, ^лт'їки, ^лк'їки, йа^лкис', ^лкаут, ^лкаєм, ^лз'їсти, роз^лкау, ^лт'їкино, ^лмоє, ^лб'їшечка*. Зокрема, зафіксовано 48 випадків вживання словоформ *^лкау, ^лкаут, ^лкаєм*.

Явище епентези загалом є статичним. Так, словоформи *^лрад'їо* та *^лрад'їво* вживаються паралельно. Зафіксовано по 1 випадку вживання цих

словоформ представниками старшого покоління. Молодші люди використали слово *'рад' іво* 2 рази, *'рад' іо* – 4 рази. Слово *м'н'асо* замість *м'йасо* вживають майже всі носії говірки.

Відсутність подовжених приголосних можемо зафіксувати в мовленні представників усіх поколінь. Найчастіше подовження відсутнє у дієсловах: *по'бачиц'а*, *'лишец'а*, *випус'кайец'а*, *сп'равиц'а*, *сти'тайес'а*, *см'і'йес'а*; *В'ін:иц'а*; *в'і'с'іл'а*.

Стягнення звукосполук [шч]-[ш] є статичним явищем: *шоб*, *ше*, *шо*, *'дешо*, *'нашо*, *хот'би'шо*, *шони^{el}буд'*, *йак'шо*. Літературні відповідники цих слів не були зафіксовані жодного разу.

Кілька разів було зафіксовано явище палаталізації: *в'і'с'іл'а*; *трахто'р'і*, *ши'н'ок*. Палаталізація не є типовою рисою говірки села.

Характерною рисою говірки є депалаталізація фонемі [р']: *бура'ки*, *п'рамо*, *по'в'ірат*, *го'ворат*, *пров'і'рати*, *'варана*, *бу'ран*.

Оглушення дзвінких приголосних перед наступними глухими зафіксовано у словах *'лекша*, *'в'ітки*, *'вотка*. Вживання цих слів є характерним для людей різного віку.

Дисиміляція, зафіксована в словах *т'рактор та колба'са*, є явищем статичним. Варто зауважити, що носії говірки використовують паралельні форми: *т'рактор* та *т'рактор*; *т'ракторниї* та *т'ракторниї*; *трахто'р'іст* та *тракто'р'іст*. Використання кореня *трактор* зафіксовано 26 разів, а *трактор* – 9 разів.

Нетипове наголошення деяких слів, наприклад *бу'деш*, *бу'дут*, *бу'дут'*, *бу'дете*; *посере'дин'і*, *'дочка*, *'рубел'*, *холод'но*, *кро'пива*, *'новий* є явищем статичним.

До стативи відносимо вживання конструкції *я знаю* в значенні 'не знаю'. Представники старшого покоління вжили цю конструкцію в такому значенні 5 разів, середнього – 3 рази, молодшого – 3 рази.

2.5.1.2. Морфологічний рівень

На морфологічному рівні виявлено низку статичних рис, які загалом є характерними для подільського говору.

Іменники I відміни множини в родовому відмінку мають закінчення – ів: *церкв' іў; б'д'жол' іў; ш'кол' іў; фабри'к' іў; тис' ач' іў; коро'в' іў.*

Уживання іменників у формі множини в називному відмінку замість родового є явищем статичним. Зафіксовано нетипове відмінювання слів *з'рош'і, 'куру, 'д'іти, 'в'іўц'і, 'жаби, коро'ви* у мовленні представників різних вікових груп.

Іменники I та III відміни однини жіночого роду в орудному та місцевому відмінках мають закінчення -ою: *зем'л'ойу, 'ночойу, с'ім'йойу, с'мерт' ойу, з'рушойу, за гра'ниц'ойу, п'ід чере'пиц'ойу.*

У мовленні представників старшого покоління зафіксовано форми двоїни: *і 'коло з'руби бу'ло ну 'може три в'ідр'і чи дв'і в'ідр'і пше'нички.* Ця риса не занепала, адже використання форми двоїни спостерігаємо також у мовленні людей молодшого віку: *од'ну дв'і ко'ров'і.*

Зафіксовано вживання однинних іменників у значенні множинних: *'земл'і, по загра'ниц' ах, мо'лока.*

3-я особа однини і множини теп. часу, 2-а особа множини наказового способу дієслів II дієвідміни в мовленні носіїв говірки має тверде закінчення -т. Зафіксовано всього 2 випадки, коли такі дієслова мають закінчення -т' : *бу'дут', 'кажут'.*

Носії говірки використовують нетипові префікси для творення нових слів:

- *ви- - за-: 'вибрали 'забрали';*
- *на- – по-: на'чалас'а 'почалася';*
- *на- - з-: нал'а'калас' 'злякалась'; нага'дайу 'згадаю';*
- *зу- – с-: сти'н'алас' 'зупинялась';*
- *по- - в-: по'били 'вбили'; посту'пати 'вступати';*

- при- - в-: *ўгош'чали 'пригощали'*;
- по- - з-: *пом'і'н'ати 'змінити'*;
- за- - роз-: *завалиўс'а 'розвалився'*;
- про- - пере-: *пров'і'р'ати 'перевіряти'*;
- з- – од-: *з'разу 'одразу'*;
- за- – в-: *за'били 'вбили'*.

Зафіксовано форми дієприкметників, утворених за допомогою суфікса -ш-: *ўмерш'і, -ан-: 'ран'ана, з'робл'ане, обг'орд'аниї* , -ат-: *позак'риват' і*.

Мовці використовують однакові форми наступних числівників:

- три: *трох*;
- чотири: *ч'тири, чи'тири*;
- п'ять: *'п' атеро, 'п' атого*;
- шість: *з шис'ти*;
- дев'ять: *'дев'іт' ; д' ів'йатиї , д' ів'йатому, де"ў'йатиї* ;
- десять: *'дес' іт' ; д' іс'атиї* ;
- одинадцять: *а'д'інацит', а'д' інаціт' , о'динац'іт'*;
- дванадцять: *два'нац' ати; дв'і'нац'іт' , два'нац'атого; дв'і'нацит'*;
- чотирнадцять: *чо'тирнац' іт' , чо'тирнацит'*;
- п'ятнадцять: *п'ат'нац'іт', п'ет'нацит'*; *пим'нацит' , пим'нац'ати*;
- шістнадцять: *ш'іс'нац'іт', ш' іс'нацит'* ;
- сімнадцять: *с'ім'нац'атого, с'ім'нацит' , с'ім'нац'іт'*;
- вісімнадцять: *в' іс' ім'нац' іт' ; вос'ім'нацит' , вос'ім'нац'атиї ; в'іс'ім'нацит' , в'іс'ім'нац'іт' , в'іс'ім'нац'іт'* ,
- дев'ятнадцять: *дев'ат'нац'іт'*;
- двадцять: *два'ц' атого, д'вацит' , д'вац'іт'*;
- тридцять: *т'риц' іт' ; т'риц' ит' , три'ц'атиї , три'ц'атого*;
- п'ятдесят: *п'ійі'с'ат*;
- шістдесят: *шійі'с'ат*;
- сімдесят: *'с' емс' ат; 'с'емд'іс'ат*;

- вісімдесят: ¹вос' імс' ат, ¹вос' імдес' ат;
- дев'яносто: дев'носто;
- дев'ятсот: дев'а'цот, д'ів'і'цот.

Носії говірки використовують такі форми займенників:

- ось: о'с' о;
- он: он'до;
- все: ўс'о;
- це: це'го, це'о, це'хо, це'во, ци'мом;
- цей: це'йо, в'цему,
- ці: ці'і'о; о'ці'і'го;
- ця: ці'а'о, 'цейу, 'цейі;
- та: 'тойі, 'тойу;
- стільки: с'т' іки;
- скільки: 'ск'іки;
- кілька: с'кіко, с'к'іка;
- таке: таке'о, ота'ке, таке'во, отаке'о; таке'го;
- так: та'ко;
- така: така'о;
- такі: так'і'го, так'і'о.

Прикметники та прислівники вищого ступеня порівняння творяться за допомогою суфікса -шч-: вред'н'ішч'і; бага'т'ішче.

Прикметники найвищого ступеня порівняння утворюються за допомогою слова самий: ¹сама с'тарша, ¹самоу с'таршойу, ¹саме г'лаўне, ¹саме 'хуже; ¹саме осноў'не, ¹сама 'задн'а.

Носії говірки використовують діалектні форми прислівників:

- тут: ту'то, о'тут, тут'о, 'тутички, 'тутки;
- там: та'мо, 'тамки;
- тепер: те'перки;
- інколи: 'деколи;

- *так: та¹ко, тако²го.*

Зафіксовано діалектні форми вигуків *а¹шо²ж* або *ну¹а²шо²ж*.

2.5.1.3. Лексичний рівень

Дослідивши говірку села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької області, ми не зафіксували динаміку у вживанні лексичних та семантичних діалектизмів, адже немає чіткої різниці у вживанні певних номінативних одиниць людьми різного віку.

Мовлення усіх носіїв говірки характеризується вживанням суржику. Використовуючи слова російського походження, мовці адаптують їх до фонетичної, морфологічної та граматичної систем рідної мови.

Російський звук [а] нижнього піднесення середнього ряду вимовляється як голосний середнього піднесення заднього ряду [о]: *на¹верно, о¹шиблис²'а, бол¹'н²'ицу, оку¹'н²'ірован²'і, моло¹'д²'ож²'і, забол¹'іла (захворіла), бол¹'ез²'н', о¹'руж²'їа*. У деяких словах зберігається російський звук [а]: *сна¹'с²'іба, ка¹'н²'ешно*.

Російський голосний верхнього піднесення середнього ряду [ы] в позиції після шиплячих вимовляється як голосний високого піднесення переднього ряду [і]: *'ж¹'ізн², моло¹'д²'ож²'і, о¹'руж²'їа* та ін.

У сусідніх складах спостерігаємо вживання однакового неетимологічного звуку [і]: *пр¹'ідс²'і³'дател³'у, т¹'іл²'і³'фони, к¹'іном²'і³'хан³'іки, т¹'іл²'і³'в³'ізор, в¹'П²'ім²'ір²'і*.

Відбувається депалаталізація м'яких російських приголосних перед російським звуком [и] на українському мовному ґрунті:

[к'] → [к]: *стар¹'і²ки, к¹'іном²'і³'хан³'іки, 'дом¹'і²ки, п¹'разн²'і³ки;*

[ч'] → [ч]: *шчи¹'тайец²'а, по¹лучиш, шчи¹'таї, с¹'варичик, начис¹'л²'ала;*

[л'] → [л]: *продол¹'жали, придла¹'гали, особо¹'дили, ун¹'ічто²'жали;*

[н'] → [н]: *'помниш, л¹'у²'бо³'уни³'у.*

Російські приголосні депалаталізуються також перед звуком [е]:

[м'] → [м]: об'мен:иї, 'н'емец',

[п'] → [п]: пост'іпен:о, первеинст'во, педу'ч'іл'ішче;

[р'] → [р]: 'воўрем'а, т'ребуйт, в'рем'а, інте'ресно, д'ікрет,;

[в'] → [в]: к'л' евер, сел'со'вет, на'верно.

Приголосний [р] вимовляється твердо й в інших позиціях: ўп'і'род, с'л' есара, т'ур'му і т.д. Але в деяких випадках м'якість залишається: ганз'р'ена, поінт'іп'есу'ватис'а, р'емон'т'ірували.

Російський задньоязиковий приголосний [г] ([g]) у говірці замінюється українським глотковим [г]: з Гер'ман'ійі, сфотогра'ф'ірован'і, мозз'г' іў, ганз'р'ена, 'аўгуста, мага'з'ін, согла'силис'а, уго'лок, вс'іг'да.

Російські іменники II відміни твердої групи відмінюються за аналогією до українських – мають флексію **-і**. Наприклад: в д'ет'дом'і, сел'со'вет'і, сов'хоз' і, тру'д'і, 'д'ецтв'і.

За принципами української милозвучності збіг двох голосних є неприйнятним, тому закономірним є вставлення між ними приголосного: пост'ройіў, пост'ройіли.

Російський постфікс **-сь** трансформується в український варіант **-ся**: ост'талас' а, о'шиблис'а, прист'ройілас' а, полу'чилос'а, согла'силис'а, п'іч:у'н'алис'а.

Грамаатичної адаптації зазнають флексії:

- дієслів 3 особи однини: не обраш'чайе, ст'ройе, 'помне;
- іменників у родовому відмінку множини: д'ікрет'іў, мозз'г' іў, от'ход'іў;
- іменників у місцевому відмінку однини: в'сад'іку, в'отпус'ку.

У російській мові вживаються нестягнені форми прикметників, тоді як для української характерні стягнені: 'руск'і, оку'п'ірован'і, 'нужна, 'женске, інте'ресне, пост'ройена, л'іб'і'д'іне, сфотогра'ф'ірован'і, 'руска, сій'добн'і.

Частина російських слів, уживаних у говірці як елементи суржику, не зазнає змін і залишає свою первісну форму: *т'от'а, вн'іман'їя, св'ет, т'їна, п'лотн'їк, отпуск, с'в'аз', бабушка, кузн'е'ца, на виступл'ен'їя* та ін.

Способи адаптації російських слів до української мовної системи однакові для усіх носіїв говірки.

2.5.1.4. Синтаксичний рівень

Особливістю синтаксичного рівня є вживання нетипових форм прийменників та сполучників носіями говірки різного віку.

У мовленні представників усіх поколінь зафіксовано прийменники, які мають відмінне від літературного значення:

- *За* 'зі, про': *п'їшоў за мени погово'риў;*
- *коло* 'разом': *во'ни коло мене жили;*
- *у (в)* 'під час': *во'на у в'її ну в'їдалас'; о'дин раз в'голод;*
- *за, при* 'під час': *ну да при со'йуз' і було луче^н;*
- *із:а, за* 'через': *їа із:а того ли'шайу ст'рої ку і ї ду на ферму;*
- *по* 'до': *по цеї р'їк са'ма.*

Зафіксовано 3 випадки вживання підрядного сполучника *хоч* та 2 *хот'*:
на ц'у в'її ну ї де/ хоч в'ін там роби/ там в с'їл'со'в'ет'ї; ка'н' ешно було луче/ хоч л' уди не полу'чали та'ких цих тис' ач' їў їак зара полу'чайут; в'ін нас бачиш їак/ хоч ми т'рудимс'а т'ажко; хот' пенс'їя ма'ла/ а'ле да'їут; хот' ма'лен'ка була/ но помн'у.

Сурядними протиставними сполучниками в мовленні носіїв говірки виступають сполучники *но* та *а'ле (а'ли)*. Представники старшого покоління використали сполучник *но* 21 раз, *а'ле* – 9 разів, *а'ли* – 8 разів. В мовленні людей середнього віку зафіксовано 26 сполучників *но*, 3 - *а'ле*, 6 - *а'ли*. В мовленні людей молодшого віку зафіксовано 13 сполучників *но*, по 2 сполучники *а'ле* та *а'ли*. Отже, характерною рисою мовлення представників усіх поколінь є вживання протиставного сполучника *но*, який не є

літературним. Так, мовці у 66,6% використовують сполучник *но* замість *але* (*а/ли*) (Див. Додаток Б. Діаграма 1).

Сполучник *йак* в значенні ‘ніж’ зафіксовано 3 рази: *те^н/пер^л лекше^л жити/ йак колис^л було; то йа^л думайу шо з мед^лпункту^л б^л іша^л корис^л т^л була йак з^л того^л клубу; ми жили шчас^ллив^л іше/ йак те^лпер^л д^літи.*

2.5.2. Ознаки динаміки

Хоча будь-яка мова є відносно статичною системою, проте не можемо заперечувати її розвиток і наявність певних змін. Проаналізувавши говірку села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. на синхронному рівні, виявлено, що мовлення осіб трьох поколінь має деякі відмінності. Зафіксовано динамічні риси на фонетичному та морфологічному рівнях.

Спостерігається динаміка у вживанні словоформ *вої^лна* та *в’її^лна* представниками різних поколінь. Так, люди старшого віку використали слово *вої^лна* 23 рази, а слово *в’її^лна* 12 разів. Представники середнього покоління вжили слово *вої^лна* 7 разів, *в’її^лна* – 8 разів. Словоформа *вої^лна* в мовленні людей молодшого віку не зафіксовано, натомість форма *в’її^лна* вжито ними 8 разів. Тобто іменник *вої^лна*, в якому відсутнє чергування [о] // [і] повністю зникає з мовлення сьомачан. Зазначимо, що молодші люди вживають слово *в’її^лна* або *вої^лна* рідше, бо вони не були свідками Великої вітчизняної війни, а з переказів знають небагато: *но про в’її^лну^л тоже^л баба та^лке роз^лказувала шо^л т^лажко було; йа про в’її^лну^л доц^ла н^лічо не з^лнайу; а за в’її^лну н^лічо не помн^лу/ но т^лікино помн^лу шо^л мама роз^лказувала* (Див. Додаток Б. Діаграма 2).

Явище метатези зафіксовано у слові *кир^лничка* та його формах. Це слово було вжито представниками кожного з поколінь: I покоління – 3 рази, II покоління – 5 разів, III покоління – 1 раз. Проте також зафіксовано вживання слова *кри^лничка* представниками молодшого покоління – 3 рази. Тобто спостерігається динаміка вживання цих слів: молодші люди

використовують паралельні форми - *кир'ничка* та *кри'ничка*. Варто зазначити, що ця номінативна одиниця використовується на позначення криниці, яка знаходиться на окраїні села і, за народними переказами, має цілющу воду.

Вживання словоформи *здо'ровл'а* замість *здо'ров'я* є притаманним мовленню людей старшого віку (вжито 9 разів); молодші люди послуговуються літературною формою: *'мама ўже не 'мала здо'ров'я*.

Спостерігається динаміка вживання приставних приголосних. Приставний [й] зафіксовано в мовленні людини 1927 р.н. у словоформах *Йі'ринкойу* та *Йі'рини*. Люди молодшого віку використовують словоформи *Г'ринка*, *Г'ринк'і*. Приставний [г] зафіксовано в мовленні представників старшого та середнього поколінь. У мовленні людей молодшого віку явище протези не зафіксовано.

Неоднаковим є вживання словоформ *'свато*, *'с'вато* та *с'в'ато*. Так, люди старшого та середнього поколінь послуговуються номенами *'свато* або *'с'вато*, а також спільнокореневим *с'ва'тили*. Представники молодшого покоління використовують літературний відповідник *с'в'ато* та дієслово *ос'в'а'тили*.

Зафіксовано словоформи *с'тарости* та *с'мерти* в мовленні людини 1932 р.н., у мовленні людей молодшого віку закінчення -и в Р.в. іменників III відміни однини не зафіксовано.

Дієслово жити у формі I особи однини має архаїчну форму *жи'йу*: *не^u'ма с'мерт' і та й жи'йу*. Такий випадок зафіксовано в мовленні найстаршого респондента – 1920 р.н.

Числівник *один* у мовленні осіб старшого віку має форми *йі'ден*, *йід'на*, *йід'н' і*. Вживання ними таких числівників зафіксовано 14 разів, 8 разів вжито їх літературні відповідники. Представники середнього та молодшого покоління такі форми не використовують, натомість літературні словоформи числівника *о'дин* вжито мовцями середнього віку 40 разів, молодшого – 22 рази (Див. Додаток Б. Діаграма 3).

Порядковий числівник *первий* та його форми зафіксовані у мовленні осіб старшого (4 рази) та середнього (2 рази) поколінь. Літературний відповідник *перший* вони використали 2 та 8 разів відповідно. Люди молодшого віку не послуговуються архаїчною формою цього числівника, а його літературна форма – *перший* – зафіксована 3 рази (Див. Додаток Б. Діаграма 4).

У мовленні людей старшого віку зафіксовано числівникові форми *ш'тири* та *штур'наци'т'*: *три класи/ чи ш'тири; шос' ш'тири класи 'т'іки; 'рок'іу штур'наци'т' п'ат'наци'т'*. Ця риса поступово зникає в говірці, бо представники молодшого та середнього поколінь послуговуються іншими словоформами.

У мовленні осіб 1927 р.н., 1938 р.н., 1946 р.н. та 1969 р.н. зафіксовано вживання числівника *тисяча* у знахідному відмінку замість називного: *в'ін по'мер/ в 'тис'ачу с'ім'сот/ це ўже те'пер в друг'ім 'роц'і; 'тис'ачу дев'а'цот т'риц'іт' 'вос'мого; / вона була 'тис'ачу дев'а'цот двац'іт' другого 'року на'роджен':а; 'тис'ачу дев'а'цот 'сорок 'шостого 'року. Респонденти 1968 р.н., 1969 р.н. та 1974 р.н. використали називний відмінок: *наро'диўс'а 'тис'ача д'ів'і'цот ш'йї'с'ат 'вос'мого 'року, 'першого нол' 'с'омого 'тис'ача дев'а'цот ш'йї'с'ат де'в'атого 'року, йа наро'дилас'а двац'іт' дев'ятого 'с'ічн'а 'тис'ача дев'а'цот 'с'емс'ат чет'вертого 'року.**

У мовленні респондентів старшого та середнього поколінь зафіксовано займенникові форми *'него*: *так ми 'коло 'него продол'жали 'жити; в 'него та'ко ступ'н' а була; в 'него ц' а 'рана розі'ї ш'лас' а; та 'н'уйу: шо за 'н'уйу ка'зати; шо йа 'можу про 'н'уйу ска'зати.*

Носії говірки старшого віку використовують займенник *'каждий* замість *'кожен*. Зафіксовано три таких випадки. Представники середнього покоління використали займенник *'каждий* 1 раз, *'кожен* – 2 рази. У мовленні наймолодших реципієнтів архаїчна форма цього займенника також зафіксована 1 раз, проте його літературний відповідник вжито 6 разів.

Прийменник *на* вжитий у значенні “від” у мовленні найстаршого респондента (1920 р.н.): *одна на 'кокл' уш по'мерла*.

На позначення геноциду українського народу, який відбувався в 1932 – 1933 рр. шляхом створення масового голоду, мовці використовують номінативні одиниці *голодовка* та *голодомор*. Іменник *голодовка* зафіксований у мовленні людей старшого віку, тобто в тих, хто був свідком геноциду або народився за кілька років після його закінчення. Один раз використано номен *голодомор*: *а про голодомор вам щось розказували? – ну голодо'мор/ шо там було 'йісти// 'йїла чи не 'йїла/ а 'хот'би ди'тин'і 'дати*. Люди середнього віку вжили 2 іменника *голодовка* та 6 – *голодомор*. Представники молодшого покоління, які про геноцид знають не дуже багато, використовують лише іменник *голодомор*. Зафіксовано 5 випадків вживання цього слова.

Спостерігається динаміка у вживанні власної назви *Ж'меринка*. У мовленні представників старшого покоління зафіксовано словоформи в *Ж'миранц'і* та *Ж'миранка*. Люди середнього віку використали іменник *Ж'меранка* та його форми 9 разів, *Ж'меринка* – 1 раз. В мовленні осіб молодшого віку зафіксовано 1 випадок вживання *Ж'меранка* та 8 випадків – *Ж'меринка*. Отже, лише молодші за віком люди послуговуються правильною назвою міста.

Представники різних поколінь використовують сурядний сполучник *т'її* (*таї*, *тиї*). Так, у мовленні людей старшого віку зафіксовано 22 сполучники *т'її*, 7 сполучників *таї* та 3 сполучники *тиї*. Люди середнього віку використали 9 сполучників *т'її* та 4 сполучники *таї*. Представники молодшого покоління вжили сполучник *т'її* 13 разів.

Висновки до II розділу

Проаналізувавши затранскрибовані тексти, ми виявили низку говіркових рис у мовленні представників кожного покоління. Дослідження

мовлення носіїв говірки на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях дає можливість співставити виявлені говіркові риси та зробити висновки щодо їх статичності чи динамічності.

Стійкість мови як системи зумовлює те, що статичних рис виявлено набагато більше, ніж динамічних. Мовленню представників усіх поколінь властиві такі особливості:

- обниження голосного [e] до [и]
- палаталізація та депалаталізація приголосних;
- явища синкопи, апокопи, дієрези та метатези;
- дисиміляція;
- спрощення в групах приголосних;
- оглушення;
- відсутність подовжених приголосних;
- стягнення звукосполук [шч]-[ш];
- нетипове наголошення та інтонування;
- вживання нетипових форм усіх частин мови;
- наявність лексичних та семантичних діалектизмів;
- велика кількість суржику, адаптація російських слів до української мовної системи;
- уживання прийменників у нетиповому для них значенні;
- використання діалектних форм сурядних та підрядних сполучників.

Динамічні риси в говірці с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької області найчастіше виявляються при аналізі окремих одиниць, а не явищ в цілому. Зокрема, у мовленні представників молодшого покоління відсутні такі риси:

- вживання словоформи *вої* ¹*на* замість *в'її* ¹*на*;
- поява епентетичного *л* в слові *здо*¹*ровл'а*;
- протеза, зокрема приставні приголосні [й] та [г];

- словоформи *с'вато* та *с'вато*;
- закінчення *-и* в іменниках *с'тарости* та *с'мерти*;
- дієслово жити у формі I особи однини - *жи'йу*;
- числівники *йі'ден*, *п'ервий*, *ш'тири*, *ш'тир'націт* та їх форми;
- займенникові форми *'него* та *'н'уйу*;
- вживання прийменника *на* у значенні 'від';
- вживання номінативної одиниці *голо'довка*.

Деякі мовні риси не занепали повністю, проте можемо простежити їх занепад, враховуючи кількість ужитих одиниць представниками кожного з поколінь. Так, люди молодшого віку, крім іменника *кир'ничка*, паралельно вживають його літературний відповідник – *кри'ничка*. Молодші люди частіше використовують числівник *'тис'ача* замість *'тис'ачу* при називанні року народження. Спостерігається динаміка у вживанні власної назви Жмеринка: *Ж'миранка* → *Ж'меранка* → *Ж'меринка*. Тобто представники молодшого покоління частіше використовують офіційну назву міста. Занепадає архаїчний займенник *'каждий*. Спостерігається зменшення частотності вживання сполучників *таї* і *тиї*.

ВИСНОВКИ

1. Статика та динаміка мови привертала увагу багатьох лінгвістів, проте найчастіше їх праці стосувалися змін, що відбуваються в літературній мові. Першими мовознавцями, які звернули увагу та динамічні процеси в мові були Бодуен де Куртене і Ф. де Сосюр. Саме вони першими окреслили такі явища як «синхронія» та «діахронія» мови. Праці вітчизняних та зарубіжних науковців переконують, що будь-якій мові властиві зміни, тому динаміку можна прослідкувати і в діалектах. Українські діалектологи Д. А. Марєєв [34, 35], О. М. Костів [24, 25, 26], М. О. Волошинова [6], К. Д. Глуховцева [9], Д. А. Ігнатенко [22], Л. М. Коць-Григорук [27] та ін. досліджували динаміку українських говірок, проте їх увагу привернули мовні зміни на діахронному рівні.

2. Методологія дослідження динаміки говірок описана в статті польського мовознавця Єжи Сероцюка «Dynamika przeobrażeń języka mieszkańców wsi i możliwości jej badania» [52]. Автор обґрунтував можливості вивчення динамічних процесів не лише на діахронному зрізі, а й на синхронному. У його статті запропоновано поділ мешканців сучасного села на 5 поколінь: народженні перед 1920 р.; 1921-1945 р.н.; 1946-1970 р.н.; 1971-1995 р.н.; народженні після 1996 р. Це дослідження дало можливість поділити реципієнтів на три покоління (респондентів, народжених до 1920 р. та після 1995 р.н. не було).

3. Дослідники звертають увагу та вплив різних екстра- та інтралінгвальних чинників на говірки, що стає причиною мовних змін. На досліджувану говірку с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. могли вплинути як внутрішньомовні чинники (відкритість/закритість мовного рівня до сприймання змін; розширення семантичного обсягу лексем; тиск вищого рівня на нижчий; наявність у говірці кількох фонетичних, акцентуаційних та граматичних варіантів лексем), так і позамовні (зміна сільського побуту, розвиток освіти, вплив телебачення, Інтернету, періодичних видань, книг, радіо; зміна видів діяльності селянина, вплив іноземних мов і т.д.).

4. Багато діалектологів присвятили свої праці вивченню говірки одного села. Важливими є дослідження К. Михальчука, Г. Аркушина, Ю. Громика, М. Лесюка, І. Сабалоша, А. Сніжка та інших. Українські говірки стали об'єктом дослідження іноземців – О. Брока, К. Дейни, І. Зілинського, І. Панькевича, Г. Геровського, О. Горбача. Діалектологи О. Романчук, І. Таші, І. Гороф'янюк вивчають українську говірку села Булаєшти (Республіка Молдова). Комплексне дослідження говірки одного села дає можливість зафіксувати риси на різних мовних рівнях, інтерпретувати та деференціювати їх, щоб виявити статичні та динамічні процеси.

5. Для дослідження динаміки говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. було опитано 15 людей різного віку, яких розподілено на 3 вікові групи: старше покоління (1920 - 1942 рр.н.); середнє покоління (1946 - 1955 рр.н.); молодше покоління (1969 р.н. - 1975 рр.н.).

6. Проаналізувавши мовлення представників трьох поколінь, зафіксовано мовні риси на фонетичному, морфологічному, лексичному на синтаксичному рівнях. Порівняння виявлених у мовленнєвих рис дає можливість зауважити, що більшість з них є статичними.

7. На фонетичному рівні статичними є такі мовні явища: обниження голосного [е] до [и]; палаталізація та депалаталізація приголосних; явища синкопи, апокопи, дієрези та метатези; дисиміляція; спрощення в групах приголосних; оглушення; відсутність подовжених приголосних; стягнення звукосполук [шч]-[ш]; нетипове наголошення та інтонування.

8. До статичних рис на морфологічному рівні відносимо: закінчення -*ів* іменників І відміни множини в родовому відмінку; вживання іменників у формі множини в називному відмінку замість родового; форми двоїни; вживання одининних іменників у значенні множинних; тверде закінчення -*т* у дієсловах; використання нетипових префіксів для творення нових слів; творення дієприкметників за допомогою суфіксів -*ш-*, -*ан-*, -*ат-*; діалектні форми більшості числівників; нетипові форми займенників та прислівників;

творення прикметників вищого ступеня за допомогою суфікса *-шч-* та найвищого за допомогою слова *самий*; діалектні форми вигуків.

9. Спільним для всіх мовців є уживання лексичних та семантичних діалектизмів. Мовлення носіїв говірки характеризується вживанням суржику. Російські слова зазнають змін, адаптуючись до української фонетики, морфології та граматики: російський [а] замінюється на [о]; [ы] вимовляється як [і]; неетимологічний звук [і] з'являється у сусідніх складах; приголосні депалаталізуються в позиції перед [е] та [и]; характерний для подільського говору твердий [р] не пом'якшується і в інших позиціях; приголосний [г] ([g]) у говірці замінюється українським глотковим [ґ]; флексії дієслів та іменників зазнають граматичної адаптації; постфікс *-сь* трансформується в український варіант *-ся*; російські прикметники набувають стягнутої форми. Проте деякі слова російського походження в мовленні носіїв говірки залишають свою первісну форму.

10. Синтаксичний рівень є статичним. Мовці використовують прийменники в нетиповому для них значенні. Зафіксовано сурядні та підрядні сполучники *йак* 'ніж', *хот* 'хоч', *но*. Використання таких сполучників є характерним для мовлення усіх реципієнтів.

11. Динамічних рис виявлено набагато менше, що пояснюється стійкістю та статичністю говірки. Простежуємо занепад таких явищ: метатеза у слові *кир'ничка*; вживання номінативних одиниць *Ж'миранка* та *Ж'меранка*; використання іменника *'тис'ячу* замість *'тис'ача* при називанні року народження, уживання архаїчного займенника *'каждий*; використання сполучників *таї* та *тиї*. Ці явища повністю не зникають із мовлення представників молодшого покоління, проте частотність вживання певних одиниць зменшується. У мовленні представників старшого та середнього покоління виявлено низку рис, які не зафіксовані в мовленні людей молодшого віку: уживання словоформи *вої'на* замість *в'її'на*; поява епентетичного [л] у слові *здо'ровл'а*; протеза, зокрема приставні приголосні [й] та [г]; словоформи *'свато* та *'с'вато*; закінчення *-и* в іменниках *с'тарости*

та *с'мерти*; дієслово *жити* у формі І особи однини - *жи/йу*; числівники *йі/ден*, *'первий*, *ш/тири*, *штур'нациіт'* та їх форми; займенникові форми *'него* та *'н'уу*; вживання прийменника *на* у значенні 'від'; уживання номінативної одиниці *голо'довка*.

12. Дослідивши говірку села Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл., ми переконались, що більшість зафіксованих рис є статичними, адже вони притаманні мовленню представників усіх трьох поколінь діалектоносіїв. Динаміка говірки найчастіше спостерігається на рівні окремих мовних одиниць, а не говіркових рис. Таке співвідношення статичності і динаміки в системі однієї говірки забезпечує сталість діалектної мови в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія: навчальний посібник з регіональної діалектології для студентів спеціальності "Українська мова і література" / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – 257 с.
2. Аркушин Г. Силенська гуторка / Григорій Аркушин. – Луцьк, 1996. – 168 с.
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища школа, 1980. – 247 с.
4. Брага І. Суржик у соціолінгвістичному вимірі / І. І. Брага // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2012. – № 1. – С. 82–87.
5. Будина М. Э. Современные представления о динамике в языке / М. Э. Будина // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – № 9 (сентябрь). – С. 131–135.
6. Волошинова М. О. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнословобожанських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 "українська мова" / Волошинова М. О. – Луганськ, 2014. – 22 с.
7. Вакульчук С. Українські діалекти у дослідженнях польських лінгвістів (I пол. XX ст.): [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Mikks/2011_34/377_387.pdf.
8. Вінтоняк О. В. Фонологічна, морфологічна і лексико-семантична система говірки села Баня–Березів Косівського району / О. В. Вінтоняк. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2011. – 236 с.
9. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок : монографія / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 364 с.

10. Гнатюк М. Терміни на позначення фонетичних процесів: теоретичний і практичний аспекти (на матеріалі північнолемківських переселенських говірок) / Мирослава Гнатюк // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2012. – № 733. – С. 166–173.

11. Говірка села Машеве Чорнобильського району / НАН України; Ін-т мовознавства: у 4 ч. – Київ : Вид-во Центру захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій, 2005 – 704 с.

12. Гороф'янюк І. До характеристики морфологічної системи української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова / Інна Гороф'янюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. – Вінниця : ВДПУ, 2012. – Вип. 16. – С. 275–283.

13. Гороф'янюк І. Лінгвальне портретування українського села Булаєшти Республіки Молдова: фонетичні паралелі з подільським говором / Інна Гороф'янюк // ТЕКА Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych PAN Oddział w Lublinie, vol. VII/2012, red. Maria Borciuch, Lubow Frolak, s. 57–63.

14. Грицак Є. Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі / Є. Грицак // Зап. наук т-ва ім. Т. Шевченка. – Львів, 1930. – Т. 99. – С. 323–325.

15. Гриценко П. Ю. Діалектологія / П. Ю. Гриценко // Українська мова: Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 65.

16. Громик Ю. В. Система дієслівних форм у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – № 2 (279): Філологічні науки. Мовознавство. – С. 89–92.

17. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Вступні розділи) / Й. О. Дзендзелівський. – Ужгород : Закарпатська обласна друкарня, 1966. – 99 с.

18. Дзюбишина-Мельник Н. Суржик і суржикізми: стилістичні ресурси / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Наук. зап. НаУКМА: Філол. науки., – 2010. – Т. 111. – С. 16–20.
19. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1985. Т. 2: Д – Копці / Укл.: Н. С. Родзевич та ін. – 1985. – 572 с.
20. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови: посіб. для ф-тів мови й літ. пед. Ін.-тів / Ф. Т. Жилко. – Київ : Рад. шк., 1955. – 314 с.
21. Зінчук Р. С. Принципи аналізу іменної словозміни в діалектологічних дослідженнях: [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/677/1/slovozmına_analiz.pdf.
22. Ігнатенко Д. А. Типологія форм і динаміка українських говірок півночі Молдови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Ігнатенко Діана Анатоліївна – Одеса, 2016. – 23 с.
23. Ковалевська Т. І. Інтонаційні засоби актуалізації емоційного висловлювання / Т. І. Ковалевська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. – 2011. – № 5. – С. 141–144. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_9_2011_5_28.
24. Костів О. Динаміка і статика в діалектних просторових конструкціях (на матеріалі II тому АУМ) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. М. Костів. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2003. – 20 с.
25. Костів О. Співвідношення динаміки та статички в мові / О. М. Костів // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : Львівський національний ун-т, 2010. – Вип. 50. – С.404–409.
26. Костів О. Сучасне діалектне мовлення з погляду динаміки / О. М. Костів // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів: Львівський національний ун-т, 2016. – Вип. 63. – С. 165–171.

27. Коц-Григорук Л. Еволюція українського мовлення в діалектному просторі / Л. Коц-Григорук // Українська мова. – 2011. – №3. – С. 41–51.
28. Коць Т. Категорія двоїни і становлення морфологічної норми української мови / Т. Коць // Українська мова. – 2011. – № 2. – С. 68–74.
29. Ленець К. Суржик / К. Ленець // Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 665.
30. Лесів М. Українські говірки в ПНР / М. Лесів // Літопис Бойківщини. – ЗСА–Канада : Головна управа товариства «Бойківщина», 1993. – С. 53–54.
31. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) / М. Лесюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – 328 с.
32. Ломага М. Арданівська бесіда. Говірка села Арданово Іршавського району Закарпатської області / М. Ломага: [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://tionews.com.ua/newspaper/socio/nov/n1334014> 5159.
33. Масенко Т. Суржик: між мовою і язиком / Т. Масенко. – Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 135 с.
34. Марєєв Д. А. «Атлас української мови» як база вивчення динаміки говірок / Д. А. Марєєв // Волинь-Житомирщина. – 2013. – № 24. – С. 64–68.
35. Марєєв Д. Із спостережень над динамікою східнополіського діалекту: фонетика / Д. Марєєв // Українська мова. - 2017. - № 3. - С. 101-112.
36. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – Київ : Наук. думка, 1990. – 168 с.
37. Михальчук К. П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины / К. П. Михальчук: [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://dialectology.mou.su/_ld/0/8_mihal4uk_nare4i.pdf.
38. Наддністрянський говір: [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Наддністрянський_говір.

39. Попович Н. Розвиток мови як віддзеркалення впливової ролі держави / Н. Попович // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – Вип. 2. – С. 267–275.

40. Прокопова Л. І. Депалаталізація / Л. І. Прокопова // Українська мова: Енциклопедія. – Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с. – С. 135.

41. Пронникова Н. К вопросу о функциях интонации / Н. В. Пронникова // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 95. – С. 1131–1135.

42. Радченко Е. Динамизм в сфере формы и значения фразеологизмов с функционирующими морфологическими категориями : автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Радченко Е. В. – Челябинск, 2010. – 47 с.

43. Романчук А. Булаештський говор и его волинские и западнорусские параллели: предварительные замечания / А. А. Романчук // Волинь філологічна: текст і контекст. – Вип. 9. – Луцьк : Волинський національний університет, 2010. – С. 138–147.

44. Романчук А. Булаештські українці та гуцули: нові лексичні паралелі / А. А. Романчук // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. XXXII–XXXIII. – С. 69–73.

45. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. В. Сабадош. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.

46. Сердега Р. Л. Українська діалектологія : навчальний посібник / Р. Л. Сердега, А. А. Сагаровський. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 156 с.

47. Сніжко А. Тлумачник смолянської говірки / А. Сніжко. – Київ : Видавництво «LAT&K», 2009. – 48 с.

48. Тот Имре Х. Статика, динаміка, история языка (Фердинанд де Соссюр и И. А. Бодуэн де Куртенэ): [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://acta.bibl.u-szeged.hu/1419/1/dissert_slav_ling_026_121-130.pdf.

49. Тоцька Н. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія – Київ: Вища школа, 1981. – 260 с.

50. Труб В. Типи відхилень в українському мовленні, зумовлені інтерферентним впливом російської мови / В. Труб // Мова і суспільство. – 2012. – Вип. 3. – С. 209–217.

51. Шевченко Т. Олекса Горбач як діалектолог / Т. Шевченко // Українська мова. – № 2. – 2011. – С. 75–85.

52. Sierociuk J. Dynamika przeobrażeń języka mieszkańców wsi i możliwości jej badania / Jerzy Sierociuk // Gwary Dziś. – 2016. – vol. 8. – S. 67–78.

53. Kleszczowa K. Tajemnice dynamiki języka / Krystyna Kleszczowa. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. – 310 s.

ДОДАТКИ

Додаток А. Інформація про реципієнтів

Старше покоління

Маркіянова Ганна Лук'янівна – народилася 1920 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Освіти не має, працювала на фермі, пенсіонерка.

Брижата Тетяна Іванівна – народилася 1927 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Виховувалась в інтернаті в смт Тиврів, закінчила 7 класів, працювала на фермі, пенсіонерка.

Шеремета Галина Василівна – народилася 1932 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Освіта – 4 класи, працювала на швейній фабриці, пенсіонерка.

Біліченко Анна Василівна – народилася 1933 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Освіта – 7 класів, працювала на фермі, пенсіонерка.

Крук Анастасія Афанасівна – народилася 1938 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Закінчила 4 класи, працювала на фермі, пенсіонерка, займається сільським господарством.

Різак Галина Леонідівна – народилася 1942 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Закінчила 7 класів, працювала на фермі, пенсіонерка, займається сільським господарством.

Середнє покоління

Кабалюк Ісак Григорович – народився 1946 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Освіта – середня спеціальна, працював трактористом, пенсіонер, займається сільським господарством.

Лесик Зінаїда Миколайівна – народилася 1949 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Закінчила 11 класів, працювала на фермі, пенсіонерка, займається сільським господарством.

Лесик Галина Григорівна – народилася 1955 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Закінчила 9 класів, працювала на фермі, пенсіонерка, займається сільським господарством.

Дуднік Катерина Сергіївна – народилася 1955 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Закінчила професійно-технічне училище за спеціальністю «Маляр-штукатур», працювала на фермі дояркою, пенсіонерка, займається сільським господарством.

Молодше покоління

Біліченко Володимир Васильович – народився 1968 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Освіта – середня спеціальна, працював трактористом, на пенсії у зв'язку з інвалідністю, займається сільським господарством.

Стемпиль Катерина Сергіївна – народилася 1969 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Закінчила педагогічний коледж, працювала вихователькою, на заводі з виготовлення радіодеталей та в соціальній службі, безробітна, займається сільським господарством.

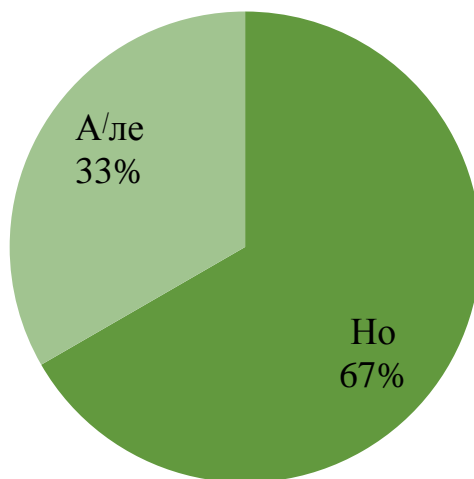
Кабалюк Віктор Ісакович - народився 1972 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Освіта – 10 класів, працює механізатором, займається сільським господарством.

Кабалюк Валентина Миколаївна – народилася 1974 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Освіта – середня спеціальна, працювала обліковцем, займається сільським господарством.

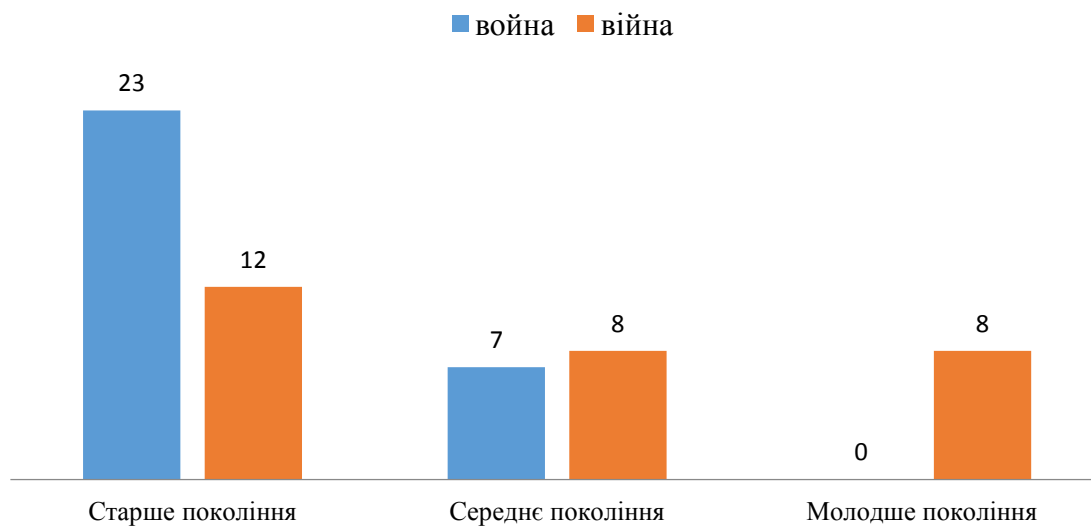
Засць Жанна Анатоліївна – народилася 1975 року в с. Сьомаки Жмеринського р-ну Вінницької обл. Освіта – професійно-технічна, працювала на соко-морсовому заводі, займається сільським господарством.

Додаток Б. Діаграми

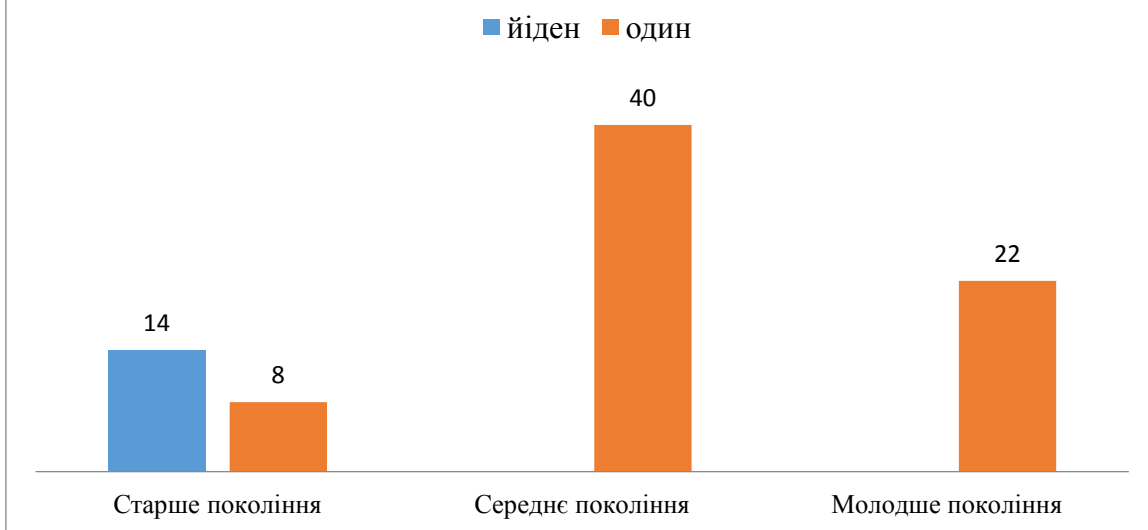
Діаграма 1. Вживання сполучників *но* та *а/ле* (*а/ли*)

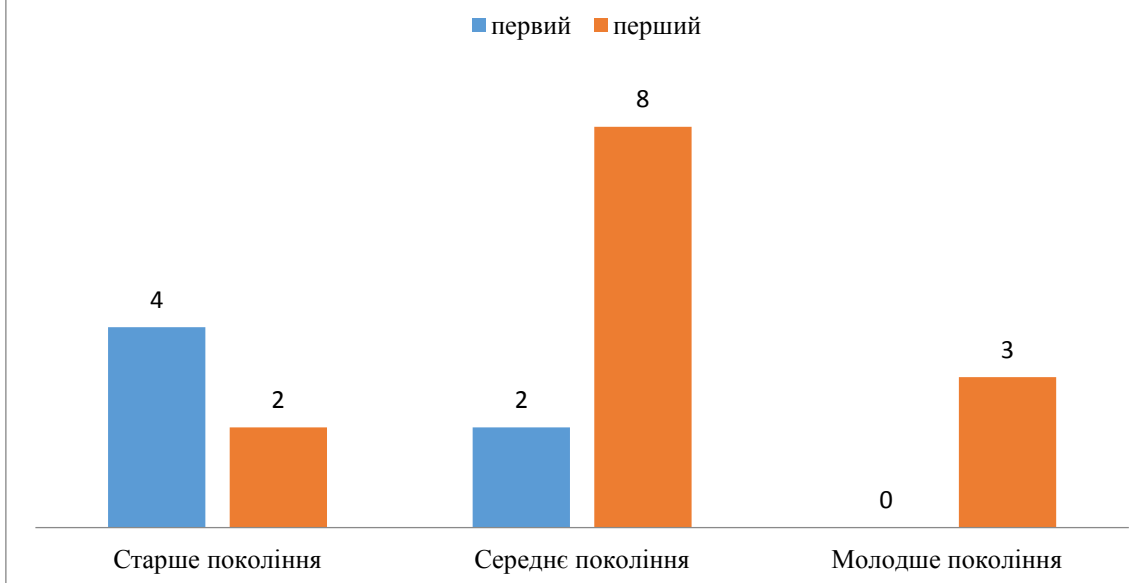
Діаграма 2. Вживання словоформ *воїна* та *в'їна* представниками різних поколінь

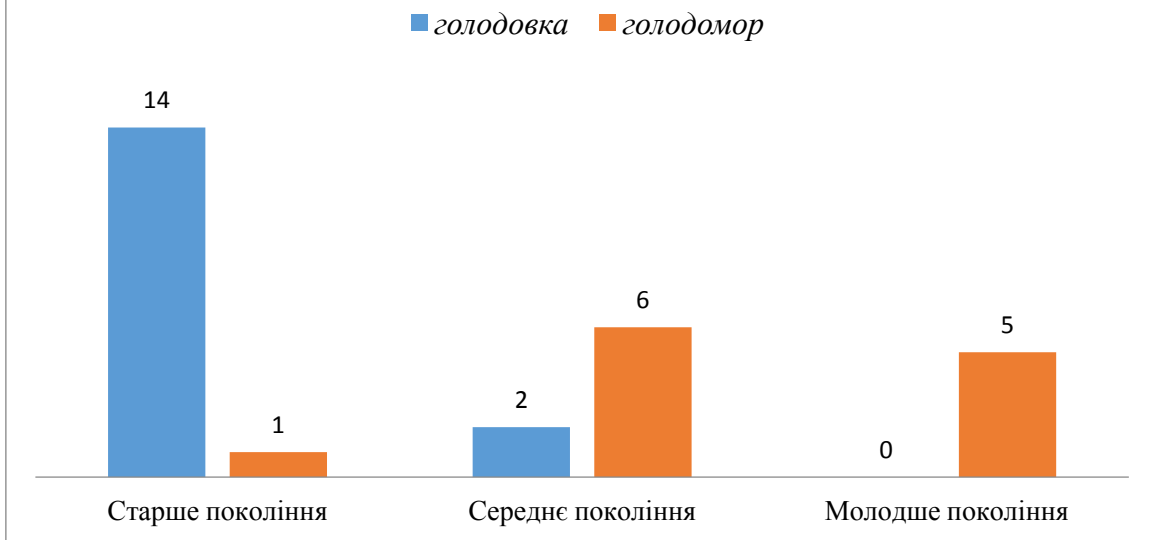
Діаграма 3. Вживання числівникових форм *йі/ден* та *о/дин*

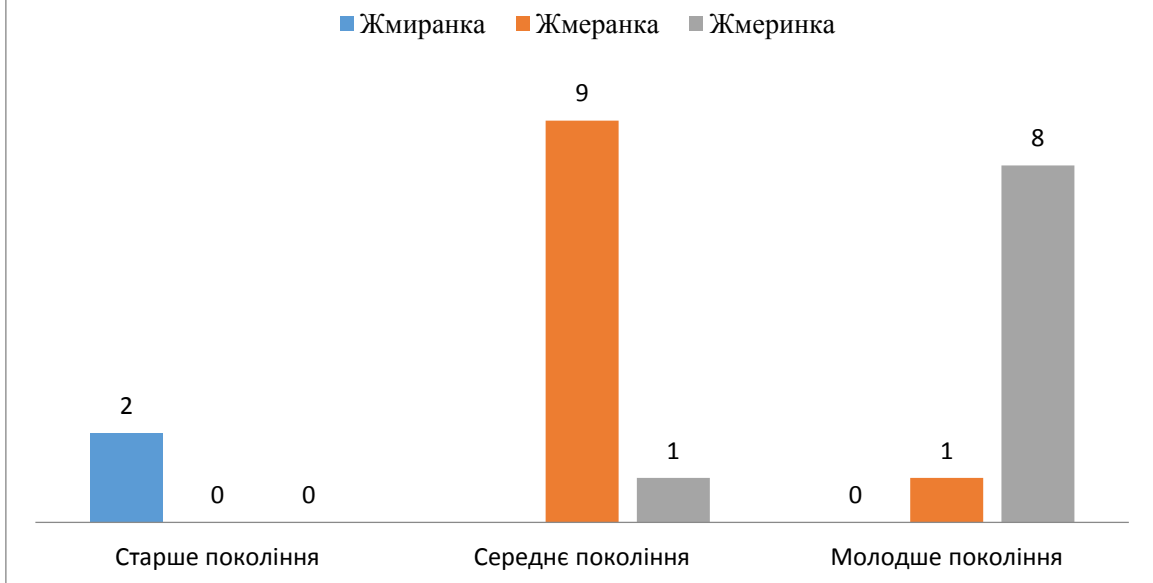
Діаграма 4. Вживання словоформ *первий* та *перший*

Діаграма 5. Вживання номінативних одиниць
голодовка та *голодомор*

Діаграма 6. Вживання варіантів назви міста Жмеринка

Додаток В. Текстотека говірки с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл.

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Маркіянової Ганни Лук'янівної,
1920 р. н., без освіти
Кабалюк А. В. (30 вересня 2017 р.)

[а□ле шо ж/ не^и□ма с□мерт' і та й жи□йу//]

[а шо □робиц' :а по □св' іт' і/ йак нас□лухайешс' а о□с' о в
□рад' ів' і // зро□билос'а це та□киї пожар/ то вої □на то вс' о// би Бог даў
шоб вам бу□ло □тихо на с□в' іт' і / шоб ви ше/ а то ко□лотиц' а та□ке
ко□лотиц' а у ц' ім с□в' іт' і/ то само□л' от роз□бивс' а/ два □л' очики
роз□билис' а// йа та□ко це□го □рад' іо йак нас□лухайус' а тії вс' о//]

[- а скільки у вас було дітей?

- д' і□теї / д□войе/ н' е т□ройе/ д□войе по□мерло/ то бу□ло
□п'атеро// □Л' оня/ □Ган' а по□мерла/ а □Н' іна ше йе/ □Н' іна мо□йа
□дочка// а д□войе по□мерло// □Ган' а □тоє та□ка ше тре □жити та □бути/
а по□мерла// та шо □коло вас там б□лиз'ко//]

[ўже в □хат' і холод□но не па□л' ат ше/ ше дроў не□ма/ т□реба
□р' ізати д□рова/ ше й дроў не□ма// йа так на□т' ану на □себе шо йе//]

[□голод буў/ не □було шо □йісти/ хо□дили в л' іс за квас□ком/
нар□вем квас□ку/ во□да заки□п' іла/ □кинула/ □сол' і □кинула ква□сок/
так □йіли// н' і□чо не □було/ н' і х□л' іба не □було/ н' і□чо не □було//
с□т' іки л' у□деї поми^е□рали з □голоду//]

[- коли ви народилися?

- два□ц' атого □року// два□ц' атого □року/ чи□каї / йа□кого
чис□ла// на Р' ізд□во// Р' ізд□во це □с' омого чи йа□кого //

- да, сьомого січня

- да/ □с' омого □с' ічн' а/ □доц' // два□ц' атого □року □с' омого
□с' ічн' а//

- ким були ваші мама з татом?

- га//

- □мама з □татом//

- йак з□валис' а//

-да//

- □мама Мар□йанка/ а □тато Рус□лан//

- Де вони працювали?

- прац' у□вали//

- да//

- кол□госп буў/ в кол□госп' і ро□били//

- А скільки у вас було братів і сестер?

- брат' іў с□кіко бу□ло//

-йі□ден брат буў і йа//]

[-в школу ходили?

- в ш□колу хо□дила//

- да, ви.

- н' е/ не хо□дила/ не □була в ш□кол' і//

- взага□л' і?

- я нег□рамотна// то□д' і та□к' і ро□ки бу□ли/ голо□доўка бу□ла то
с' о/ не хо□дила в ш□колу//]

[і голодоўкі пережила/ і вої ни пережила/ і вс' о пережила/ а те^нпер// йак ле^нжу то ўспомінайу/ а йак тако розказати не помн' у// ну шо йа тоб' і розкажу/ йа ж тоб' і кау шо була вої на/ була голодоўка/ репрезац' ія// робила в ланц' і// а чолов' ік буў на фронт' і чотири роки/ но остаўс' а живі / пришоў додому/ то ўже помер// а йе ше осталас' а// ну шо йа б' іше казати буду// роки були так' і трудн' і/ голодоўка була// а те^нпер ўже добре/ то ўже не можу//]

[вже приближайец' а до зямі//]

[такіх старіх і нема ўже в сел' і багато/ хто там/ нема ўже такіх//]

[ходілі па хатах то куры бралі/ то йаі ц' абралі/ н' імц' і ўступілі// чолов' ікі були на фронт' і/ а жінкі в ланц' і робілі//]

[в іс' іл' а трыц' іт' дэвятаго было/ в трыц' іт' вос' мому роц' і// на Петра было в іс' іл' а// в трыц' іт' вос' мому роц' і ми роспісваліс' шчолов' іком// ме^н і было в іс' імнац' іт' а йому было дваци^т // ми так роспісваліс' а// шл' убу не бралі/ бо не было церкв' іў// роспісаліс' с' іл' рада була та й вс' о// в серпн' і роспісваліс' а/ а восе^нні вої на// прожили були три м' іс' ац' і/ а тод' і там чотиры роки буў на фронт' і// таке йа тоб' і розкажу//]

[йдн' іў было два роки/ а друг' іў ш' іст' нед' іл' / т' і й за дв' і нед' іл' і двойе померло// адна на кокл' уш померла/ а друга понос// т' іў тоже пережила// шо ти зробиш/ такео/ отаке/

така ж' ізн' // а те^н пер ўже йаг^н би не было/ то не можу/ але де там
мог^нти ўже в такі ро^нки// бо^нл' ат ^нноги/ ^нноги і так вс' а/]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Брижатої Тетяни Іванівни,
1927 р. н., освіта – 7 класів
Кабалюк А. В. (30 вересня 2017 р.)

[–зара Брижата Те́т'ана Іван'ї́на/ а то Дорошк'ев'їч Тат'ї́ана
Іван'ї́на/ це мої́е д'ї́воче/ їа бат'ков'ї/ бат'ка їа не з'на́ю і
ма́ми/ во́ни ли́шили/ нас т'ро́їе/ брат там ли́шиўс'а/ бо ж во́ї їна/ чи
шо во́но/ ха́л'ера їо́го з'на́їе// во́ї їна це/ ди́вис'а зноў шо// це
во́на ше зби́рала п'їс'н'ї/ да/ при́ходила/ а ми з Її́ринкою/ І́ринка
з'на́їе б'їл'ше/ в їнейі за́писано/ в їнейі їзошит та́киї / а їа ўже так
І́ринка сп'ї́ваїе/ їа ўже їколо їнейі сп'ї́ваїу чи н'е/ но во́на їпише//
ти ўже в їа́кому к'лас'ї//

-я вже в університеті

-то це на їа́кому їкурс'ї//

-на четвертому

-о/ то ўже да́ї / с'лава їБогу/ да́ї їБоже щоб їкон'чила// мо́їа
їЙул'а їкон'чила т'її ўже їроби́е/ їтоже ў́чилас'а/ шос' ш'їс'т' їрок'їў
ўчилас'а/ ти їтоє бу́деш так//

-да. Скажіть якого року народження ви

- їа/ д'вац'їт' їс'омого//

- а можете шось про дитинство розказати, куди ви в школу ходили?

- їа бу́ла в д'ет'дом'ї/ їа і брат/ а во́на не їбула з їнами/ бо
во́на бу́ла ма́лен'ка/ їїї не ў́з'али/ бо їкає то́д'ї їїї дес'
в'їдп'раўл'ат і во́ни роз'її їдуц'а і бу́дут// ўже ї за́була їдешо/ в
їТиўров'ї/ да їа з'на́ю шо їа в їТиўров'ї в д'ет'дом'ї/ а по́том їа ўже
їжила ў́дома/ во́ни їколо їмене їжили/ с'к'їки ви їрок'їў їколо
їмене їжили// їак во́ї їна на́чалас'а/ во́ї їна на́чалас'а ка́жис' в
їсорок че́т'вертому да/ так'так в їсорок їпершому/ то це їа то́д'ї
при́шла і ўже бу́ли ми ўс'ї т'ро́їе ў́дома/ то нам да́вали допо́могу

туто в колгосп'ї/ давали нам картошки два пуди/ муки/ їа ўжеї
забула с'їл'ки/ і було с'їм чи в'їс'їм копр'їў тут/ шоб їа ходила
брала молоко по л'їтр'ї/ то їа коли п'їдем/ коли не п'їдем/ а
картошку нам давали/ вона померзла/ вона в погр'їб'ї була/ де це
туто/ туто коло школи л'ох такий мукований // і тут померзла
картошка/ а буў л'ох дес' туто на колгосп'ї дес' дал'ше/ то це вони
давали// т'ї шоб їа принесу ту картошку// але шоб тод'ї і гнилу
збирали л'уди/ потом була голодоўка/ то ми пережили
голодоўку// тод'ї ўже повиросли/ ўже мен'ї стало ш'їснац'їт'
прок'їў/ їа ўже в ланку п'їшла/ ўже робила в ланц'ї/ ц'а ше ўдома
була/ а брат ходиў лошата пас/ а тод'ї п'їшоў ўчитис'а/ т'ї так
кон'чиў т'ї поїхаў на цеї / куди в'їн поїхаў/ на Домбас// і так
в'їн до цих пор там живе/ і д'їти і ж'їнка/ харашо живе/ але їа
тепер бачу їак в'їн живе/ вої на началас'а// ўже їа ї не знаїу/ бо
туди ї пис'м'їў нема і звонити нема їак/ бо їа звонила туди і
дуже багато грошеї тре// м'їн'ї в'їти їого син кажи// т'от'а
Тан'а не звон'їт/ бо нема цего зв'їязан'а/ вона кае ўже не
зв'їязанїї / шоб звонити// вони Рос'їя шчитайец':а// от Рос'їя
прот'їўна/ да//

-да

-і ўс'о ми/шоб зобилос'а Україна зобила/ от зарази так'ї//
ўже добре нам тут було/ чо нам ўже зле// шоб ти маїеш ше п'їтати//

-Розкажїть як ви замїж виходили, в скїльки рокїв

-в с'їл'ки прок'їў/ ўже забула/ в прок'їў двац'їт' навроно їа
вїїшла замуж// з марл'ї була фата// фата була з марл'ї/ тод'ї
ж не було такїх фат'їў/ плат'а такево с'їтцеве шиroke і така
була н'їв'еста/ прок'їў двацит' навроно м'їн'ї було// тод'ї
була ўже дїтина в мене прок'їў двац'їт' два/ померла/ а тод'ї їа
ўже жила/ шчолов'їком так їак тре/ жила/ ўже в'їн помер/ в тис'ачу

с'ім□сот/ це ўже те□пер в д□руг'ім □роц'і// це йо□го ўже не□ма □ск'ікі
п'ат□нац'іт' □рок'іў// зле без □н'ого/ а□ле шо з□робиш//

-а на роботу ви куди ходили?

-а в С'ома□ки в □ланку/ в □лан'ц'і ро□била/ на бура□ках ро□била/
т□рохи в кол□госп'і/ а по□том в соў□хоз'і ўс'о ў□ремн'а// це ми ўс'і і на
бура□ки/ і на □с'іно згор□тати/ шо ка□зали/ то ро□били/ то йа полу□чайу
ж цеі □пенс'іу// і ме□не йак□шо ок□т'абирс'ка ц'і□о с'□вата/ то м'і□н'і
□б'іл'ше да□йут г□рош'і/ бо йа йа□кос' там в тих ро□ках ро□била/ шо
да□вали// да йа бу□ла □ран'ана/ так і йе шрам/ та□ко бу□ло с'у□ди/
□через □руку//

- а де вас ранило

- ў□дома ту□то//

- а чим//

- □через □хату/ □через с'т'і□ну// □руск'і ї шли з □Л'удаўкі// в
□мене йа□кас' б□лузочка бу□ла/ шо ту□то р'і□з'інки/ а цеі во□йеніі
приі □шоў таі □каже/ шо та□ке шо з □вами/ йа □кау/ йа не з□найу/ □дуже
ту□то бо□лит/ ме□не так с□тукнуло/ а в'ін то□д'і та□ко ц'у б□лузочку раз/
не пи□тайе чи □можна чи н'е/ раз/ над□войе роз□дер/ і та□ко □кинуў/ а
□в'іти кроў/ бож ўс'а кроў тут спи□н'алас' // а йа нал'а□калас'/ с□тала
п□лакати// в'ін □кае// не п□лачте/ не п□лачте/ тут не□ма □пул'і/ а це в'ін
ше д□ругіі □коло □н'ого сто□йаў/ т'іі □кае/ тут □пул'а йе/ бо во□на
заі ш□ла/ а □виходу то не□ма// во□ни пон'і□майут/ а йа шо пон'і□майу// а
то□д'і йа □дуже зл'а□калас' шо □пул'а// в'ін □кае/ □доц'а/ не□ма/ не□ма//
та□кіі мужи□ки/ ну бат'□ки ўже □наш'і во□йуйут/ не□ма тут н'і□чо тут
н'ічо не□ма// це ми о□шиблис'а/ а□ле вао□ни п'іш□ли/ шо та□ке/ шос' ц'а
ру□ка/ □цейу ру□койу □робл'у/ а ц'у та□ко п'ід□н'ати не □можу/ і
□доўго/ йа п'іш□ла в □бол'н'іцу// а в □бол'н'іц'і сал□дат'іў/ та□ко
кри□ват'і позсу□вали і це так спл'ат/ а то□д'і □винесли кри□ват'і і на
мат□расах с□пали сал□датіў □дуже ба□гато// □ран'ан'і/ кот□р'і □ран'ан'і/
то йіх в бол'□н'іцу/ а бол'□н'іца ту□то бу□ла/ не □була там/ а ту□то/ де

соў□хоз наш буў// хто те^н□пер жи□ве там/ там квар□т'іри □дали// ої
□боже □боже/ йа ўже то□д'і цеї п□лакала □с'іла/ во□на ме□не □т'агне на
п'іч/ а не □може/ бо во□на ма□ла// а ц'і ўс'і шо в нас оку□п'ірован'і бу□ли/
ше йа□к'іс'/ в л'ох поска□кали/ а нас дв'і в □хат'і// но йа□кас' во□на бу□ла
вої □на/ то йа□кас' □лекша/ во□на бу□ла □добра вої □на но ми з□нали/
шо то вої □на/ а це це□о// не□ма ўже хара□шо/ ўже □чуйу/ ўже бйут/ ўже
□наших по□били// □каждй ден' йе □наш'і сал□дати/ □боже □боже
□боже/ йак □жалко/ а□ли шо з□робиш/ а це □зара це□о □вибухнуло/
□тоже там йе □ран'ан'і/ ба□гато во□но там// і от йа не □моу н'і□йак
□пон'ати/ йак це ц'і о□с'о вибу□хайут/ чо□го □коло них/ ко□ло них тре
шоб та□ко бу□ли сал□дати// т'ї деж во□ни бу□ли/ шо ц'і про□л'ізли/ це
ж запа□лили// ну не □можна □витримати п□рамо// ми ўже з □нейу і ту
вої □ну/ голо□доўки з□найемо ц'і ўс'і □божи □божи// тут ше в се□л'і йе
та□к'і ж'ін□ки йак йа/ з д□вац'іт' □с'омого/ не□ма//

- не знаю, нема, напевно

- це йа ту□то на О□сад'бах □сама с□тарша/ так ни □хочиц'а □бути
□самоу с□таршойу/ □дуже ста□ройу зле// н'іх□то не за□ходи/ ко□лис' до
□мене д'іў□чатка при□ход'ат/ те□пер н'іх□то до □мене не ї де/ ко□му йа
ўже □нужна та□ка ста□ра/ чоло□в'ік по□мер// ну шо з□робиш// та□ка
м'і□н'і □ж'із'н' наз□начена// доч□ка □ходи до □мене/ це мо□йа доч□ка/
к□рутит' шос'/ во□на понак□рут'увала ўже ў□с'ого ба□гато/ с□п'ірвала і
к□рути к□рути// є ўже/ йе прап□раўнуки/ йа ўже йіх за□була/ йак во□ни до
□мене не ї дут/ то йа за□була/ йак до □мене □Йул'а □ходи □каждй раз/
то йа б йі□йі на ру□ках но□сила/ йаг□би йа з□нала/ шо во□на □дуже
□добра дл'а □мене// а т'і не □будут/ □нашо йа йім/ п□раўнуки і ў□нуки/
там йа□ке заг□л'ане/ по□сиде таї п'і□де/ в них сво□йі за□боти ўже в
моло□д'ож'і// це шо бу□дут' ме□не ше шос' пи□тати// це с'□вато бу□де/
йа□ке/ ок□т'абирс'ке//

- Такого свята вже нема

- ўже нема/ йа адумала ўже шос' буде т'ї будут шос' в'їдм'їчати// н'е/ йа не чекайу г'рош'ї/ анашо ме'н'ї т'ї г'рош'ї агосподи// дадут спа'с'їба/ а не дадут два спа'с'їба/ анашо во'ни ме'н'ї// ат'їки йа чекайу/ шо адуже адорого ўс'о/ бо казали/ шо з'мен'чат/ буде зніжен'їе/ а'ли не абуде авидно н'ї'якого зн'їжен'їа/ бо те'пер та'ке з'ір'валос'а в нас/ а'боже а'боже/ йак т'ї аб'їдн'ї ал'уди авитримали// а цеї / а в нас с'к'їки азара кар'тошка/ хто йї'ї прода'їе/ те'пер в ц'ї ро'ки ўс'ї по'кинули г'роды/ пот'рошки са'д'ат/ бо адуже ро'бити а'коло а'нейї/ а ми були дур'н'ї// а те'пер ўже н'їчо не тры'маем/ а'кури тры'маем/ і аб'їше н'їчо// це йї' авос'їмс'ат а'рок'їў/ а м'їн'ї дев'я'носто/ п'ят' да/ во'на на п'ят' а'рок'їў с'тарша//

- Ше про вїйну розкажїть

- ну йак була вої а'на/ ан'їмц'ї наступали/ то'д'ї та'к'ї були ан'їмц'ї/ во'ни нас д'їўчат не т'рогали/ а ўже йак анаш'ї авернуц'а ї дут/ ми так т'їкали в'їд с'войїх// і ми ад'їти ше а'боже/ ш'їснац'їт' а'рок'їў/ ше ад'їти/ а пот'ом ўже с'тали а'бути/ адуже ат'ажко було ап'їсл'а вої а'ни/ ўже не а'було н'їчо// т'ї п'лачут/ а т'ї см'ї'їуц'а/ шо жи'в'ї ас'талис'а/ ўже а'мир// а т'ї п'лачут/ в кот'рих поўб'ївали/ а'жалко ж/ ад'їти поли'шалис'а// а ми поли'шалис'а і так ми жи'вемо//а то'д'ї голо'доўка йї'на/ то'д'ї голо'доўка д'руга/ в т'риц'їт' т'рет'їй була адуже голо'доўка/ це во'на з т'риц'їт' т'рет'ого// йа ўже й за'була йак там а'було ат'ажко/ ат'ажко/ та'ко було в вої а'ну// ни а'купиш н'ї п'лат'а н'їчо/ бо нема/ на ба'зар'ї ат'їки а'купиш та'ко по'латан'ї/ і ми куп'л'али і хо'дили/ бо а'гола не абудеш хо'дити/ так було/ адуже ай'їсти не а'було н'їчо/ ц'а кар'тошка/ ту'то в Йї'рини а'жили а'через а'хату в'їд а'мене/ і в а'нейї ко'лис' там кар'тошка про'пала/ в а'погр'їб'ї/ во'на ў'з'ала йї'ї таї за'кинула зем'л'ойу/ а йак с'тала голо'доўка/ а'боже/ ми ўс'ї ї дем до а'нейї// да'ваї те а'викопаем/ с'кидали і ї дем/ п'росим в а'нейї ат'ойї кар'тошки/ шоб

□дала в'ід□ро/ во□на// би□р'іт/ би□р'іт// ўс'у кар□тошку □вибрали
□л'уди/ і ї дут ї дут/ ўс'і ї дут // кар□тошку це □йіли □порчену
кар□тошку/ а шо □йісти/ шос' же тре □йісти// таке□о/ шо го□род го□ре
хтони□буд'/ а ми □ходимо за тим/ ну і кар□тошки ж ли□шайец':а/ і
зби□райем/ і зби□райем// так не □було шо □йісти// во□но то□д'і так не
□букло йак ти□пер/ т□ройе д'і□теї і ўже □жалуйец':а/ і ўже го□воре/
т□реба ўс'ім з□нати/ □боже в □нейі т□ройе д':і□теї тре □дати йі□йі ўже
допо□могу// а в нас т□ройе д'і□теї □даже н'іхто і не □думаў да□вати і
н'іхто не да□ваў □тойі допо□моги// то□д'і д'ік□рет'іў не □було/ а ти□пер
два □м'іс'ац'і д'ік□рет/ те^и□пер с□лава □богу//а то□д'і йа□кос' □л'уди
□дужч'і бу□ли/ а це те□пер от □чуйеш забо□л'іла та і та/ ўже □чуйеш ўже
по□мерла/ □т'іки забо□л'іла/ ўже по□мерла/ то□д'і □тожи бу□ло та□ко
ўми□рали/ по□том буў □голод/ а по□том бо□л'ез'н' бу□ла т'іф йа□кис'/
та□ка бо□л'ез'н'/ т'ії це □йїзди п'ід□вода по ха□тах і зби□райе/ в □хату
с□тукайе/ йе тут □л'уди/ йе// ў□ходи ўже ў□мерш'і йі□ден чи два/
вики□дайт на п'ід□воду// о□тут на к□ладб'ішч'і/ дес' йе та мо□гила шо
йіх ки□дали//ски□дали/ п□росто наб□рали на п'ід□воду йіз□дов'і і ве□зут/
а там т□рактор □може/ а□ле де тої т□рактор/ то□д'і не □було/ ве□зут і до
□цейі □йаами і □кинут йі□ден на д□ругий йі□ден на д□ругий / не □було
так йак це те^и□пер хо□вайут// йа□кис' там чоло□в'ік в С'ома□ках/ □може
тво□йа □бабушка/ н'е/ тво□йа □бабушка не з□найе/ тво□йа □бабушка
моло□да ше// а це йа не з□найу в йа□кому □роц'і/ шос' йа за□була// ї де/
ї дут/ приї ш□ли до □хати/ сла□биї чоло□в'ік/ сла□биї / т'ії □кае
забе^и□р'іт ме^и□не/ а во□ни □каут// □заўт□ра при□йїдем забе^и□рем/ а
□ж'інка □кае/ то ви бу□дете д□ругий раз □йіхати/ забе^и□р'іт ўже йо□го//
ў□з'али йо□го на п'ід□воду □викинули// □може де □бабушка і □чула йак
роз□казували/ за□везли на цей / к□ладб'ішче ту□ди бу□ло □саме/ де йе/
□т'іки шо во□но бу□ло □в'іци/ а те^и□пер во□но про□доўжене// □каже/
ў□з'али йо□го с□кинули ту□ди таї по□йіхали/ а в'ін по□буў/ по□лежаў
там/ і □вижиў/ □вил'із з □тойі □йаами/ приї □шоў до□дому/ пос□тукаў/

в'іч:ин'іт// во□ни пол'а□калис'а/ цеж в'іч:и□нити мер□ц'ов'і/ а□ле то□д'і
йа□кос' в'іч:инили і в'ін в:її □шоў/ і до □хати/ □дали йо□му □йісти/
нагоду□вали і в'ін □вижиў/то ше □доўго □доўго жиў // це д'ід Гаў□рило
нам роз□казуваў/ то йа □нав'іт' з□нала йа□кій □д'ад'ко і з□нала □д'іти
йо□го за□була// а те□пер та□ка □памн'ат' // ту□то го□вору/ роз□казуйу/
ўже за□була// ота□ке/ ста□рому □дуже по□гано □бути/ моло□дому
□добре//]

[- йа йіх не □бачила йак ўби□вали/ во□ни в Бра□йілов'і йіх
заби□рали/ а дес' там □йама бу□ла тут□о йак ї ти/ дес' в □В'іниц'і/ йа
з□найу де в □В'іниц'і/ це □виї ти і та□ко ї ти/ а тут дом/ а шо в □тому
те"□пер □дом'і/ йа ўже й за□була/ а ту□ди ї ти та□ко по□жарна/ там
□д'ад'ко □Йосип ро□биў/ то во□ни при□водили с'у□ди/ та□ко йіх
с□тавили і стр'і□л'али в них// а йак во□ни стр'і□л'али/ то од□на
йеў□рейчка та□ка моло□да □дужи т'і□кати/ а це зи□мойу/ л'ід/ і во□на на
л'ід і □л'одом і вс'орам□но йі□йі заст□р'ілили// а шоб бу□ла ї шла
по□мало/ □тое бу□ли б заст□р'ілили/ с□т'іки □сили □мати/ ў□з'ати в
л'у□дину ст□р'ілити//

- а не ховалися євреї в людей в хатах?

- хо□валис'а/ хо□валис'а// в □д'іда □Йакова хо□валис'а дв'і
йеў□реї ки/ а□ли □н'імц'і ї дут по ха□тах шу□кайут/ □боже// то в'ін
то□д'і йіх за□в'іў в л'іс/ там в □л'іс'і в'ін знаў де во□ни □жили
парт'і□зани/ в'ін йі□йі ту□ди за□в'іў/ □бачили □л'уди// от □божи □божи/
с□к'іл'ки ми ў□с'ого пере□жили і ди□ви так □доўго жи□т':а/ це с□к'іки
м'і□н'і ўже/ дев'я□носто// а□ле то вої □на бу□ла та□ка/ йа це са□ма
□бачила/ о□це □н'імц'і насту□пайут/ а □наш'і за о□руж'іа/ ўп'і□род/
ўп'і□род// а □н'імц'і т'і□кайут/ а □наш'і б'іжат дога□н'айут// а це□хо ўже/
кри□чат ўп'і□род/ а во□ни хот'би□шо/ во□ни не т'і□кайут// це ц'і □добр'і
во□йаки// йа ўже позабу□вала/ ўс'о ўс'о позабу□вала// □т'іки з□найу йак
насту□пали/ бу□ла □ж'інка до нас ў□несли □ран'ану/ та□ка □б'ідна

побіта/ т'ї кає н'ічо ме́н'і не жалко т'їл'ки о́чеї шо йа не
бачу// оч'і та́ко пал'ц'і/ во́на на м'їну по́пала/ це з Л'удаўки
во́на їшла/ цих по́лак л'удаўс'ких// ну йак переночу́вала/ ше й не
доночу́вала/ бо позво́нили в бол'н'їцу/ при́йхала ма́шина і заб'рала
йі́йі// а то́д'і ме́не заб'рали в бол'н'їцу/ то во́на ле́жала
зам'нойу//

- а пулю коли тобі вирізали?

- через с'їм прок'їў// і во́на то́д'і с'тала ме́не во́рушити/ ўже
йак ма́йе бу́ти дошч/ то так бо́лит ме́не ту́то/ а ўже йак зро́били
гопе́рац'їу/ то во́на торка́лас'а жи́ли/ во́на ж не сто́їт на
м'есц'і/ а посу́вайец'а// а то́д'і ўже дуже ме́не три́вожило// то́д'і
вир'їзали і зара́н'ічо ру́ка/ но ўже те́пер ста́р'і т'ї бо́лат//
а́ли йа то́же о́шибку зро́била/ шоб з'разу буў хто п'ішоў за мени
погово́риў/ то ме́н'і б пенс'їа бу́ла б ха́роша// м'їн'і і те́пер
хара́шо пла́тили// чим йа до́кажу/ ни до́кажу/ йа не п'їшла/ а п'іти
не бу́ло ко́му т'ї так/ а те́пер ко́му ска́жеш/ ка́жи шо хоч/ то
во́ни не по́в'їрат/ бо т'реба на бу́маз'ї// так'і бу́де/ с'к'їки ме́н'і
ўже жы́ти ос'талос'/ мо́же р'їк/ мо́же два/ мо́же й зоўс'їм н'ї/ ўже
мало жы́ти ос'талос'/ ўже ж б'їл'ше не жи́вут йак сто прок'їў/ чи ше
б'їл'ше йе//

- ше б'їльше є

- ше б'їл'ше йе/ ой ма/ шо йак ўже не чу́йеш// йа ўже ни чу́йу/ ни
бачу/ ни йі́сиш так йак тре/ ну ап'і́т'їт пропа́дає і ўс'о/ ўс'ої ап'і́т'їт
пропа́дає// ну а та Марк'ї́янова шо йе жи́ва/ во́на ж не хо́дила на
ро́боту/ да́жи й дн'а йа не по́мн'у шоб во́на бу́ла на ро́бот'ї//
Марк'ї́янова і ше йе од́на там о́то де Вас'ко жиў/ а во́на нап'рот'їў
жи́ве/ йа за́була йі́йі фа́м'їл'їу// там то́же во́на ўже жи́ве/ во́на
с'тарша ме́не/ во́на у в'ї́ ну в'ї́далас'/ до во́ї ни в'ї́далас'/ во́на
с'тарша ме́не/ а йа йі́йі за́була фа́м'їл'їу// йі́йі чо́лов'їк буў
кузн'ї́цом//

- що з вашими батьками сталося

- а мама і тато/ вони поїмали// помер тато/ то так кажуть/
то так кажуть// що тата забрали на воїну і тато помер/ на воїні
убили// він шо в триціт' трет'ому помер// ну йа знайму/ м'їні
багато тепер кажуть// то це одніми так кажуть/ а друг'ї так кажуть// а
мама їмерла/ їже дуже кажуть за татом плакала і так і погано
зробилос' і померла// а ми осталис' вс'ї троїе// то йа була з цими
їже сама с'тарша//]

[- йа первий раз чуйу/ а м'їні казали шо йому хтос' з кухн'ї
даў м'їнаса дуже багато було/ на кухн'ї робіў/ а він же служіў в
Жмиранц'ї тут/ і цей / їз'аў декому даў по кушочку/ а то з'ї і почаўс'а
в н'ого крижавий понос// м'їні так казали/ тоб'ї так/ це хто йак
хоче так і каже//

- а тоді шо не було лікарів? В'рачів не було?

- н'е/ де т'ї їрач'ї// їрач'ї то були/ но ми ж по їрач'ї ніколи не
ходили/ н'їхто// от йа/ о'с'о їже ме'їні дев'яносто рок'їў/ йа ше в
бол'н'їц'ї не ле'їжала шоб слаба була// ми н'їколи/ болиш/ л'агла/
перебол'їла таї вс'о/ а н'їколи не їшли в бол'н'їцу// і тоді ж
грошеї так не платили йак те'їпер// забрали в бол'н'їцу/ їрач'ї
плот'ат/ те'їпер н'е/ те'їпер ше тре запла'їтати// чи в'издоров'їють ч'ї
н'е/ а грош'ї// хто там в'изд'їраў'їує/ йак попало в бол'н'їцу/ то їже
шчи'їтаї шо не в'издоров'їў// ше й в бол'н'їцу не бе'їрут/ бо їже тре
їми'їрати//

- скільки вам було років коли в'їйна почалась?

- ну шчи'їтаї в сорок первому да/ а йа дв'їац'їт' с'омого/ то
с'їк'їки це//

- чотирнадцять

- рок'їў штир'їнац'їт' п'ат'їнац'їт'//

- про н'їмц'їв розкаїть

бо йалис'а с'войіх/ воіни діўчат ловили/ а т'і н'е/ воіни не були
так'і щоб били нас/ ну били йак йе за шо// ну ми все з них
насм'іхалис'а// ої шо було з них насм'іхатис'а// ми о'копи копали і
один с'іў коло нас і показує нам карточки/ це його хата/ це
с'ім'я/ це ж'інка/ це д'іти і росказує і сл'ози течут в н'ого//
кажи/ ми не хочим войувати/ то нас застаўл'айут/ а тод'і нам
попало дуже кам'ін':а/ де копати/ так'і кам'ін'ці / а ми каем/
кажи тому старшому/ шо не можна копати/ а в'ін кае/ в'ін не
хоче/ кае хаї копайут/ ми тод'і копали з Л'ідойу і ше хтос'
трет'ї / йа ўже забула хто трет'ї буў/ і давай т'ікати/ і хода
додому/ а тод'і буў м'іст чириз/ туто де це коло соўхозу/ на ц'у
сторону ї ти/ то буў через р'ічку м'іст/ ми цим мос'том пер'еб'ігли
додому на поле і так б'іжи'мо на пол'і і огл'адаємос'а/ чи н'імц'і
ні б'іжат' за нами/ а там жила йакас' ж'інка т'ї кае/ ї д'іт'
д'іўчатка до мене// воіни до мене не приї дут/ в мене шестеро
д'іт'ей / ми пмішли в нейі посид'іли/ а в'ін прої шоў і вернуўс'а
тої н'імец'/ а ми п'ішли додому// л'уди йд'н'і д'ругих ратували//
л'уди йакіс' так'і добр'і були// а те'пер н'е/ те'пер йакос'
дуже скажен'і л'уди// йе ўс'ак'і/ йе скажен'і/ йе добр'і/ так і
тод'і було// така ж'із'н'а наша// йа ночойу так бо'йус'а сама/ і
тво'я краї на хата і ти не бо'йс'а// йак'би до тебе с'тукаў/ йак до
мене буў с'тукаў це'йо/ шо це те'пер по'мер/ з Тол'ойу жиў/ йак
його фам'іл'я була хал'ера його з'нає//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Шеремети Галини Василівни,
1932 р. н., освіта – 4 класи
Кабалюк А. В. (4 листопада 2017 р.)

[–кау йа ка була в'її на/ не дивилис'а вопше шо// а н'емец'/
то молотили один до одного// д'акувати господоу// д'їтеї
пропало/ д'їти без бат'к'її поосталис'/ в'її на/ но слава богу/
мир// н'їхто н'їзким не воїйує/ т'їшина// так/ тоўчемс'а до своїейі
старости/ до своїейі смерти// котр'ї ше молод'ї д'їти/ а ми ўже
стар'їки//

-а коли ви народилися?

-в триц'їт' д'ругому//

-а в школу ходили?

-да//

-а де була школа?

-в сел'ї//

-а скільки ви класів закінчили?

-чи йа три класи/ чи ш'їтири//

-а про голодомор вам щось розказували?

-ну голодомор/ шо там було їїсти// їїла чи не їїла/ а хот'би
дитин'ї дати// таке було жит':а доц'а// це саме хуже/ в'її на
н'їзчим не шчитайец':а// н'ї з с'їмїйойу/ н'ї з д'їт'їми/ н'ї з чим не
шчитайец':а/ тоўчут і вс'о// от погигло/ то чолов'їки/ котр'ї
забрали на фронт/ не повернулис'а/ осталас'а с'їмїя// такет
жит':а// бога д'їточки прос'їт/ мол'їт/ шоб господ' мир даваў/
їбуде мир/ то їбуде жит':а/ бо це в'її на// колис' не їбуло цего
вооруїжен'їя/ ц'а їперша в'її на така була/ а теїпер вс'о
возможност' їе //

-а ким ваші батьки були? Чим займались?

-чорноро□бач'ї//

-а ви де працювали?

-а йа п'їдрос□ла/ п'їш□ла ўш□веї ну// шо □доц'а ро□били/ ру□башки
□шили// там □женске не □шили н'ї□чо/ □т'їл'ки ру□башки//

-це за якимись апаратами робили? Чи руками?

-н'е/ машин□ками/ но по про□цесу// йа □шийу бо□ка/ а та ўши□вайе
рука□ви/ а та с'у□ди/ і так// то□д'ї до□ходе до к'їн□ц'а і ї де на у□т'ужку/
та поу□т'ужила/ скла□даїе пач□ками// □д'їточки даї □боже/ даї
□господи/ мо□л'їц':а// □бога в □серц'ї □маї ти/ шоб гос□под' даў □т'їки
мир на с□в'їт'ї/ йак □буде мир/ то □буде жи□т':а// бо то□д'ї ше з□найеш/
в'її □на на□чалас'а/ □було о□руж'їїе/ де во□ни б□рали □того о□руж'їїа/
а□ле □зараз ўже □цего о□руж'їїа/ ўже □наш'ї з□найут/ йак йо□го
ро□бити// а в них в за□пас'ї вс'о йе// □бат'ка □мого/ в'їн моло□дим буў/ то
йо□го на фронт ў□з'али/ по□том ўже в с□тарост'ї заб□рали/ ўже ста□рїї
буў// а моло□д'ож □нужна//

-а по селї ходили якїсь нїмцї?

-а□шож//

-шо вони робили?

-йа би не ска□зала/ чи □села па□лили/ □може де под□ругому/ но в
□нашому се□л'ї □були во□ни// в сел'со□вет/ в сел'со□вет'ї □тутички// а
д□руг'ї бу□ли □села/ шо с□пал'ували/ чи сво□її чи □н'їмц'ї// ота□ке
жи□т'а// л'а□гаї/ □дочка/ с□пати/ перехрес□тис'а// це ру□ка не
в'їдле□тит/ і □бога про□с'їт/ шоб гос□под' даў мир// йак□шо бу□де мир/ то
бу□де жи□т'а// □зараз с□лава □господу □богу ни голо□дуйемо/ □майемо
шо □з'їсти// йа ма□ла бу□ла/ а □мама ро□дила і ўже □б'їшечка/ во□но ж
□хоче гру□д'ї/ а □мама де □тойї гру□д'ї воз'□ме/ йак во□на са□ма н'ї□чо
в □рот'ї не □маїе шо// хто йак м'їг так вико□вируваўс'а//

-а шо люди робили шоб вижити? Шо вони їли?

-шо ро□били/ хто йак м'їг// от йе йа□кас' та□мо з де□с'аток
бара□бол'ї □лишн'ойї/ йа дам су□с'їдц'ї/ шоб во□на сво□їїм □д'їт'ам

зва̀рила// бара̀бол'ку пообѝрайе/ пок̀риши/ і во̀да і бара̀бол'ка// не
було помас̀тити н'е// д'акуї те богов'і і про̀с'їт бога/ щоб
гос̀под' даў жѝт':а// а ц'і д'їти шо во̀ни/ во̀ни н'їчо не з̀найут/ не
бачили во̀ни ц'ого// а ми ста̀р'ї/ то ми ўже ўс'о перѐжили і
перѐбачили// ма́ма в мене бу̀ла// ї ти на по̀ле/ ўдо́ма н'їчо не ма
кинути/ і ц'їлиї ден' на по̀л'ї// лист'а йїли з дере́ва// цибу̀л'ї
поса̀дила/ цибу̀лин'а щч'їпайут// мо̀л'їмс'а бо́гу// та́ке жѝт':а//
в'її на це н'е/ це не кон̀церти// н'їхто вн'їман'їя не обраш̀чайе// бо
їак мирне в̀рем'а/ хто те"бе о̀б'їдиў чи йак/ п'їшла/ пожа̀л'їлас'а//
а ўв'її ну ку̀ди п'їдеш// на ц'у в'її ну ї де/ хоч в'їн там ро̀би/ там в
с'їл'со̀вет'ї/ там голо̀ва/ там секрѐтар// їїх же то́же б̀рали/ во̀ни
їшли// йа́гби ше бог даў мир на с̀в'їт'ї/ то будем жи́ти/
поста̀раємс'а//

-після війни що було?

-ну с̀тали/ вої на кончїлас'а/ с̀тали/ лѝшилас'а моло̀д'ож/ на
ро̀боту хо̀дили/ ро̀били/ земл'ї го̀рали/ с'їйали/ са̀дили// в
кол̀госп'ї де лѝшилас'а ху̀доба// д'їт'ам ўс'їм інтѐресно//
надѝвилис'а ц'ого жѝт':а бо́же/ по̀л'їзут ц'ї н'їмц'ї в сѐло/ ку̀ди
хоч ї ди/ ку̀ди хоч// шо ти йо̀му с̀кажеш/ йак в'їн гал'га́йе/ а йа шо
з̀на́йу// так доц'а в'їд бо́га вс'о/ вс'о в'їд бо́га// с̀лава го̀споду
бо́гу/ д'акувати// проїшли ро̀ки// то б'їдно̀та бу̀ла/ йак йа не
ма́йу бара̀бол'ї в хат'ї/ і в мене д̀во́йе д'їтеї / і шо йїм дати
їїсти// йе та́к'ї шо/ йе ж ўс'акиї на́род/ йе шо скуп̀л'айут/ щоб
са̀мому бу̀ло/ а йе та́к'ї шо по̀д'їл'ац'а йїд̀нойу бара̀бол'койу// йа
ц'у в'її ну з̀найу/ йак ми жи́ли/ шо ми йїли// лист'а/ ї дем
нарѝвайемо пуч̀ки/ йїмо/ йїмо// так то́д'ї ўже пост'ї̀пен:о//
вида̀вали паї ки хто ро̀биў де на йа́к'її ро̀бот'ї/ по за̀водах чи йак/
то йїм паї ки/ а в сѐл'ї хто/ кол̀хоз/ шо то́б'ї даст'// йак бу̀ло жѝт'а/
то ви́жили/ бог допо́м'їг// ти в'їтки са́ма//

-звідси. А євреї були в селі? Німці їх шукали?

-а йеўр'ейі то йа/ доц'а йа ше тоже тод'і була маля// кудис'
і вийіжали/ і скрадалис'а// післ'а вої ни б'ішество/ то йагбито
була границ'а//

-границя з чим?

-н'емц'і в село не їшли до нас/ а з села щоб люди// а те^нпер
слава господу богу/ д'акувати за вс'о/ шо проїшло не вернец':а//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Біліченко Анни Василівни,
1933 р. н., освіта – 7 класів
Кабалюк А. В. (13 червня 2015 р.)

[□л'уди схре^нс□том/ □бат'ушка буў с'ва□тили/ □бат'ушка п□равиў/
то це йа з□найу/ то це во□да/ во□да □дужи пом'іч□на// от в □мене □гоч'і
бо□л'ат/ йа зби□райус'а п'і□ти/ йа не □можу/ це ї дут з го□чима/ з
го□чима ї дут ту□ди до □нейі/ до кир□нички/ проми□вайут □гоч'і// там і
рушни□ки і хустин□ки і г□рош'і ки□дайут// на□кидали □Боже г□рош'і
ба□гато на ту кир□ничку/ т'ї ш/ т'ї □б'іше йа/ ну шо йа □б'іше роз□кау
га/ шо за □н'уйу ка□зати// □кажут шо ўже йак во□на дої □де до к'ін□ц'а/
йа ўже □йакос' ди□вилас'а з гор□ба/ то тої □го/ то □каут ўже бу□де
страш□ний суд/ аж то□д'і бу□де страш□ний суд/ а йа□кий страш□ний
суд бу□де/ це □каже йак ду□ша по□бачи л'у□дина л'у□дину/ то бу□де по
сл'і□дочках хо□дити/ йак □р'ідну сест□ру а□бо □р'ідну □маму по□бачи/
це та□кий ст□рашний суд бу□де// хто шо □пиши в к□нижц'і вс'о
прої □де/ но мо□йі сло□ва не прої □дут/ так ка□заў гос□под' / то □кажи
шо це ст□рашний суд бу□де та□кий шо □каже вс'ої ку□к'іл'
пе^нри^ебе^н□рут/ □чисте зер□но □лишут// в□с'ої ку□к'іл' □вибе^нрут/
□т'іл'ки □чисте зер□но □лишут/ це йак л'у□дина з л'у□динойу
по□бачиц'а/ то бу□де сл'і□дочки сту□пати/ по□бачити л'у□дину ту
ота□кий бу□де шо ше □лишец'а йа□кас' л'у□дина йа з□найу/ ст□рашний
суд бу□де/ то йа ўже ди□вилас'а на ту кир□ничку/ бач ўже/ там ўже
неда□леко/ там □метр'іў три т'ї ўже на до□лин'і бу□де// то це ше □зара
ст□рашний суд не □буде//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Крук Анастасії Афанасівни,
1938 р. н., освіта – 4 класи
Кабалюк А. В. (4 листопада 2017 р.)

[-т[риц'іт' [вос'мого/ [тис'ачу дев'а[цот т[риц'іт' [вос'мого// крук
[наст'а афа[нас'іўна//

-Настя? Не Анастасія?

-це од[но і [то же/ ну шо ше то[б'і [доц'а ска[зати//

- Ким були ваші батьки?

- ким бу[ли бат'ки/ а ро[били в кол[госп'і/ то[д'і кол[госпи
бу[ли// [мама в [ланц'і ро[била/ [тато пчело[водом буў// б[джоли
бу[ли [тутки/ де [зара ўнас клуб/ там бу[ли б[джоли// ба[гато/
кол[госпн'і/ не йо[го/ а кол[госпн'і/ в'ін [коло цих б[джол'іў буў/
п[йатеро д'і[теї бу[ло ўних/ дв'і [дочки/ три х[лопц'і// [вопшем то[д'і
[б'ідно [жили/ то[д'і не [було/ те^нпер [лекше [жити/ йак ко[лис'
бу[ло// то[д'і [б'ідно бат'ки [жили// смот[ра хто ка[н'ешно/ хто ўм'іў/
[луче кови[раўс'а/ тої [луче жиў// [зара так і то[д'і/ а так шо [зара
ска[зати// [зара с[лава [богу/ а[би [т'іки здо[ров'і бу[ли// [зара гр'іх
ска[зати/ вс'о йе і ў[д'ітис'а/ і по[йісти/ вс'о вс'о/ а то[д'і йак мо[йї
бат'ки бу[ли/ то ку[сочка х[л'іба не [було/ де ку[пити/ да/ та[ке
бу[ло// а [зара с[лава [богу/ в нас [зара два [бус'іки/ ї дем в чет[вер/
ї дем в су[боту/ то шо [нада цим ж'ін[кам/ [т'іки маї г[рош'і/ ма[ла
[пенс'іа// шо [тойї [пенс'ії/ по[лучиш цих п'іўто[ри [тис'ач'і тії / бо
таб[летки доро[г'і// ўже [вос'імдес'ат [рок'іў/ т'ї ўже до[низу/ до[ц'а/
до[низу/ ота[ке//

-а в школу ви куди ходили?

-а с'у[ди/ до нас//

-а скільки класів закінчили?

-ої / йа □мало за□к'інчила/ бо йа ос□талас'а без □мами/ бу□ло □дев'іт' □рок'іў м'і□н'і/ □мама по□мерла/ а □тато ос□таўс'а/ то йа хо□дила/ ш□кола бу□ла аж ту□ди/ на □тому кут□ку □коло □р'ічки/ де □р'ічка там □зара/ та□ко ш□кола/ сто□їт/ ш□кола бу□ла/ то ми ту□ди хо□дили// і тут ш□кола бу□ла/ бо бу□ло то□д'і □в'іс'ім к□лас'іў/ □б'іше не □було//

- то ви вісім закінчили?

-н'е йа та□ко не пої □му с□к'іки □кон'чила/ і хо□дила ўве□ч'ірн'у/ бо □мами ж не □було/ то йа і ўве□ч'ірн'у хо□дила/ і в та□ку хо□дила/ то йа □мало кон'чила/ йа шос' ш□тири к□ласи □т'іки/ а□ли пи□сати/ чи□тати/ це□о/ то т□рохи ў□м'іўу//

-а потім після школи що ви робили?

-а хо□дила на ро□боту/ хо□дила в □ланку/ хо□дила коро□ви до□їла/ □коло ти^е□л'ат зи□мойу ро□била// та□ка □наша про□фес'іа бу□ла// □б'іше в □ланц'і/ а то□д'і п□раўда доў□ген'ко йа до□їла коро□ви// т'ї та□ке □доц'а □наше жи□т'а// вс'о ўже розка□зала// шо ше розка□зати//

- заміж ви коли вийшли?

- то це не інте□ресне/ ку□ди во□но го□диц'а// йак □замуж □війшла/ □війшла т'ї ўс'о/ йак ўс'і//

- Добре, тоді про село щось розкажіть.

- ну се□ло шо ска□зати/ с□лава □богу □наше се□ло/ пр'ідс'і□дател'у спа□с'іба ве□лике/ до□рогу зро□биў/ газ про□вели/ т'іл'і□фони йе/ во□да йе/ ну вс'о вс'о/ чо нам т□реба/ в □хат'і вс'о йе/ □т'іки здо□ровл'а ше йаг□би □було// са□ма □зара жи□ву без д'і□теї / до д'і□теї не □хочу ї ти/ □дочка □кае/ шоб йа ї ш□ла до □нейі/ а йа не □хочу// а са□ма/ йак йе/ така□о/ йак тої чорт за□мурзана// куроч□ки/ качеч□ки/ отаке□о/ тиї вс'о/ ота□ке жи□т'а// а се□ло с□лава □богу/ □богов'і □д'акувати/ □дуже хара□шо// ко□лис' та□ка до□рога □боже/ шо прої □ти не □можна/ а ше ма□ла коро□ви □пасла// ко□рова п'іш□ла/ йа пере□л'ізти не □можу//

трактор як прої шоў та к'і ката лавини/ а зара чо треба/ красота
прам/ дуже гарн'і до роги/ св'ет горит вс'у н'іч/ видно ўс'а/ ўс'у
до рогу видно// дуже дуже/ слава богу/ па с'іба/ чи це
пр'ідс'ідател' чи хто це так зробіў нам/ па с'іба/ село п'ідн'али/
нема шо казати/ от т'іки роботи в молод'ож'і нема// молод'ож
немає/ б'іднен'к'і йдуть бог знає куди/ і В'илиц'а/ і Жмиранка/
і ше бог знає куди/ не наш'і м'іста/ а так слава богу/ щоб ше
робота була л'уд'ам/ а так нема// колис' ходили/ бураки
сапали/ а зара хто йіх сапайе/ трактор'і// колис' сапали і бураки
тоже// ўже майут копати/ а ми ше ї дем бураки зрубуйем// а так
слава богу/ богов'і д'акувати/ т'іки здорвл'а щоб було/ так
німа на шо об'іжатис'а// па с'іба/ хот' пенс'іа маля/ але дайт/
дайт воўрем'а/ па с'іба йім тоже// зара декому п'ідн'али/
декому н'е// шос' н'ічо не пої меш/ чо це воно так/ шо йідним
п'ідн'али/ а йідним н'е//

- а яке господарство ви тримали? Корови там.

- ну да/ свин'і/ корови/ корова/ тел'а/ тел'аток двойе/ оцетаке/
кури// отаке хаз'аї ство// зараз то ўже т'іки курочки і
ск'іка гусочок/ качен'ат купили ме н'і дес'іт' штук/ то ше
качен'ата б'ігайт// а так н'ічо не тримайу/ бо нема ўже здорвл'а/
н'і свин'і/ н'і корови/ н'ічо ўже не тримайу// нема здорвл'а/
нема сили// д'іти тримайт корову// принос'ат ме н'і молочка
цего ўс'о шо треба//

- а ви знаєте, чому Сьомаки Сьомаками називаються? Легенду?

- н'е/ зара то шо переіменували/ а С'омаки чо/ от йа не знайу/ чо
тод'і назвали С'омаки/ по йак'ії це причин'і С'омаки// а
теперки зроби Покроўс'ку/ переї минували//

-вулицю?

-да// вулиц'а покроўс'ка ўже наша//

-була Леніна?

-була Лен'іна/ да// а С'омаки от йа не знайу/ бачиш// чо називайуц':а С'омаки/ в'ід чогос' воно йе шос'/ шо воно так названо//

-а ви не знаєте, може в селі якісь відомі люди були?

-н'е доц' йа не знайу/ йа ж тоб'і кау/ шо йа ос'талас'а в дев'іт' рок'іў // тато тое/ робіў/ його нога бо'ліла в кол'іні/ шкандибаў на ногу// ми ос'талис'а/ брат і сестра/ троїе нас ос'талос'а коло тата і так ми коло него продолжали жити//

-а про війну що ви знаєте?

-шо йа доц'а знайу/ йак м'іні тод'і було мало рок'іў//

-може розказували вам?

-розказували/ йа помн'у шо тато до рога та/ шо це зара на завод ї де туди/ то йак т'ікали н'імц'і/ то йа помн'у/ шо дуже машини йїхали/ а л'уди ходили там ўс'о збирали/ шо хто бачіў/ бо ўс'о покидали// ўс'і л'аку одежу// брат м'ї то нав'іт' швей ну машинку приніс// а тото ц'ао хата ос'о/ т'іки це ўже друга постройена// т'ікайт н'імц'і/ а т'і тото од'їйалами замотан'і/ і ц'і аўтомати і ход'ат кругом хати/ йа помн'у/ хот' ма'лен'ка була/ но помн'у// отаке було/ вс'ого було/ були так'і пол'іцайі/ казали на них пол'іцайі/ ходили до них/ до н'імц'іў на Герман'їю збирали л'удей // молодих таких/ котор'і молочш'і ка'н'ешно/ то ховалис'а л'уди в'ід них/ шоб не збирали/ а то збирали/ нав'іт' мо'їу т'ітку/ хресну маму збирали/ али приїшла вона приїшла//

-а шо вона там робила?

-а най мали до л'удей / не знайеш шо// шо там в них/ йака робота була/ т'ї нашо вони брали тих л'удей / шоб йім робити тамки//

-а про голодомор що вам розказували?

-ну шо доц' / йа про це н'і□чо не з□найу/ йа□киї це буў т□риц'іт'
□с'омі / т□рохи бу□ла голо□доўка в нас/ шо н'і□чо не □було//

-а тридцять другий, тридцять третій?

-□цего я не □помн'у// голо□доўка йе голо□доўка/ не □було н'і□чо
тиї ўс'о/ голоду□вали □л'уди ўми□рали// а так ўс'о/ шо йа □б'іши з□найу//

-Про війну щось.

-а про в'ї □ну шо йа □доц'а з□найу/ йа ж то□б'і □кау/ шо це □дев'іт'
□рок'іў ме□н'і бу□ло шо це йа з□найу/ йак □н'імц'і т'і□кали/ ўс'о □тойу
до□рогоу тарахко□т'іло □йіхали/ ўс'о поки□дали//

-коли вже війна закінчилась?

-ну йіх го□нили ўже в'ід нас/ го□нили □наш'і// шо йа з□найу/ о□то
з□найу шо се□ло/ і ро□бота бу□ла/ го□нили на ро□боту нас/ □сад'ік'іў не
□було/ □д'іти на □поле □нав'іт' б□рали з со□бойу// □сад'ік'іў не □було/
те□перки □бачу/ □роби не □роби/ а ди□тина в □сад'іку/ а то□д'і не □було
так/ не □було □сад'ік'іў//

-а давали якийсь час вдома побути з дитиною?

-йак да□вали/ йа □помн'у/ шо йа ўже д□ругу □дочку ро□дила/ то
то□д'і □дали два □м'іс'ац'і/ за □первой н'і□чо не □дали// □мала ро□дити/
то з бура□к'іў при□б'ігла/ в □бол'ниц'у при□везли ме□не// за □первой
□дочки/ а за д□ругой то два □м'іс'ац'і □дали бу□ли/ шоб бу□ла ў□дома//

-а шо ж ви робили з малою дитиною?

-а шо ро□била/ йак □л'уди/ так і йа ро□била//

-на роботу брали?

-да/ ўс'о бу□ло/ б□рали на ро□боту/ ну ма□н'ун'е н'е/ а та□ка/ йа□ка
ўже □рочк'іў два та□ко/ то з со□бойу б□рали □нав'іт'// маши□ни во□зили
нас/ □п'ішки ми не хо□дили/ а маши□ни во□зили/ на □поле з□пол'а/ на
го□б'ід// а те^и□пер с□лава □богу/ то ўже здо□ровл'а не^и□ма/ ўже ме□н'і
□вос'імдес'ат/ йакє ў□мене ўже здо□ровл'а/ ўже ўс'о/ ўже до к'ін□ц'а//
□саме г□лаўне здо□ровл'а/ йак йе здо□ровл'а/ то ўс'о □миле// так ўс'о йе/

гр'іх скаꝑзати/ і ꝑйісти йе/ і ꝑвипити/ і ўбꝑратис'а/ а ꝑсамого гꝑлаўного
неꝑма/ здоꝑровл'а неꝑма//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Різак Галини Леонідівни,
1942 р. н., освіта – 7 класів
Кабалюк А. В. (4 листопада 2017 р.)

[–розкажіть, коли і де ви народилися, і ким були ваші батьки.

–народилас'я йа в С'омаках в сорок другому роц'і/ так і жила
в сел'і/ кончила школу с'ім клас'і// п'ішла на роботу і до цих пор
робл'у// а шо ти за одна/ зв'ідки ти//

–Я? Он моя мама там.

–Дудничка//

–да

–та й таке/ робила на жезл'езн'ї до роз'і/ робила до йаркой/
робила в лан'ц'і/ кругом мене було//

–а ким були ваші батьки?

–тато буў трактор'істом/ а мама робила в лан'ц'і/ тоже
робили в сел'і/ тї таке/ так і до цих пор робимо// бат'к' іу ўже
нема//

– а вони вам щось розказували про війну чи голодомор?

–н'е/ таке не розказували//

–а куди ви ходили в школу?

– в С'омаках//

– а де була школа?

– школа була/ там де Митрофанчик живе зараз/ Мирон'ук/
знайеш де/ коло млина туди// було тих школ' іу аж три по
сел'і// була туто де Сірожа Кацапок хату стройе/ чи шо в'ін
там робе// тут була школа/ тут жиў вчител' / в йідн'і половин'і
вчител' жиў/ а в йідн'і школа була// була школа/ йа ж кажу/
була там/ де Митрофанчик з тойі школи хату зробиў/ на тому
м'ісц'і//

- то ви в усі три ходили?

- нуа□шож/ йід□н' і к□ласи в□чилис' а там/ а йід□н' і там/ хо□дили/
□б' ігали//

- а після школи де ви вчились?

- □п' ісл' а ш□коли/ □кон' чила ш□колу п' іш□ла на ро□боту на
пол' іто□д' ел/ с' у□ди на за□вод//

- а скільки класів ви закінчили?

- с' ім/ так і □п' ісл' а ш□коли до цих пор пра□ц' уйу//

- а на політоделі ким ви працювали, що робили?

- в □лан' ц' і/ бура□ки са□пала/ та□ке// до□йаркоюу ро□била/
□дес' іт' □рок' іў//

- а де була ферма?

- а там де пороз□вал' ували/ там □ферма бу□ла/ з□разу бу□ла там де
ск□лад зро□били/ зерно□вій / бу□ла там □ферма то□д' і/ Влас' ук
пост□ройіу □нов' і □ферми/ ди□ректор// а то□д' і розва□лилос' а ўс' о/ і
□ферми розва□лили і коро□ви роз□продали/ і ли□шилис' а л' уди без
ро□боти/ порозйі□жалис' а хто ку□да// та□ке се□ло/ а те^н□пер ку□ди в
се□л' і// за□ра не□ма/ в □пол' і ба□гато ж' і□нок ро□било/ □б' іл' ше
□сотн' і на□верно □т' ікино в □пол' і ро□били/ □ферма бу□ла/ до□йарок
бу□ло ба□гато// □баба □тоб' і хаї □б' іл' ше роз□каже/ во□на//

- я бабу вже записала, розкажіть, як ви в ланці працювали.

- йак прац' у□вала/ □рано п' іш□ла/ за кол□госпу □л' уди ро□били
то від □ранку до о□п' іўноч' і/ до □вечера/ то□д' і йак при сов□хоз' і то
вже не так/ вже п' іш□ли з□разу □ходили на го□б' ід/ з□ранку ї дем до
о□б' іда там до два□нац' ати ча□соў чи до □часу/ на го□б' ід//
поо□б' ідали/ подо□йіліс' а/ зноў на □поле/ а то□д' і зро□били шо до
двох ча□соў □т' ікино ро□били і з о□б' іда □дома/ та□ке бу□ло
пол' іх□шен' ійе// бура□ки са□пали/ шо то□д' і ро□били / □т' іки
бура□ки// за шо войу□вали/ а □зара во□йуйут за шо/ л' у□деї с□т' іки/
с□т' іки моло□д' ожи/ с□т' іки □гибне/ д□ругий Афган' іс□тан// так

розва□лило́с' а вс' о/ Горба□чо́у́ пороз□ва́л' ува́у́ вс' о/ а ті те^н□пер
до□ва́л' уйу́т//

-в Радянському Союзі було краще?

- ну да при со□йу́з' і бу□ло □луче^н/ □л' уди ро□боту □мали/
за□води ро□били/ □фабрики ро□били □л' уди □мали ро□боту/ в се□л' і
бу□ла ро□бота// а □зара і в се^нл' і не□ма ро□боти і за□вод' іу́ не^н□ма/ і
фабри□к' іу́ не^н□ма/ □л' уд' ам не□ма шо ро□бити/ ті й так
порозіи□жали́с' а по загра□ни́ц' ах/ т' і□кайу́т □л' уди шоб □йако́с'
□вижити/ ко□пій ку заро□бити/ а в нас де за□роби́ш/ ку□ди п' і□деш// от
□кончи́ш в□читис' а/ ку□ди ти п' і□деш//

-та я вже на роботі

- ти вже на ро□бот' і// ну то добре шо/ шо ти прист□ройі́лас' а/ а
йе та□к' і шо покон' □чали тії ку□ди/ ті й си□д' ат по до□мах/ а
н' е □дес' по заро□б' ітках □йізд' ат/ шо ж/ ти по□дума́й с□к' іки
шчо□року випус□кайе́ц' а випускни□к' іу́/ да// з цих вс' іх □ву́з' іу́/ а
ро□боти/ □р' ідко ко□му пошчас□тит' на́й ти ро□боту/ а то вс' і □дес'
та□ко со□б' і// от в ме□не □тоже □виходи́у́ три □роки в □бурсу о□нука/
С' і□рожка/ ти з□найеш йо□го/ ті й ку□ди п' і□де на ро□боту/ на
□шофера в□чи́у́с' а с□л' еса́ра// в □кого не кин' / то попа□деш йак не в
тракто□р' іста/ то в □шофера/ а ро□боти шо/ п' і□шо́у́ на ст□ро́й ку дес' /
□в' ідра з □цементом т' а□га́йе/ □хоче ко□п' і́й ку йа□кус' □мати/ ті й
□муси ро□бити/ та□к' і д' і□ла/ а при со□йу́з' і ка□н' ешно бу□ло □луче/
хоч □л' уди не полу□чали та□ких цих □тис' ач' іу́ йак □зара полу□чайу́т/
а□ли/ а□ли бу□ханка х□л' іба бу□ла ш' іс□на́ц' іт' ко□пійо́к/
чо□тирна́ц' іт' / к' і□ло □сахару бу□ло □с' емс' ат □в' іс' м ко□п' і́йо́к/
□риба де□ше́ва бу□ла/ колба□са де□ше́ва бу□ла/ □л' уди □жи́ли/ а □зара
шо/ п' і□деш по□дивис' а на т' і □ц' іни// воз' □меш г□ро́ш' і/ і г□ро́ш' і
роз□пусти́ш і до□дому не□ма шо □нести//

- але ж це тяжко ходити на роботу з ранку до ночі?

- ну вс□тану в п' ат' ча□соў/ до в' іс' □ми чи до п' іў дев□йаго/
то□д' і до□дому//

- багато ви корів доїли?

-то□д' і бу□ло не □дуже ба□гато/ по ш' іс□нацит' ко□р' іў бу□ло//

-то це всі шістнадцять треба було руками доїти?

-да/ ру□ками до□йіли/ а то□д' і ўже бу□ли апа□рати/ а то□д' і ўже й
не бу□ло шо до□йіти/ бо □ферми роз' іг□нали/ поза□нехували// та□к' і
□гарн' і □ферми бу□ли/ та□кії тої мо□лочниї блок/ та□кії □ □гарниї
буў/ ўс' о бу□ло □гарне/ ўс' о п' іш□ло п□рахом// □баба ж □тоже
ро□била на □ферм' і □доўго//

- да, вона мені розказувала.

- тїї так/ не□ма □того шо ко□лис' □було і не □буде// □зара
по□лучиш ту □тис' ачу □тойі □пенс' ійі/ не □знайеш ку□ди йі□йі
встро□мити// а ко□лис' д' ії ст□в' іт' іл' но □л' уди □жили/ полу□чали
ту зарп□лату с□кі' ки там/ і по □вос' імс' ат руб□л' іў/ ну хто с□к' ікі
за□робе// йа□кос' на к□нижку по□трошки в' ідкал□дали/ □нав' іт' йа
ро□била на □ферм' і/ то по п□йат' руб□л' іў на □нижку від□писувала/ а
□зара шо/ шо тих пйат' руб□л' іў/ пйат' ко□п' ійок//

- а шо ви могли купити за п' ять рублів?

- не пйат' руб□л' іў а/ ну да пйат' руб□л' іў ко□лис' бу□ло/ а
□зара ти шо □купиш/ шо □купиш за тих пйат' руб□л' іў// піўбу□ханки
□хл' іба і то не □буде//

- а колись шо можна було купити?

- а хл' іб буў ш' іс□нацит' ко□п' ійок/ □б' ілій/ а □чорниї
де□шеўшиї // ко□лис' □луче бу□ло/ ка□н' ешно □луче бу□ло// □можна
бу□ло ку□ди хоч по□йіхати і □зв' ідкихоч прийіхати/ а □зара шо//

- а ви кудись їздили?

- ку□ди □йїздила/ бара□бол' у во□зила прода□вати//

- куди? В Москву?

- і в Молдавію/ і в Москву/ і в Херсон раз були/ кругом
носило нас з цими зароб'їтками/ а зара куди поїдиш//
гралиць і позакриват' і/ таможн' і не пускають //

- вже відкрили

- вже в'їдкрили//

- да, в Європу відкрили

- та в Йєвропу/ а в Москву щоб х'їла поїхати х'їл'єру
поїдиш//

- то нашо нам в Москву їхати?

-буї медпункт/ в'їз'ї али закрили/ нашо закрили/ клубу не
закривають/ то їа думайу шо з медпункту в'їша корис'ї т'ї була
їак з того клубу/ шо в'їн їс'ї о в'їремн'ї а закритий //

-там ж бувають концерти.

-случай в'їдслучайу// їак їакас'ї сходка чи їакес'ї свато
таке шо/ купаїла там/ новий р'їк чи покрова буде ондо мое
знов в'їдкривають шо буде клуб/ а так закритий / шо там в'їн'ї ому їе/
колис'ї танц'ї і молод'ї ож'ї іст'їл'їки багато/ танц'ї ік'їно//

- кіно було? А як?

- ну їак/ привозили к'їно ц'їк'їно іном'ї іхан'їки//

- їаке'ї і там ф'їл'їми показували//

- показували/ ну вс'їак'ї ік'їна показували/ про вої ну і про
їс'їо//

- а танці часто були?

- танц'ї і були щосуботи/ щонед'їл'ї і/ танц'ї і були/
молод'ї ож'ї і багато було/ а зара нема/ молод'ї ож'ї і не
молод'ї ож'ї і нема// хот'ї клуб гарний такий //

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Кабалука Ісака Григоровича,
1946 р. н., освіта – середня спеціальна
Кабалюк А. В. (6 січня 2018 р.)

[- Каба́л'ук І́сак Гри́горович// наро́диўс'а □сорок □шостого
□року// □тис'ачу дев'я́цот □сорок □шостого □року// ім'я́ ме́н'і
виби́рала мо́йа сест́ра// там бу́ло Пи́лип/ Ан́тон/ но во́на
□вибрала І́сак// так во́но полу́чилос'а/ ос́талос'а/ шо ім'а І́сак// і так
йа/ наро́диўс'а с'ім'нац'атого □серпн'а//

- мама з татом ким були? Що робили?

- □мама в □ланц'і ро́била/ □тато буў бира́д'іром/ □п'ісл'а □того
□тато п'і́шоў д'і́л'□ми за́й □маўс'а/ по́том с□торожом ро́биў/ ос́тан'е
ў́рем'а на т́рахтор'і́й бри́гад'і буў с□торожом/ а □саме ос́тан'е
ў́рем'а в □сад'іку с□торожом буў і там □т'іпа йак п́лотн'ік та́ке/ йа
□деколи хо́диў по́ма□гаў йо́му/ бу́ло та́ке шо при́ходилос'а
зби́рати □мебл'і/ хо́диў но́чами/ по́ма□гаў зби́рати// та́й та́ке/ а ўс'о
жи́т'а проро́биў так йак □тато тракто́р'і́стом/ □дев'іт' □рок'і́ў/ □можна
ска́зати не □дев'іт' а □дес'іт' □рок'і́ў проро́биў комба́й □нером/ но це
так/ ў́чиўс'а в у́чилищ'і/ про́ходиў п́рактику/ полу́чилос'а шо йа
комба́й □нер буў/ а □дев'іт' □рок'і́ў сам ро́биў на комба́й н'і/ а □п'ісл'а
□того проро́биў на т́рахтор'і́// ўс'о бу́ло/ буў в д'і́к□рет'і́// ну □Вал'ка
ро́дилас'а/ йа заб́раў йі́йі в бол'□н'іцу і □п'ісл'а □того о́формиў на
□себе д'і́к□рет/ □п'ісл'а □того □ж'інку похоро́ниў// і та́ке/ і
ли́шилис'а ўд́вох// □т'ажко з́гадувати/ А́л'она/ □т'ажко ўспоми́нати
сво́йі ро́ки/ ну н'і́чо//

- а в шолі де ви вчилися?

- в С'о́мац'к'і ш́кол'і ў́чиўс'а/ □к'ін'чиў/ не с́кажу в йа́кому
□роц'і □к'ін'чиў/ бо йа ў́чиўс'а в д́вох ш́колах// в од́н'і́й к'ін'чаў
□в'іс'ім ќлас'і́ў/ в д́руг'і́й к'ін'чаў а́д'інацит'/ в Бра́йілов'і́// в

С'омац'к'і в'іс'ім/ а там к'ін'чаў тод'і і новогребел'с'ке
училище// там було ўчилис'а механ'ізатори широкого проф'іл'у/
то так в мене була маґа шо йа можу і на трактор'і і на комбаї н'і на
вс'аких/ м'іг робити/ маў право/ ну було таке даже шо даваў
бригад'іров'і отпуск/ за бригад'іра буў м'іс'ац'/ пока бригад'ір
в'ідбуде отпуск/ то йа/ йа керуваў бригадойу//

- а де була бригада ваша?

- йак/ в С'омаках// тут де цеї / де Вас'ун'а там та хата/ там була
бригада// там була маґен'ка бригада// вос'імнацит' трактор'іў і
було сорок п'ят' чолов'ік трактор'іст'іў// маґен'ка бригада була/
но ми тримали перв'єнство по комб'інату/ ми вигравали вс'о і по
горанк'і/ і по с'еву/ по ўс'ому вигравали перв'єнство// так нам
придлагали/ ну йак придлагали/ хто ран'че справиц'а/ знач'іт тому
давали прем'ію/ були дали одну прем'ію ми купили
т'іл'ів'ізор/ дали другу прем'ію/ пропили// ну а шо там було
д'ілитис'а/ по три гриўн'і/ по три рубл'і шо там було д'ілити/ знач'іт
збиремос'а зробимо соб'і вечер тамо/ ше добавим т'і таке ну
в село було/ в село було/ так шон'єбуд' один другого//
хтон'єбуд' дес' залеґт'іў/ виручати треба// а це ўже перенесли тод'і
ўже йак ферма там ўже/ короґви забрали/ цеґо позабрали
ўс'о чисто/ тод'і ўже туґди ферму/ бригаду перенесли/ а тут було/
кан'ешно там получилос'а шо дл'а трактор'іў т'іпа йак анґари/ ўже
трактора заґонили в ферму/ шо воґни не були/ а тут в нас було
вс'і чисто надвоґр'і//

- розкажіть, шо ви знаєте про війну, про голодомор, шо в селі було.

- знайеш шо Ал'она/ а за в'ї ну н'ічо не помн'у/ но т'ікино
помн'у шо маґа розказувала/ це хата була тамо ўнизу туґди в
самому низу там хата була/ говоґрила кае шо в гноґйов'і буў
н'імец'к'ий пул'імот/ було йіх два хлопц'і/ то гоґвори/ кае воґни
не об'іґжали/ давали йім гаґл'ети/ такеґо вс'о чисто/ воґни ўґошґчали

давали// як т'якино начинали стр'ял'ати кае// бабка т'якаї // а
б'ял'ше яа н'ячо не скажу там кажис' в мене яе ц'а брошура за
голодомор// ну а б'ял'ше яа н'ячо не знайу/ н'ячо не скажу// ну
знайу шо такего говорили кае шо було таке шо йїздили по сел'я
п'ядводою збирали трупя і так возяли на клад'бшче чя там
хорошили/ а де хорошили/ яа не знайу м'ян'я не п'яказували і не
показували тих могял/ де там захорон'ан'я// ше говорає таке
було шо ше доход'ага/ а яого збирали/ говори кае шо// ми шо за
тобою д'ругя раз будемо йїхати// отаке було/ отаке// бат'ко
м'ян'я говоряу/ шо яого не з'али/ в'ян п'яшоу в военкомат/
яому сказали ї дя додому/ а п'ясл'а того п'яход'ат ночьюу
запрагаї кон'я/ поїхали// це була в Бряїлов'я п'ядп'ял'на
орган'язац'яа/ в'ян яах возяу// кажу тато но шос' же тоб'я повинен
цей дати яакус' бумажку говори кае в'ян дау бумажу/ но яа яяї
загубяу// кажу малад'ец// то таке/ оце т'якино яа знайу за це/ а
п'ясл'а того як уже н'ямц'я осободили/ то в'ян говоряу кае шо
яого поставили головою колгоспу/ в'ян к'ярувау// оце вс'о шо яа
тоб'я можу розказати//

- а ви знаєте шос' про Чайковського?

- та там ондо груша яе яого/ в'ян п'яд нейу буу// там це як
хочеш/ то заї деш в школу і спятаєс'а Лудмилу Іван'яну/
вона покажи тоб'я фотограф'яа/ де яяї д'яд і Чаї коўс'кяї
сид'ат п'яд тойу грушойу// там повина бути фотограф'яа// яяї
д'яд і Чаї коўскяї п'яд цейу грушойу тамо шо коло Ванч'я там/
п'яд тойу грушойу сид'ат// вони сфотограф'яован'я удвох//
повина бути фотограф'яа//

- а ше шос' знаєте про нього? Шо в'ян тут робив?

- та як шо/ ну в'ян п'яйїжау с'удя в гост'я// це ж це л'яб'яд'яне
оз'яро це ж нап'ясано в Бряїлов'я// от яа не буу там не бачяу/ яа буу

одного разу/ то то л'їб'їд'їне озеро було сухе/ там не було води/ там просто таке зробл'ане т'їпа як озеро і туди наливали води/ там пливали лебед'ї ну і в'їн прославиўс'а// там же музеї Чай коўс'кого йе// одного року прийїжали// йа в магаз'їн ходиў/ ше Катерина торгувала/ али приход'ат три мушчини/ три мушчини і ж'їнка// начали питатис'а за ц'у грушу/ а йа водиў їх туди// ўнучка пан'ї Фонмек приїхала/ дв'ї шикарних машини/ охрана і перевочик// та йа ж говору кау шо приїхала/ хлопц'ї тиخن'ко ход'ат/ охрана// то це перевочик/ два чолов'їки охрани/ шофер і вона// оце таке було// йа показаў де ц'а груша/ обернуўс'а п'їшоў говору кау шо о'с'о/ подив'їц'а// побуд'те коло нас/ йа говору кау/ шо йа побуду коло вас/ побуд'те подивитис'а шо/ дерево йе дерево// то воїни поїхали/ ну це ж треба зв'їти приїхати// с'воєм транспортом// але оцеої кушочок до роги асфал'тової/ шо це в'їти в'їд перехресной с'уди/ то це пан'ї Фонмек дала грош'ї/ шоб йїї зроби/ шоб йїї заасфал'т'їрувати/ це воїна дала грош'ї// тут ше говорат кае/ шо йеўрейї були дали на селишну раду грош'ї/ шоб зроби до рогу туди до о'копис'ка// воїни там щ'їб'онку насипали/ т'ї приїхали подивилис'а/ говори кае шо те"пер получите в нас/ ми сам'ї зробимо/ грош'ї п'їшли наполовинку/ та таке//

- а про євреїв ви знаєте? Шо в війну вони робили?

- про йеўрейї йа не скажу н'їчого т'їкино мама говорила каже/ шо до цього як мали н'їмц'ї ўступати/ то воїни ховалис'а тут/ ховалис'а в нас/ а пот'їм уже як начали зб'їрати туди в Браїл'ї/ та там уже йа не знайу с'їки наверно сто тис'ач/ то воїни начали ховатис'а уже хто де куди/ бо уже начали шукати і посел'ї/ начали нишпорити/ ловити//

- а про криничку, шо за селом, ви шось знаєте?

- шо йа □можу про □н'уйу ска□зати/ го□ворат/ шо во□на пома□гайе в'ід бо□л'езн'і о□чеї / но йа хо□диў □ночойу хо□диў на Во□дохре"шче/ хо□диў □ночойу до □нейі по □воду/ а□ли ко□му □може пома□гайе/ ко□му н'е// з□найеш А□л'она/ це та□ке □саме йак з □цейу кир□ничкойу на□чали гово□рити/ а п'іп ўз'аў пост□ройіў в □церкву □коло □нейі/ а д□ругий ў□з'аў пост□ройіў ши□н'ок// так □л'уди бу□дут/ бо ц'і□л'ушча во□да/ □л'уди бу□дут до во□ди ї ти/ з□нач'іт в □церкву тре заї □ти/ а □вий шли з □церкви/ т□реба в ши□н'ок заї □ти/ а□ле □пот'ім пи□тайуц'а од□ного мужи□ка/ го□вори □кае шо// ну йак ц'а во□да пома□гайе/ в'ін □каже не з□найу/ чи во□на пома□гайе/ но з□найу шо □т'ікино двом помог□ло/ по□пов'і і шинка□ров'і// во□да чи пома□гайе/ но цим то пома□гайе □каже// ну п□рав'ілно/ бо □л'уди з □голими ру□ками не □п'ідут в □церкву не □п'ідут/ і в ши□н'ок не □п'ідут/ т□реба ту□ди г□рош'і □нести і ту□ди т□реба □нести//

- а ви знаєте шось про то, шо під монастирем є хід таємний?

- А□л'она йіх там позаму□ровували/ йак бу□ли зак□рили монас□тир/ там зро□били бу□ли обще□жит'іе//

- в монастирі?

- да/ і там т'і де ў□ходи бу□ли/ ку□ди там йіх позаму□ровували/ но □т'іки го□ворат/ шо з□в'іти з монасти□ра □можна бу□ло б□ричкойу/ □пара □конеї / за□йіхати на бра□йіл'іус'ку с□танц'ійу і с'в'аз' бу□ла в'ід монасти□ра до чер□вонойі □церкви і до петро□паўлоўс'койі/ но там на□верно шос'/ шос' на□верно □б'іл'ше/ бо там було йак□раз де це перех□ресна до□рога/ де вйі□жати в Бра□йіл'іў/ □йіхати на Де□мид'іўку/ і тут посере□дин'і/ там бу□ло прова□лилос'а/ то йо□го ў□з'али ту □д'урку за□сипали і н'іх□то там не ди□виўс'а ку□ди во□но шо там ї де/ шо за п'ідзе□мел'а/ ў□з'али за□кидали// так □само йак в нас та□мо в □цему стаў□ку//

- якому?

- а в □цему/ шо де □коло Кор□чеўс'кого/ шо там в □самому хвос□т'і там йе □йама/ там же □тоже прова□лилоc'а і чо□го во□ди □зара не□ма в □тому стаў□ку// во□да □т'ікино наби□райец'а і зни□кайе дес'/ з□нач'іт там шос' йе// но ше та□ке гово□рили □кае шо з монасти□ра ше буў п'ід□земнї х'ід аж в Бар//

- а для чоґо були ті ходи не говорили?

- ну йак це монасти□р'і це бу□ли к□репост'і// йак мон□голи насту□пали/ то хо□валис'а/ □л'уди хо□валис'а т'і□кали з од□ного □м'ісц'а в д□руге пе^нре^нб'і□гали/ шоб схо□ватис'а та□ке// там в од□ному □м'ісц'і в стаў□ку прова□лилоc'а/ то□д'і там на гор□бов'і □тоже прова□лилоc'а бу□ло/ н'іх□то ж ни пров'і□райе □ц'ого/ тре поінт'ір'есу□ватис'а цим/ шо во□но та□ке/ чо там про□вал':а це// це не □може □бути при□родним// да/ но гово□рили □кае/ шо □л'уди з монасти□ра на бра□йіл'іўс'ку с□танц'ійу/ там бу□ло п'ід□земнї х'ід/ шо □можна бу□ло б□ричкойу про□йхати □поп'ід □р'ічку/ □вирито/ заму□ровано ўс'о йак □майе □бути/ ту□ди до□роґа// ну а□ли це йа не □буду гово□рити/ шо во□но □точно/ бо йа не □бачиў// і там □зара йа□кис' йе/ ше йа□кис' му□зеї □майут в'ідк□рити/ ко□мус'/ кап□лиц'а йа□кас'//]

[- це хт'ат зро□бити там му□зеї / істо□ричнї му□зеї о□ружїя і та□ке п□роче п□роче і золо□того за□пасу/ хт'ат ту□ди схо□вати/ шо □тоже на ве□лик'її глубли□н'і наї ш□ли/ а в нас же □тоже ката□комби йе// да/ но □т'ікино н'іх□то □тоже не// йа хт'іў/ з □Борманом х□т'іли по□л'ізти поди□витис'а//

- куди?

- в т'і ката□комби/ на вапн'ар□ках// там же добу□вали □кам'ін' □шахтним с□пособом і там ту□нел'і ўни□зу/ п'ід □тойу го□ройу там ту□нел'і// не дохо□д'а до кар□йера// де кир□ничка і де кар□йер і це посе^нри^е□дин'і// там бу□ла □д'урка/ шо □можна бу□ло за□л'ізти ту□ди// □вих'ід там наї □ти з □ц'ого/ но там об□сипалоc'а ўже □зара// там □корч

гали□ч'і рос□те// там йе// о□дин х□лопчик хо□диў ту□ди/ то ка□заў шо
□вих'ід в Ду□бин'і/ за Пан'□ковойу// з□найеш шо та□ке Пан'□кова// л'іс
це□йо/ де □наш'і го□роди/ де □наш'і на□д'іли/ с'у□ди йак до □Рову
о□там// го□воре^н □кае/ аж ту□ди □вих'ід йе// то в'ін там наї □шоў
□т'ікино □корт'ік//

- шо та□ке □корт'ік?

- н'іж// но ка□н'ешно □тоже н'іх□то не □хоче пров'і□рати/ йак во□но
там/ а там бу□ло мужи□ка зада□вило/ а це вапн'ар□ки/ о□ц'іго гор□би/ шо
це на □пол'і/ цеї горб нап□рот'іў кир□нички/ то там ўже/ чо во□но
нази□вайец':а вапн'ар□ки// це в тих □йамах/ шо т'і □йамаи йе/ в тих □йамах
ви□пал'ували вап□но/ а це то вап□но добу□вали там в тих □норах
ви□возили і тут ви□пал'ували// ка□заў □тато/ го□воре □кае шо там ше йе
□йама л'у□сованойі □ізв'іст'і//

- шо це?

- ну вап□но л'у□соване в □йам'і/ но н'іх□то не з□найе/ де во□но/ но
то ўже вап□но шоб наї □ти/ то там ўже не т□реба це^н□менту □тис'ачу/
во□но зам'іс□тит// во□но ўже там йак сме^н□тана/ йо□го ўже тре
роз□водити/ бо во□но □сил'не/ це ўже □с'іки □рок'іў// ўже м'і□н'і
□с'емд'ісма/ а там це бу□ло ше до рево□л'уц'ійі/ бо це ўже так бат'ки
бат'кам роз□казували так йа ўже// т'ії та□ке// а та кир□ничка/ во□на бу□ла
□вишчи/ а□ле йак зро□били/ на□чали поли□вати там то □поле/ бо там
бу□ло кул'□турне □паз'бишче/ т'ії та кир□ничка з□йіхала на пйат'
□метр'іў до□низу з гор□бом// полу□чиўс'а пла□вун// на□чало вс'о
п□листи// п'ісл'а □того там// там бу□ла об□ложена кам'ін□ц'ами/ а
□пот'ім пос□тавили □тумбу//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Лесик Зінаїди Миколаївни,
1949 р. н., освіта – 11 класів
Кабалюк А. В. (30 вересня 2017 р.)

- [- можете сказати, коли і де ви народилися?
- □сорок дев□йятиї □доц' // в С' ома□ках//
  - а як ваше повне ім' я?
  - □Лесик З' іна□йїда Ніко□лаї івна / це чоло□в' іка □мого ім□йя/
чоло□в' ікове/ а Чернопи□шчук З' інайїда Н' іко□лайїўна бу□ла//
  - як були?
  - Чернопи□шчук//
  - а ким були ваші батьки?
  - □тато буў с□торожом/ ну в с' і□меї ному ха□з' ай ств' і/ а
чоўло□в' ік буў тракто□р' істом/ □мама домоха□з' ай ка//
  - а де ви вчилися?
  - а тут в С' ома□ках//
  - а школа де була?
  - а тут/ ту□то □коло мага□з' іну/ □вос' мий клас і д' ів□йятиї клас//
  - а ви скільки класів закінчили?
  - а□д' інаціт' □кончила в за□вод' і там/ а□д' інаціт' к□лас' іў
□кон' чила// і □б' іл' ше н' і□коли не □вчилас' / □в' іс' ім тут
□кон' чила/ а там//
  - розкажіть про роботу, де ви працювали?
  - тут бу□ла в сов□хоз' і ро□бота/ бу□ла до□йаркойу/ хо□дила/ в
□ланку хо□дила/ з □сапойу хо□дила// з □сапойу хо□дила/ то в □ланку
хо□дила// хо□дила ше на пост хо□дила// т' ії так/ так і жи□т' а
прої ш□ло// чоло□в' іка □мого/ п' і□шоў по □рибу/ і йо□го там за□биў
хтос' / йа з□найу// а □тато на йа з□найу ро□биў т' ії □тоже йо□го//
□викликаў йо□го/ с□торожа по д' і□журств' і// □викликаў йо□го т' ії

та□рахнуў/ т' іў за□биў// т' іў так// чоло□в' іка/ п' і□шоў по □рибу/ т' і п' і□шоў ўже не□ма// т' іў вс' о/ т' іў так// а □мама то/ □мама ў□дома по□мерла// т' іў та□ке жи□т' а// чо^уло^у□в' іка не□ма/ вже н' і□кого не□ма/ д' і□теї не□ма/ од□на в Кац□мазов' і/ а д□руга дес' // т' іў так жи□ву са□ма//

- а скільки у вас було братів та сестер?

- бу□ло д□войе/ сест□ра бу□ла од□на/ м' іў брат/ брат буў о□дин/ а йіх бу□ло д□войе//

- а батьки вам щось розказували про війну чи голодомор?

- ну □мама роз□казувала / ка□н' ешно//

- то розка□жіть

- ну □мама ка□зала/ □кае шо/ голодо□мор буў/ голодо□мор буў та□кі ш□мама приї ш□ла з ро□боти/ ну йак на ро□бот' і □мама не □була/ □мама приї шла т' іў т□ребуйт шоб □йісти/ бо □д' іти т□ребуйт □йісти/ бо □четверо д' і□теї // □варану бара□бол' у пе□че/ бо □йісти хт' ат// роз□казувала/ голодо□мор буў/ приї □шоў в п' іч зали□вайут/ шоб □мама не ва□рила н' і□чо □йісти// т' іў та□ка голо□довка бу□ла// і не □йіла/ ну йак не го□б' ідала/ то т□реба по□йісти бу□ло// т' іў та□кі голодо□мор буў//

- багато людей померло?

- ба□гато □мама ка□зала/ □мамин чоло□в' ік □першій по□мер// ну □цего то вже ў□били/ а □першій то по□мер з □голоду/ з голо□довки по□мер//

- а про війну вам шо розказували?

- □мама ка□зала/ шо в' іў □на ве□лика бу□ла/ бо т□ребували// □тата □маминога чоло□в' іка на вої □ну заб□рали / і так і не вер□нуўс' а □п' ісл' а вої □ни//

- а шо було в селі під час війни?

- н' і□чо не □було в се□л' і/ в се□л' і бу□ла в' ії □на та□ка шо/
ка□зали шо □того в□били/ □того в□били// вої □на/ вої □на □добре
бу□ла// ка□зали шо □п' ісл' а в' ії □ни поўми□рали ба□гато//

- а коли ви вийшли заміж?

- в т□риц' іт' три ро□ки// виї ш□ла □замуж/ □четверо д' і□теї //
од□ного □сина ток ў□бив в Кац□мазов' і// ну т□роїе д' і□теї / в
Де□мид' іўц' і о□дин/ і дв' і □д' іўки ше йе// т□роїе д' і□теї □майу//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Лесик Галина Григорівна,
1955 р. н., освіта – 9 класів
Кабалюк А. В. (30 вересня 2017 р.)

[-розкажіть де і коли ви народилися.

-ну в С' омаках/ народилас' а в п' ійіс' ат п' атому роц' і//

-ваше прізвище, ім' я, по-батькові

-Лесик/ н' е була Денис' ук/ а тепер вже по чолові' іку
фам' іл' ійа/ Лесик Галина Григор' ійна//

-ким були ваші батьки?

-м' їй бат' ко буї/ мама робила на ферм' і/ йа робила на
ферм' і/ бат' ко в ц' ому/ на кон' ушн' і/ кон' ухом сорок
рок' ії проробиї//

-а йа триц' іт' ш' іст' рок' ії доїяркоюу проробила/ так йак
твоїа мама// т' їй так н' ічо/ троїе дітеї вигодувала/
пов' ідавала/ замуж повиходили вс' ічисто// тепер гоноку на
ноги тое поставила// гонока в В' іниц' і/ на урожайї
оф' іцьїанткоюу робе^и / бо вчилас' а на повара// шо йа за себе
розкажу/ так врод' і н' ічо/ чолові' іка поховала/ бат' ка
поховала/ маму поховала/ брата поховала//

-куди ви в школу ходили?

-в С' омаках//

-а де була школа?

-отут була школа/ тут була і аж там коло Митрофана була
одна школа// бо ми там т' іки один раз/ один р' ік ми т' іки
вчилис' / бо в нас було триц' іт' два чолові' іка// самий
б' іл' ший клас в нас буї/ триц' іт' два чолові' іка нас було// то ми й
тут/ де Васил' Савич жиї/ була школа/ то ми тут не вчилис' а/ і
там коло Митрофана трошки/ а то в ц' ій школ' і//

-в цій, що зараз?

-в ц'її шо зараз/ да//

-і скільки ви років вчилися?

- ну йа вчила' а дев' іт' рок' іў/ в' іс' ім/ бо тод' і дев' іт' не було/ т' іки в' іс' ім// в д' іўйатиї клас ходила на пол' ітод' ел/ там була вч' ірн' а/ на пол' ітод' ел' і були там/ вч' ірн' а була// один р' ік походила/ а тод' і п' ішла на ферму і такі на фермі / і здохла на ферм' і//

-то після школи ви більше ніде не навчалися?

-н' е/ н' е н' ігде не навчалас' / н' ігде//

-а на фермі ким працювали?

- доїла/ доїла корови доїла// руками доїли по двац' іт' п'ят' кор' іў/ доїли руками// а тод' і вже апарати пришли/ то апаратами вже доїли// тї так/ шо йа//

-а зазаміж коли вийшли?

-зам' іж вийшла в двац' іт' один р' ік було мен' і/ як зам' іж вийшла/ а в сорок с' ім рок' іў оудов' іла/ чолов' ік помер// зара по цей р' ік сама/ онуку/ осп' ітуйу гонуку коло себе// одна дочка в Запор' іж' і/ друга в Бару/ за Баром/ а син на зароб' ітках в П' іт' ір' і// тї вс' о шо йа можу за себе розказати/ наробилас' натрудилас' // полу чайу тих п' іўтора тис' ач' і пенс' ії// шо та пенс' іїа/ ск' іки тойі пенс' ії// тї вс' о шо йа можу розказати ше// сама труд' ус' а/ гори копайу сама/ вс' о сама// гонука ше помагає/ приїде на ден' на вих' ідний допоможе/ а то сама вс' о сама// слава богу син дроў прив' із дрова майу// тї сид' у помапен' ко//

-а ви знаєте щось про війну і голодомор?

-ну колис' бат' ко мен' і розказуваў про голодомор/ шо в' ін голодуваў/ п' атеро йїх було/ осталис' а без мами/ мама померла/ т' іл' ки з бат' ком з Пант' іл' ії моном буў/ і гичку казаў іїли/

ва□рили □гичку □йїли/ к□л' евер ва□рили □йїли/ бо не □було шо □йїсти/
но йа□кос' □п' атеро йїх □вижило// но □бат' ко с□лава □богу про□жиў/
йа йо□го □даже ж□дала □дес' іт' □рок' іў// в' ін в □вос' імс' ат
□ш' іст' □рок' іў □бат' ко по□мер в □мене// йа йо□го □дес' іт'
□рок' іў догл' а□дала/ бо в' ін вже не м' іг/ в' ін без но□ги буў/ ну йак без
но□ги/ та□ко □т' іки □пал' ц' іў не □було/ а та□ко □т' іки бу□ла
це□йої // а так шо в' ін роз□казуваў шо наб' іду□ваўс' а// а йа □цего не
з□найу/ но □бат' ко роз□казуваў шо б' іду□ваў// □п' атеро йїх
ос□талос' а з □бат' ком і б' іду□ваў//

- в вас скільки було братів і сестер?

- в □мене/ в □мене □семеро/ □семеро// □Кат' а по□мерла/ □Вас' а
по□мер// це ос□талас' а □Іра/ □Л' уда/ □Н' іна/ □Маша і йа// це
ос□талос' а нас □четверо/ □п' атеро// □Н' іна □Маша □Л' уда йа/
□п' атеро// а □Вас' а і □Кат' а по□мерли// □Кат' а по□мерла/ бо в
Пол□таву по□йїхала/ в Пол□тав' і □жила/ до□йїла □тоє коро□ви/ ко□рова
йї□йї по□била/ позво□ночн' ік йїй поўре□дила і во□на по□мерла/ а
□вас' а □тоже шоў зи□мойу □поп' ід □хату в туа□л' ет/ с□лиз' ко бу□ло/
впаў і сл' і□йан' іїє моз□г' іў/ □тоє по□мер/ □сорок два □роки бу□ло/ а
□Кат' і/ не □помн' у □Кат' і с□к' іки бу□ло □рок' іў йак □Кат' а
по□мерла// а □Вас' і то □помн' у шо □сорок два □роки бу□ло/ йак
□Вас' а по□мер// тїї та□ка мо□йа □ж' ізн' / і □маму похо□вала/ і б□рата/
і чоло□в' іка/ і □тата//

-а про в' війну вам шось розказували?

-ну □бат' ко роз□казуваў шо в' ін/ в' ін йак п' ішоў в □сорок
□первому □роц' і на в' ії □ну і до □сорок □п' атого □року// хоч йа
то□б' і □винесу во□йєній б' і□лет/ по□бачиш/ почи□тайєш//

-хочу//

-хоч/ □зара □винесу//]

[ше С' і□р' ожа по□к' ії нїї Феди^е□н' ук буў/ то в' ін пома□гаў м' і□н' і проми□вати ц' у □ногу// йо□му ка□зали в □цему шо/ ї ди/ ну в □В' іниц' і/ в □госп' італ' і/ ко□м' іс' ійу в' ін □кожен р' ік про□ходиў/ про□тез йо□му ро□били на □ногу/ бо в □него та□ко ступ□н' а бу□ла / йаг□би в' ін не хт' іў ро□бити опи^е□рац' ійу / а то□д' і вже □перед с□мерт' ойу/ дн' ў з пйат' на□верно/ йа за□везла йо□го в □бол' н' іцу / не мог□ла йо□го три□мати □дома/ в □него ц' а □рана розїї ш□лас' а/ і □в' іти □вош' і с□тали ви□лазити з □тойі □рани/ й тої ос□колок □вїтягнула// □бат' ко наб' і□диўс' а м' ії // войу□ваў вс' у вої ну з со□рок □первого по □сорок пйатїї // а □мама то □т' іл' ки д' і□теї ро□дила/ □семеро д' і□теї / ко□жен р' ік/ □кожен р' ік □д' іти// на □ферм' і □тоже ро□била// а то□д' і ми вже поп' ідми□кали/ т' ії ми вже с□тали пома□гати // та□ка □ж' із' н' про□ходе/ а □зара си□д' у о□с' о//

-а батько про війну щось розказував?

-ну шо в' ін роз□казуваў/ роз□казуваў ше/ шо ту□то ц' і пол' і□цаїи бу□ли / а йа за□булас' □саме де/ ну ко□роче І□ван □Паўло□вич пол' і□цаїом буў / на О□сад' бах там Анд□р' ії / йак в' ін/ □тоже буў пол' і□цаїом/ □бат' ка сл' і□диў/ □бат' ко дес' □йїхаў / т' і□каў □в' іти дес' / з вої □ни □тойі т' і□каў/ □дес' в Ко□з' атин/ н' е не Ко□з' атин/ йа вже за□булас' йак / □бат' ко роз□казуваў йак в' ін з □пойїзда т' і□каў/ а цеї Анд□р' ії / за□була йак йо□го фа□м' іл' іїа бу□ла/ на О□сад' бах в' ін жиў/ в' ін знаў шо □бат' ко м' ії йе/ хо□диў шу□каў йо□го/ в' ін в □лозах ночу□ваў/ ў□дома шоб не застаў йо□го/ бо хт' іў заст□р' ілити / бо пол' і□цаїом в' ін буў/ □бат' ко во□йєнїї / на□писано л' іт' і□нант//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Дуднік Катерини Сергіївни,
1955 р. н., освіта – професійно-технічна
Кабалюк А. В. (6 вересня 2017 р.)

[в мене бат'ко буў п'яниц'а/ без ноги/ буў на в'її ні//

-а як він ногу втратив?

-ну ўн'ого йа знайу/ гангр'ена чи шо там/ йому в'їдн'али
ногу/ в'їн з в'її ні йіхаў поїздом//

-в поїзді відняли ногу?

-ни знайу чи в поїзд'і чи/ но в'їн буў інвал'їд в'її ні//

-а мама?

-а мама шо/ моїа мама/ на курнику коло куреї робила
вс'о жит':а//

-шо там робила?

-ну коло куреї робила/ шо вона там робила/ йай'ца
носила цеґо/ в столу носила/ но сили вони здавали дес' йа там
помн'у/ в столу здала йай'ца/ кури рубали но сили здавали//
таке ўнейі було жит'а шо надвор'ї мороз/ а вона гол'ї ноги/
без штап'ї по мороз'ї п'їшла/ так вона жила//

-холодно не було?

-ну йа шо знайу/ ні було штап'ї щоб од'їтис'а нав'їт'/ так
вона жила/ в таких умов'їях прожила жит'а// одна хата
була така п'їд соломойу нещасна/ пот'їм постройїли ўже другу/
та розпалас'а/ ца солома ўс'о// постройїли вони другу хатинку/
прил'їпили сарай чик тако до цейї хатинки/ держала вона
корову/ свин'у/ ходила бо бат'ко буў тако без ноги/ вона
ходила там ставок оце де/ вона ходила серпом жала цей
очерет/ сушила/ на плечах носила дл'а корови постоїано/ отаке
жит'а було// а бат'ко ше костилом даст' по хрепах/ щоб п'їшла

ше □вотки щоб при□нести// а ми бу□ли ма□л'ї/ то йа ше □менче / а □т'от'а
І□ринка/ то воп□ше хо□дила до су□с'їдки по го□р'їлку/ □бат'ков'ї
но□сила//]

[- в □мене бу□ло/ ў□мене бу□ло з□найеш с□к'їки бра□т'їў та
сес□тер// в нас бу□ла ве□лика с'їм□йа/ нас бу□ло с'ї□мох/ с'їм чоло□в'їк
□було// вс'ї поўми□рали/ од□на/ йа п'їйї□с'ат □п'атого/ сест□ра бу□ла з
три□ц'атого □року/ во□на □тоже по□мерла/ вс'ї □д'їтки ма□лен'к'ї
ўми□рали/ х□лопчик буў і сест□ричок с□т'їл'ки бу□ло/ вс'ї поўми□рали/
нас ос□талос'а тр'ох// та□ке ў□рем'а бу□ло страш□не шо од□на
ро□дилас'а □д'евочка та□ко пере□рубана гу□ба бу□ла/ □тоже т□рошечки
□мама йї□йї там году□вала/ вс'ераў□но во□на по□мерла//

-це вони народилися до тебе чи пїсля тебе?

-н'е/ йа □сама □менша/ три□ц'атого □року/ шо три□ц'атиї шо
д□вац'їт' п□йатиї чи п'їйї□с'ат п□йатиї то це с□к'їл'ки/ це д□вац'їт'
пйат' □рок'їў да/ д□вац'їт' пйат' □рок'їў// ме□не ж □мама ро□дила в
□сорок □дев'їт' □рок'їў/ во□на ро□дила чут' не в п'їйї□с'ат □рок'їў//
□дуже жи□т'а та□ке бу□ло/ □б'їдно □жили/ □дуже □б'їдно □жили/ це ми
□зара так жи□вемо шо// а □мама □б'їдно □жила// то□д'ї □бат'ко по□мер/
□мама ос□талас'а з'ї м□нойу/ це ўже йак йа □виї шла □замуж/ ми ўже
переї ш□ли с'у□ди □жити/ ўже с□тало нам тут к□рашче// □мама ўже не
□мала здо□ровйа/ во□на □т'їл'ки х□т'їла про□жити/ а ўже в □с'емс'ат
□в'їс'їм □рок'їў таї во□на по□мерла// во□на в п'їйї□с'ат □рок'їў ме□не
шчи□таї ро□дила/ а □бат'ко/ йа хо□дила ўйа□киї клас там/ □с'омїї клас
хо□дила/ □бат'ко по□мер// йа□ке жи□т'а бу□ло/ □т'ажко бу□ло □жити/
□дуже б'їду□вали// □мама шо там полу□чала д□вац'їт' ш'їст' руб□л'їў/
□бат'ко полу□чаў дв'ї□нац'їт' руб□л'їў □п'енс'їйї/ а □мама полу□чала
д□вац'їт' ш'їст'// ну то□д'ї пон'ї□майеш/ то□д'ї г□риўн'а чи то □рубел'/
о□дин □рубел' йак буў Ра□д'ан'с'киї Со□йуз/ то на о□дин □рубел'
□можна бу□ло □дуже ба□гато чо□го ку□пити// ну нап□приклад с'їм

буханок хл'їба можна купити// от поштиїтаї / буханка хл'їба
була чотирнацит' коп'їйок/ п'етнацит' коп'їйок/ то ск'їл'ки буде
на рубл'а/ от поштиїтаї на один рубел' можна було купити с'їм
буханок хл'їба// їа помн'у їак їа купл'ала на одну гриїн'у//
їев'їт' коп'їйок їтул'ка була// і їс'о таїк'ї їц'їни// їдес'їт' гривен'/
їдес'їт' рубл'її це було їдуже/ це баїгато// а п'їїїс'ат сто рубл'її це
їдуже велик'ї грирош'ї були// а їже прої шїло с'їт'їки їрок'її//

-а в яку школу ти ходила?

-в С'омац'ку школу ходила//

-а де вона була?

-ну їа в їпершїї клас ходила там воп'їше їхата була/ в одн'її
полоївин'ї їїчител'ка їжила/ а в дїруг'її полоївин'ї ми їїчилис'//
їїросто не шїкола/ а їхата в їпершого класу// зїнайеш де їсаме ц'а
їхата була//

-де?

-де їзара їДубел' / ну цеї їДубел'/ де"пуїтат наш/ в'їн депуїтатом
їзара да// зїнайеш/ то це там була таїка їхата/ Маїр'їїа Даїнил'їїна
їїчител'ка// оїтам їа ходила в їпершїї клас//

-багато було учнїв в класї?

-да/ тїриц'їт' чотїри їучн'ї/ було баїгато// тоїд'ї їр'адом/ де
їзара Митроїфан жиїве/ там була шїкола/ там дїругїї / тїрет'її /
четївертїї клас// там було три класи// їа в трох м'їс'їц'ах їїчилас'а//
там їпершїї клас буїї// і їнав'їт' не трох їа їїчилас'а/ н'е/ тр'ох// ше в
одн'їму їм'їсц'ї в нас шїкола була// їа ж каїжу/ їпершїї клас/ тоїд'ї
де це Митроїфанчик це було/ і ше в одн'їму їм'їсц'ї// їа тоїб'ї сїкажу
де/ де жиїве їН'їнка/ с'уди там таїко була шїкола ше маїлен'ка/
їївуличку/ там була шїкола/ і тут де це ти їже їїчилас'а// нас було
баїгато їучн'її/ тїриц'їт' чотїри їучн'ї// поїгано проїжили жиїт'а/
їб'їдно їжили//

-скїльки класїв заїїчила?

-в'іс'ім клас'іу закінчила// но жит'а йаж кажу/ йа в роскош'і не прожила// в б'єдност'і прожила// б'ідними були// б'ідн'і/ но бог багатий //

-бог багатий?

-да/ в'ін нас бачиш йак/ хоч ми трудимс'а т'ажко// а так жили дуже т'ажко// йак нагадаю цего в хат'і вишиўка/ це ўже т'от'а Іринка начала вишивати/ мама ц'у рамочку пов'ішала на цего/ йак зара бачу// ондо д'ід хаї / д'ід може б'іше розказати/ в'ін ще помне/ буў в т'її стар'ї хат'ї// а корова ўтелилас'а/ тел'атко до хати занесли бо щоб не було йому холодно/ посеред хати земл'а/ настелили йому соломи/ бат'ко помер/ хопрон'ат/ а тел'а ше в хат'ї// це отак жили// а шож ти думайеш/ це ви зара/ бачиш йак слава богу йак ви живете/ а бабушка в такому/ таке добро в бабус'ї було// так'ї б'ідн'ї аж син'ї//

-а про війну і голод розказували тобі?

-нуашо ж мама знає голод/ і триц'їт' трет'її // вона розказувала один раз в голод/ ну шо вони/ вони ж не мали шо їсти/ то ходили збирали гнилу барабол'ку/ али в мене один раз розказувала/ такий випадок шо того хл'їба н'їде не було/ а вона їде і находе кусок хл'їба// ну знайшла тако стоїт/ шла дорогою дес' там найшла цей кусок хл'їба// вона його ўхопила/ вона не знала де його д'їти/ йак вона ним т'ішила с'а цим хл'їбом// колис' в голод мама розказувала йак вона їшла і дес' цей кусок хл'їба ўз'ала// ну хаї д'ід розкаже йак ми жили/ ти помниш/ йак в нас тел'а в хат'ї було/ але тебе не було ше// в хат'ї було маун'є корова ўтелилас'а і тел'атко до хати ўз'али// саме бат'ко помер тод'ї ўнас// а ти/ в с'емд'їс'ат другому ти приїшоў// диви бо вона вс'о записує//

-про війну розкажи.

-а йа про в'її □ну □доц'а н'ї□чо не з□найу/ з□найу шо □бат'ко □йїхаў но ўже ой ше А□л'онка// □бат'ко йак □йїхаў з в'її □ни/ а де в'ін ше най □шоў со□б'ї ше од□ну □ж'інку// о□це при□в'їз до □мами/ при□йїхаў з в'її □ни і при□в'їз □мам'ї л'у□боўниц'у/ □ж'інку ше од□ну і □мама це□го при□н'ала вс'о// а по□том ўже □вигнала йї□йї/ в'ін при□йїхаў і при□в'їз// йа не з□найу чи во□на бу□ла ка□цапка чи/ ну □мама та□ка бу□ла □добра шо во□на н'ї□коли не сва□рилас'а// йа □кажу це ви □зара в та□к'ї □розкош'ї/ а йа не □жила в та□к'ї □розкош'ї// по□йїхала в Бар/ в гепете□у йа посту□пила// та□ку сп'їд□ниц'у ку□пила/ □дуже сонце□кл'ош// при□йїхала ўтої Бар н'їў□кого та□койї сп'їд□ниц'ї не □було// посту□пати/ □мама ўже □тоже зам□нойу/ □мама ста□рен'ка/ в йа□к'ї ро□ки ме□не ро□дила// а то□д'ї ўже на д□ругий раз так □помн'у за дв'ї г□риўн'ї спор□т'їўнїй кус□т'ум/ не кус□т'ум а шта□ни/ та□к'ї т'ї шта□ни ши□рок'ї/ та□к'ї йа □викупила з□найеш/ □боже/ йа так □помн'у/ шта□ни за дв'ї г□риўн'ї/ □йїздила в Бар йа/ в це гепете□у йа к'ін□чала □мал'ара штука□тура// то □т'ажко бу□ло А□л'онка □дуже/ но ми там ў□чилис'а там со□б'ї непо□гано ну так по се□редн'ому/ до□дому □йїхати так і не хо□т'їлос'а/ ну □йїхала ка□н'ешно// йа ўже посту□пила ў□читис'а/ то □бат'ка не □було/ □т'їки од□на □мама/ бо □бат'ко по□мер в шїйї□с'ат □вос'мому/ а йа посту□пила ў□читис'а □Кол'а в йа□кому/ це буў йа□кїй р'їк/ в с'їмде□с'атому йа посту□пала в □барс'ке гепете□у// в с'їм□нацїт' □рок'їў от ти пошчи□таї / в □червн'ї бу□ло с'їм□нац'їт' □рок'їў/ а с□вад'ба в □мене бу□ла □шостого □аўгуста/ це ў□мене с□к'їки бу□ло □рок'їў м'ї□н'ї/ с□к'їки там/ □м'їс'ац' на вос'їм□нац'атїй р'їк// це йа □вїй ш□ла □замуж// так ми го□бойе □б'їдн'ї/ і ми на□чали ст□ройїти ц'у □хату з □д'едом/ на□чали ст□ройїти ц'у □хату пома□лен'ко/ по□ли в □хат'ї фугу□вала/ д'ед пос□вому/ йа ў□з'ала фу□ганка пос□вому г□ладила/ □так'ї ми на□чали/ да д'їд по□казуваў йак йо□го ро□бити/ допо□моги нам не □було нї□якойї/ □т'ажко ро□били поро□дила ди□т'атко два □м'їс'ац'ї/ п'їш□ла на ро□боту/ дик□рет недо□була/

п'ішла на ферму/ а проробила на т'і фермі сікі рок'і/ шчитай
триц'ят' п'ят' рок'і/ ї ду на роботу спл'у/ дитина ма'лен'ка/ в п'ят'
часоў ранку тре ўставати і ї ти на роботу і це три рази на доў ку/
мама одна старен'ка/ оце шо лисала дитину/ а д'едушка тоже
їшоў на роботу// це йа т'ікі два м'іс'ац'і йак одну родила/ маму
твою/ а тод'і через три роки зноў л'удка родилас'а/ а ўже св'ета/
за св'ети йа ўже була ц'ілії р'ік в декретному отпуску/ занесла
йіі в сад'ік було йі р'ік і чотири/ п'ішла на роботу/ а ц'і
старш'і/ Вал'а і Л'уда/ то йа вопше в два м'іс'ац'і йіх лисала і
їшла на роботу/ бо строї ка/ грош'і було треба/ а коли їшла в
дикрет/ получала дикретн'і/ ше м'іс'ац' робила до дикрету/
почт'і до дикрету доробила/ пока не родила/ бо йа хот'іла
заробити грош'і б'іл'ше/ шоб це було на строї ку/ бо нам не було
ніякойі допомоги / це ми ўдвох і ц'а старен'ка мама з нами/ а ўже
мама коли померла/ коли мама твоя ходила в четвертій клас/
а Л'удка ходила в першій клас/ померла мама/ а Св'етк'і було
три м'іс'ац'і/ бабушка померла/ це така в нас була допомога// ми
ўдвох з д'ідом бабушка на работ'і/ най мала/ фасол'у/ хр'ін во'зили
в Москву/ і так ми пома'лен'ко розкрутилис'а/ на'чали во'зити ше
барабол'у в К'іш'і'н'оў/ т'ї так на'чали на'чали трудилис'а
трудилис'а і ўже ми постройіліс'а// йа ходила на роботу пост'ї но/
на ш'татну роботу ходила// а коли д'едушка п'ішоў/ ўже коли
бабушка померла ўже мо'яа мама/ то д'ед переї шоў робити в
се'ло/ а в'ін ро'біў в Ж'меранц'і/ в район'і шчитай / да в'ін ро'біў/
но йа ўже йак мами не с'тало йа сама на'в'іт' бо'йалас'а/ а д'ед
ходиў пос'м'ено на роботу// йак мама померла ше ро'біў в
Ж'меранк'і/ а йа ўже/ бабушка померла/ йа шос' сама бо'йалас'а/ а
тод'і ўже д'еда заб'рали з Ж'меранки по пер'еводу приї шоў в'ін ўже
тоже с'уди до нас робити і так ми ўже го'бойе// на ферм'і
проробила триц'ят' п'ят' рок'і/ і заробила п'енс'іу тис'ачу

триста/ потрошки начинали/ ну то чикаї / там воше начиалос'а/
це зара нам п'їтопра тис'ач'і плот'ат/ шо це ўже з цими
надбаўкамі/ т'ї так/ одно робило/ н'ічо не робило/ а йа так
т'ажко ф'ізіч'еско наробилас'// н'ічо не треба/ т'іл'ки т'риц'іт'
п'ят' прок'їў ўставати ранкамі і ц'і д'іти ма'н'ус'ін'к'і/ два м'іс'ац'і
д'ітин'і с'пати не даїе нонойу/ ўс'тала в п'ят' ча'соў ранку/ не в
п'ят'/ ше ранче/ бо ўже в п'ят' на ферм'і була/ то це т'іки тим було
добре/ шо о'с'о р'адом була ц'а ферма/ шо недалекі/ ну ше там йа
ходила/ йак мама була ма'лен'ка/ то баб'і лишала мам'і д'ітину/
їшла йа аж в'іти/ йа ўже в два м'іс'ац'і їшла на роботу/ т'ажко
було/ строї ка була дуже т'ажка/ в двац'іт' прок'їў ми ўже
потолок/ ну потолок йак/ не то шо там панел'і/ а робили вал'ки/
потолок такий в мене д'ілі/ ж'інки за м'іс'ували// в двац'іт'
прок'їў/ йа в'їшла шчитай в с'ім'нац'іт'/ а в двац'іт' прок'їў ми ўже
робили потолок/ валкували та'к'і там г'лина/ зара так н'іх'то не
роби / хто таке роби// тепле во'но/ ха'роше/ балки/ а там д'ілі/
дил' обмотаній / вал'ки казали/ г'лина з по'ловойу і со'лома/ це
та'к'і робили вал'ки// це зара такий потолок/ но в'ін теплий /
ха'роший // т'ажко було/ д'ед робиў в Ж'меранк'і/ а ме'н'і в с'ел'і//
йа тоже робила в Ж'меранк'і/ йак к'інчила це Барс'ке гепетеу/ то
йа п'ішла тоже на строї ку роби/ но і ту'то де ми о'с'о
постройілис'а/ тут в с'ел'і в нас вибирали г'ороди в'ідати на
построй ку/ і казали мам'і мойі/ йакшо йа приїду в с'ело
роби / то м'і'н'і в'ідадут/ йа послухала мами/ лишила в
Ж'меранк'і строї ку і приїшла с'уди в с'ело / і так ми на'чали/ бо
тут ўже у'часток в'ідав'али цей г'ород наш п'ід строй ку// йа із'а
того лишайу строй ку і їду на ферму і так і все жи'т'а
пропрац'увала до'яркойу// так йа до с'одн'і т'руд'ус'а з цими
коровами// вс'о в'ремн'а не було добра/ кругом їздила/ шоб шос'
мати/ барабол'у с'к'іл'ки ми/ з с'вого г'рода с'к'іл'ки/ по ш'іст'

тон барабол'і було/ праўда наї мала соб'і л'удину в'место себе/ шоб за'везти про'дати барабол'у/ а в дик'ретному отпуску була/ і це ій'хала це'го/ шеї л'уд'ам чистила погр'іба/ бож т'реба було заробити/ йак'то пере'купл'увала/ а в'место себе наї мала до'йарку/ шоб во'на до'йла/ а йа ве'зу барабол'у і так ми соб'і пома'лен'ко// ну в мене п'росто шо йе хист до 'цего пон'імайеш// ро'били с'вад'бу Л'удц'і/ за'били ми 'дома те'л'а і ск'лали/ то'д'і во'зили в Моск'ву м'н'асо і 'бабушка це'го за'била те'л'а і по'везла йо'го в Моск'ву/ там ми на 'Кийів'кому вог'зал'і про'дали йо'го і шоб не 'везти ц'і 'руск'і г'рош'і/ ми п'ішли в мага'з'ін/ там в мага'з'ін'і буў об'мен'ий пункт йак в'ін там називаец':а// сто'йала 'черга/ вели'чен'ка 'черга/ і йа та'ко сто'йала/ 'зан'али ми 'оч'ірд' і йа сто'йала 'сама ос'тан'а/ п'ід'ход'ат до мене/ ну 'т'от'а І'ринка/ 'т'от'а 'Н'іна/ во'ни та'ко/ а йа 'сама 'задн'а сто'йала/ п'ід'ход'ат х'лопц'і і 'кажут 'т'іпа/ ви шо 'долари 'хочте пом'і'н'ати/ ми 'каем/ да// в'ін в ру'ках 'держі 'долари/ та'к'і 'гарн'і по сто г'ривен'/ спитали курс йа'кий / ну ми согла'силис'а/ йа 'кажу 'т'от'і І'ринк'і/ йд'ом йа о'с'о це'го/ 'в'із'му цих сто 'долар'іў// йа ви'т'агу'ю г'рош'і/ пла'т'у і в'ін та'ко 'держі цих сто г'ривен'/ сто 'долар'іў/ йа йо'му да'йу ц'і г'рош'і/ в'ін в мене бе'ре ц'і г'рош'і/ шо йа там нашчи'тала// і тут в мене так полу'чайец':а/ в'ін м'і'н'і 'н'іби не да'йе цих сто 'долар'іў/ а даў од'ного 'долара/ пон'імайеш/ вс'о г'рош'і в мене заб'раў/ а в мене в ру'ках ос'таўс'а о'дин 'долар/ ўд'вер'і п'і'шоў/ а йа ўм'л'іла/ 'боже йак це'го п'лакала/ шо йа не ро'била/ 'війшла над'в'ір де ўже/ хвос'та йо'го не 'видно/ не'мае/ не'ма те'л'ати 'мого/ 'боже праўда йа та'ко/ но це 'видно з йо'го 'банди були/ ц'і х'лопчики та'к'і/ а'ли шо йа там/ та'ка т'а'мушча була шо/ то'д'і ше 'пару раз по'й'хала/ і йа на'чала 'дуже 'т'ажко п'лакати/ та'ко на 'вулиц'і 'коло йа'когос' к'і'оска так п'лачу/ і ўже 'т'от'а 'Н'іна 'коло мене/ 'т'от'а І'ринка/ ме'не ўмоў'л'али/ до мене п'ід'ходи

молодії музик і кажи/ пятаец':а д'їчат/ чо вона так плаче/
вони берут і розказуйут цему/ і він ви'агує т'іпа руск'і
грош'і і дає м'ін'і/ небагато там знаєш ка'н'ешно/ но
бага'тен'ко даў/ то ми тод'і так цего/ тод'і т'от'а Іринка як ми
разом їздили шос' дала/ т'от'а Н'іна/ но м'ноу так тру'сило/ шо
п'ішли ми ше на квар'іру/ на квар'ір'і бу'ли/ то їа спати не
могла/ м'ноу ше тру'сило/ з нами бу'ла ше Свисту'ниха/ но ми
Свисту'нис'і н'ічо/ їа воп'ше н'ічо не ка'зала/ так їа їїхала
до'дому н'іш'чим/ за'везла їа т'л'атко/ ўдома за'били ми і їа
при'їхала без 'того 'ран'че т'л'атка// так попала ота'ка 'дурочка
бу'ла/ та'ка бу'ла Москва/ а їздили ми 'ран'че/ тод'і їа шос'
т'рошки їздила та так/ т'реба бу'ло ст'ройітис'а/ т'реба бу'ло/ а т'і
зарп'лати на 'ферм'і їа'к'і там бу'ли то їаж 'кажу// фа'сол'у во'зили і
хр'ін во'зили/ по 'городах 'тое чу'жих хо'дили/ ко'пали/ шоб це
по'їхати за'везти/ їак нага'дайу за це вс'о їак т'ажко бу'вало та'ке/
шо д'воє 'суток 'коло 'каси сто'їш і 'думайеш 'зара ў'паду//
сто'їш 'ц'ілій ден'/ та'к'і бу'ли дур'н'і/ стої'мо прода'ємо і
'ц'ілій ден' стої'мо/ гет' не пого'б'ідаєм пого'б'ідаєм / не
пос'н'ідаємо/ а доче'каємс'а до 'того/ шо в нас н'ічо не'має/ та ї
ше не пове'черайемо/ ўже ї 'демо т'ї мага'з'іни зак'рит'і/ ўже не'ма
шо цего/ мо'рози/ їаблучка/ пап'і'роски/ пот'рошки їаж 'кажу/ о'це
ми так т'рохи/ шо це їздили в Моск'ву/ так ми 'н'іби і чут'
роз'жилис'а/ но бу'ло т'ажко/ все жит':а т'ажко/ а ц'і краў'чучки
'боже м'ї //

-шо та'ке краў'чучка//

-це тод'і Краў'чук буў пре'зидент/ та'к'і ц'і/ 'возики та'к'і/ їїх
проз'вали краў'чучкойу// во'на не знає шо та'ке краў'чучка/ це буў
президент// це вс'і тод'і гово'рили/ це ми в Моск'в'і в мет'ро/ та'ко
накла'дут/ а тод'і бу'ли та'к'і пап'і'росн'і ц'і їашчики/ то ми б'рали
ту'ди їаблука скла'дали/ їаблука во'зили/ а грош'і/ такс'і не

наї □майемо/ а в мет□ро з □цими краў□чучками □божечко/ зйі□жайеш/
□т'от'а І□ринка йак зава□лилас'а бу□ла з □цейу краў□чучкойу ц'і
□йашчики по□падали/ та фа□сол'а по□сипалас'а/ □боже/ то мет□ро аж
с□тало/ а ни□хочемо наї □мати так□с'і/ бо так□с'і □дорого// позби□рала
са□ма/ да □л'уди позби□рали/ ка□цапи во□ни та□к'і йі□х'ідн'і/ та□к'і
ка□цапи/ от в Л'ен'інг□рад'і ўже □зоўс'ім д□руг'і □л'уди// от
наро□билас'а йа □дуже □т'ажко/ □дуже і так т□руд'ус'а до с'о□годн'і// і
□дома/ і та□ко при□йдут з □тойі Моск□ви і □думаеш □боже □нашо/ це
□зара б'і□гом на ро□боту// □Гал'а □Лесичка сво□йі коро□ви не □буде
до□йіти/ мо□йі □дойе/ а йа ж йі□йі йакне□буд' не до□йіла/ йа не □була
та□ка передо□ва до□йарка//це Баба□нишка бу□ла вс'оў□рем'а передо□ва і
І□ринку Тим□чучку вс'оў□рем'а три□мали/ а во□на не □була передо□ва/
йі□йі вс'оў□рем'а// і □т'іки о□це вс'о мо□йе жи□т':а прої ш□ло так/ ўс'о в
ф'і□з'іч'ескому тру□д'і абсо□л'утно// □дома так □само/ пост□ройіли/ а це
штука□турка/ ўс'о са□м'і// □погр'іб пост□ройіли/ зл'і□пили ми то□д'і
□цементу не □було/ п'і□сок/ г□лина/ □погр'іб зава□лиўс'а// □д'едушка
та□ко ни/ ц'а но□га/ йак нага□даю йак йа но□сила на п□лечах по с□ходах//
с□ходи ли□шилис'а/ а □т'іки о□це шо ту□ди вс'о ў□пало/ зава□лило
с'□т'іки ўс'ого/ це □бабушка по □сходах □виносила ту ўс'у □земл'у/
п□равил'но/ а□шож/ пома□гаў// там бара□бол'а при□сипана бу□ла/ ўс'о/
ўс'о/ □боже// нага□дайу/ йак □т'ажко/ пост□ройілис'а/ в нас там □хата
бу□ла ста□рен'ка/ а приї ш□ли/ □боже йак гарно/ йак с□в'ітло/ йа□к'і ўнас
□в'ікна здо□ров'і □п'ісл'а □того шо там ми □жили в т'і ха□тинц'і шо
в'ік□но в'ід зем□л'і// а в'ік□но тако□го де во□но там бу□ло в'ід зем□л'і/
тако□го т'і ўже в'ік□но бу□ло/ с□к'іки там п'іў□метра т'ії в'і□конечко//

-зараз теж так роблять.

-□тоже та□к'і ни□зен'к'і □робл'ат// та□к'і ко□лис' ст□ройіли ц'і
ха□тинки/ це □зара двухповер□хов'і/ йа□к'і □хочеш// □так'і жи□т'а
прої ш□ло// □зара ўже на □п'енс'ійі/ і ше □баба/ даї □боже □мати
здо□роўл'а// во□но ўже ї де/ ўже так зда□йец':а/ ўже □с'омий де□с'аток/

це ўже багато// бабушка не можае шоб не трудіцца/ ше трудіцца/
короўі трымае/ д'едушка дапамагае ўс'ому/ т'і так А'онка/
таке бабине ж'іт'а/ така розк'іш/ бабушка була ма'лойу/
ўш'колу хо'дила/ мама п'іде в Ж'мерінку/ с'ікі/ с'ім к'і'лометр'іў/
в Тар'так/ через Тар'так ту'да до'верху і п'ішла п'ішкі/ мама
хо'дила п'іш'ком в Ж'меранку/ а йа з'найу/ шо мама п'ішла в
Ж'меранку/ і ду нап'рот'іў/ чут' не до Тарта'ка до'ду/ і дут з
Ж'меранкі л'уді/ це ўс'і хо'дили// п'ітайус'а ма'ла// ви не бачілі
мо'йу маму/ не бачілі мо'йу маму// бо мама п'іде п'іне'се чі
цу'керок/ чі сахару/ йа в'ід'р'іжу ку'сочок х'л'іба/ так п'омн'у/
мама п'іне'се сахару/ йа намо'чала х'л'іба/ по'сіпала/ така йа
до'вол'на// цеі сахар з х'л'ібом/ бо в'іт'р'імаці не можеш// в
д'ецт'ві таке було в мене// короўі м'і к'ажд'і ден' паслі//
мама була/ йаж кажу/ мама о'це во'на ко'сіла оче'рет/ за'лазіла
ў'воду/ сер'пом ж'ала/ п'іносіла йо'го на це'во/ на до'ліну/ на
б'еріг/ во'но сохло/ во'на йо'го на ў'язку не'сла до'дому/ бо
б'ат'ко п'іў/ інва'л'ід/ без но'гі// і це во'на та'кім труд'ом// не з'найу/
де в'ін йі'йі/ но в'ін на во'н'і но'гу пот'іраў/ а'лі зап'ісаў/ шо в'ін
інва'л'ід труд'а/ а де в'ін ту ж'інку ше п'ів'із с'у'д'і/ чі в'ін може//
в'ін ўже з в'і п'іні п'ішоў без но'гі/ но в'ін п'іж'іў ма'ло/
п'іі'с'ат два рокі//

-він шо був молодшій за твою маму?

-да/ на ш'іст' рок'іў/ мама була ш'остого/ а в'ін буў
два'нац'атого/ на ш'іс'т рок'іў мама була с'тарша//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Біліченко Володимира Васильовича,
1968 р. н., освіта – середня спеціальна
Кабалюк А. В. (14 травня 2018 р.)

[- Б'їл'їченко Володимир Васил'ович/ народиўс'а тис'ача д'їв'їцот ш'їїс'ат вос'мого року/ в сеїл'ї С'омаках// мама з бат'ком були/ прац'ували в сеїл'ї С'омаки/ р'їзноробочими/ мама роїбила в ланц'ї/ а бат'ко в пол'їтбриїгад'ї робив// школа була в С'омаках/ вос'мир'їчна школа була/ в'їс'їм клас'їў зак'їн'чиў/ зак'їн'чиў в вос'їмд'їс'ат трет'ому роц'ї в'їс'їм клас'їў і п'їшоў наўчатис'а в каїлин'їўс'кий район на тракториста// там є село Ноїва Г'їребл'а/ ўчиўс'а на тракториста/ а в вос'їмс'ат чет'вертому роц'ї поїчаў прац'увати трактором//

- а де працювали?

- ну в С'омаках/ село С'омаки// була бриїгада спочатку там де їдом'їки їзара в їцентр'ї сеїла/ а поїтом ўже їак їферму розваїлили/ то ми переїшли ўже с'уди на їферму/ ўже тут були/ тут була т'їракторна бриїгада//

- а що ви робили? що ви садили?

- ну їа роїбиў на гусеїн'їчному т'їрактор'ї/ їа оїраў/ воснов'їному їоранка в їмени була/ на пос'їўїну кул'т'їв'їруваў/ боронуїваў/ а їоранка їсаме осноўїне в їмени була на гусеїн'їчному т'їрактор'ї// ну а з'їразу то на їферм'ї роїбиў/ там гн'її виївозиў такеїо/ їїїсти короївам роз'ївозиў їтоже на т'їрактор'ї/ вс'о було//

- а що садили на полях?

- ну пшеїниц'у їс'їїали/ їач'їм'їн'/ гоїрох/ кукуїрудзу/ бураїки/ вс'о// ївисадки саїдили// ну ївисадки саїд'ат це їсахарнїї буїрак // виїрошчуйут с'їмеїна// бураїки саїд'ат/ а тоїд'ї вирос'їтайе/ ну воїни пус'їкайут/ с'їмеїна вирос'їтайут на них//

- а де були ферми?

- ну ферми тут же були/ в С'омак'ах ферми були // були коро'ви//

- багато?

- ну на'верно дес' зо дв'іст'і ко'р'іу було/ йа не з'найу точно но/ тил'ата ви'рошчували тожи/ коро'ви мо'лочн'і були/ до'йли/ хо'дили до'йarki до'йли моло'ко//

- а пот'ім шо було з фермами

- ну а пот'ім кажут шо ўже йа'к'іс' во'ни не'вигодн'і с'тали т'ї ўже коро'ви заб'рали з С'омак'іу і ўс'о/ ферми пороз'вал'ували/ з од'нойі зро'били з'разу т'ракторну бри'гаду/ а по'том ўже і це розва'лили/ тракто'ра заб'рали тоже//

- а шо ше в селі було? де люди працювали?

- була ко'лис' / ви'рошчували/ овошч'і ви'рошчували/ тоже була бри'гада там/ йа з'найу с'іки там було душ ро'било// ог'ірки/ пом'і'дори ви'рошчували/ ка'пусту тоже// шо тут ше та'ке було/ ну на ферм'і кормо'цех буў і там л'уди прац'ували тоже в кормоце'ху//

- а заводи?

- завод т'іки в Бра'йілов'і там буў цеї / кир'п'ічний завод/ сахарний завод/ х'л'ебза'вод буў// та шо тут ше було/ йа з'найу//

- клуб був?

- буў клуб/ буў і йе клуб// ко'лис' к'і'но кру'тили в клуб'і/ ми хо'дили на к'і'но/ дв'ацит' ко'п'ійок буў б'і'л'ет/ к'і'но ди'вилис'а// ну і д'іско'т'еки тоже були//

- розкажіть, шо ви знаєте про війну і голодомор

- ну т'ї шо йа з'найу/ ка'зала баба шо дужи т'ажко було/ т'ажко// та шо йа з'найу про тої голодо'мор// ни помн'у йа н'і'чо//

- а про війну?

- но про в'ї ну тоже баба та'ке роз'казувала шо т'ажко було/ п'ішоў йі'йі чо'л'в'ік на в'ї ну/ там йо'го за'били// во'на

ли□шилас'а са□ма з тро□ма д'іт'ми і так проб'їду□вала □тожи □добре
□дужи/ □дужи проб'їду□вала// ка□зала що тут бу□ли □н'їмц'ї в С'ома□ках
т'її та□ке/ т'її що йа то□б'ї роз□кажу ше//

- а що було в селі під час війни, не розказували?

- ни з□найу/ ни роз□казували//]

[- шо йа де буў і де йа □бачиў/ та□ко проро□били в □ц'ому се□л'ї/
□тато □зара □б'їл'ше □бачи/ бо в'їн □їзди ше по д□ругих ра□йонах/ дес'
пра□ц'уйе/ а йа де буў/ ту□то □т'їки в С'ома□ках буў/ □бїл'ше н'ї□де//

- то тут садили буряки для заводу?

- ну с'їме□на в □В'їниц'у во□зили/ на по□с'еў бура□ки/
ви□рошчували/ моло□тили/ тут йїх су□шили/ а по□том дес' йїх
в'їд□возили в □В'їниц'у зда□вали на с'емза□вод/ а там ўже йїх
сорт'їру□вали чи йак там шо во□ни ро□били/ дес' роз□возили по □селах на
по□с'еў бура□к'їў//

- а завод сахарний?

- ну а за□вод вироб□л'аў □сахар//

- ну з буряків?

- ну да/ з □сахарних бур'ак'їў вироб□л'аў □сахар//

- то їх з поля возили в завод?

- да/ во□зили в за□вод там □р'їзали і вироб□л'али □сахар//

- а шо потїм сталося з заводом?

- ну □каут шо не□вигоднїї в'їн/ т'її остано□вили/ т'її прекра□тили
□с'їяти бура□ки і ўс'о ўже/ ни □робл'ат □сахар □б'їше//

- а зараз шо сїють?

- куку□рудзу/ пше□ниц'у/ □сон'ашник/ шо йїм вигод□н'їше/ то
во□ни □с'їют' □зараз//

- про школу розкажїть

- ў□чиўс'а йа по□гано/ на т□рої ки/ шо йа то□б'ї роз□кажу//
хо□дили на □вулиц'у та□мо/ □вулиц'а бу□ла/ на □балки □вечером

вс'їгда хо̀дили/ там вечор̀ниці ро̀били/ д'ї̀чата хо̀дили/
хлопц'ї// гово̀рили/ магн'їто̀фон с̀лухали/ таї́ такѐго/ на
мото̀циклах ка̀талис'а по сѐлі//

- магнїтофон?

- ну да/ магн'їто̀фон буў на бата̀реї ках та̀киї т'ї́ ми ўкл'у̀чали
там/ с̀лухали м̀узику на б̀алках в̀ечером//

- це вони коли були у вас, такі вечорниці?

- ну ўже йак ми ше в ш̀кол'ї були ўже в с̀тарших к̀ласах/ п'їсл'а
ш̀коли т̀ое збѝралис'а//

- а зимою шо робили?

- ну т̀ак'ї зѝмойу/ дес' хо̀дили в клуб т̀рошки/ дес' та̀мо на л'їд
хо̀дили/ т'ї́ та̀ке//

- а де ше школа була?

- в Бра̀йїлов'ї// ко̀лис' ше бу̀ла ту̀то де це І́гора Митро̀фанова
хата з̀найеш/ на ц̀ему м'їсц'ї бу̀ла ш̀кола// но йа там не в̀чиўс'а в
т'ї́ ш̀кол'ї// і в к̀луб'ї ко̀лис' ў̀чилис'а/ це йа ў̀чиўс'а в к̀луб'ї/ йак
ше ц'а ш̀кола не б̀ула пост̀ройена/ то і в к̀луб'ї ми ў̀чилис'а т̀оже//

- а довго вчились в клубі?

- зо два ро̀ки на̀верно йа ў̀чиўс'а в к̀луб'ї/ в мо̀лоч:их к̀ласах/
бо ўже в с̀тарших к̀ласах переї ш̀ли/ то ўже в т'ї́ ш̀кол'ї бу̀ли/ а
по̀том ўже дост̀ройїли ц'у ш̀колу в ц'у с̀торону/ то ўже ўс'ї ў̀чилис'а
в ц'ї но̀в'ї ш̀кол'ї//

- а вчителі звідки були?

- з Бра̀йїлова бу̀ли і с'о̀мац'їк'ї бу̀ли і з Ж̀меранки бу̀ли
т̀оже//

- куди після школи діти йшли?

- в осноў̀ном в Бра̀йїлоў ї́ ш̀ли/ ну в у̀чилишче/ хто ї́ шоў в Бар/
на ўчитѐл'їў ў̀чилис'а/ д'ї̀чата в̀чилис'а/ а так хто ку̀ди/ в
осноў̀ном в Бра̀йїлоў ї́ шли ў̀читис'а//

- на кого?

- ну і д'ів'яятиї / д'і'с'атиї клас хо'дили в Бра'йілоў/ а там ў'чилис'а на шофе'р'іў/ на/ шо там ше йе/ на 'к'іпоўц'іў ў'чилис'а//

- на кого?

- ну 'к'іпоўц'і/ ну та'к'і це по ел'ектрообо'рудованійу шос' во'ни там та'ке//

- а оця криничка шо за полем, шо то за криничка?

- ну 'каут шо во'на пом'іч'на дл'а о'чеї ц'а во'да// ну 'кажут л'уди шо там з о'чима йак запу'хайут 'оч'і чи шо то п'і'ти ра'нен'ко ў'митис'а там і до'дому 'можна наб'рати/ ў'дома 'мити 'оч'і/ то 'каут шо во'на пом'іч'на//

- а де вона взялася?

- не 'помн'у/ йа з 'д'ецтва йі'йі 'помн'у/ шо во'на бу'ла/ но во'на ко'лис' бу'ла 'вишчи та'ко п'ід 'пол'ом/ а 'зара во'на з'йіхала ўже ба'гато до'низу//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Стемпиль Катерини Сергіївни,
1969 р. н., освіта – середня спеціальна
Кабалюк А. В. (4 листопада 2017 р.)

[–Стемпил' Катерина Сергіївна/ першого нол' с'омого
тис'ача дев'яцот ш'їїс'ат дев'ятого року// мама працювала в
соўхоз'ї/ вона була ланковий/ вона була тис'ачу дев'яцот
двац'їт' другого року народжен'а/ була депутатом//

-депутатом?

-да/ баба К'ел'а у нас депутатом була/ колис' в т'ї роки
була вона депутатом/ но вона тако/ йак то в сел'ї знайеш/
депутати вони там добиувалис'а/ ну вуличним/ йак то б'ї сказати/
шо йе депутат на вулиц'ї/ не то шо там дес' селишній голова/ так'ї
депутати/ йак то зара йе ўнас на вулиц'ї депутати так вона тоже
була депутатом/ ланковий// йа народилас'а в сел'ї С'омаках і до
ц'ого часу проживай/ вчилас'а в С'омацк'її загал'ноосвітн'її
школ'ї/ закінчила в'їс'їм клас'її/ пот'їм працювала в дитсадку
в Жмеринц'ї/ поступила ўчитис'а заочно В'їницьк'її
педагог'їчн'її / педуч'їл'їшче було і закінчила/ ну на виховател'а//

-в школу куди ходили?

-в С'омацку школу/ да/ де зараз школа була// перш'ї класи
ми ўчилис'а буў де тут зараз в нас С'омацк'її клуб три класи/ ми
закінчували тут/ бо ту школу ше достройували/ буў новий корпус і
це ўже зараз новий достройували/ а ми ўчилис'а ше в старому
тод'ї корпус'ї/ п'їшли ўчитис'а//

-багато було учнів в класі?

-ну багато/ то тод'ї було в клас'ї нас було дес'їт' учн'її//
класи були по дес'їт' по дв'їнацїт' учн'її/ і в'їс'їмнацїт' було
учн'її в школ'ї//

-а що ви там вивчали? Про Леніна?

-ну про □Лен'іна то да/ ми то□д'і ше со□йуз/ про □Лен'іна ми ў□чили/ да/ в нас бу□ла/ ми ў□чили іс□тор'ію/ і в нас бу□ла// ну □зараз ўже ка□н'ешно іс□тор'ія Укра□їни/ в нас бу□ла п□росто іс□тор'ія/ то ми виў□чали/ про □Лен'іна ў□чили//

-а якісь флажки вам на шию вішали?

-а да/ йа ж бу□ла в цеї комсо□молец'/ п'іо□н'ерка/ □галстук/ а □пот'ім бу□ли ўже/ ко□ли ўже п'іш□ла в с□тарш'і к□ласи/ бо мо□лочш'і к□ласи до чет□вертого к□ласу ми бу□ли п'іо□нерами/ шчет□вертого к□ласу нас ўже приї □мали в комсо□мол/ в п□йтому к□лас'і ми ўже бу□ли комсо□мол'ц'і/ нас приї □мали/ в нас буў комсо□мол'с'кії зна□чок/ да/ ми за □Лен'іна ми то□д'і пам'я□тайемо □Лен'іна//

-і це всі мали ходити з цими флажками?

-з □цими ну да/ вс'і хо□дили/ вс'і □учн'і/ ўс'іх приї □мали в комсо□мол і бу□ли □цими ўс'і ро□ки ко□ли ў□чилас'а йа/ то ўс'і бу□ли при □галстуках до чет□вертого к□ласу/ а □пот'ім ўже в п□йтому к□лас'і бу□ли/ ўсту□пили в комсо□мол//

-а могли в комсомол не взяти?

-ну не б□рали в комсо□мол тих/ йа□к'і □д'іти ў□чилис'а по□гано і □пот'ім/ щоб во□ни ли□шалис'а/ то тих ше не б□рали в комсо□мол/ ну а так то ўс'іх б□рали в комсо□мол//

-на стінах висіли портрети Леніна?

-да/ А□л'она/ буў в ш□кол'і/ ў□дома то не □було/ а ш□кол'і буў ка□н'ешно порт□рет □Лен'іна буў ўнас то□д'і//

-що значить вдома не було? Шо хтось вішав вдома портрет Леніна?

-ў□дома то не □в'ішаў н'іх□то то□д'і/ бож ни цеї / а в ш□кол'і да/ в ш□кол'і буў порт□рет □Лен'іна//

-а якою мовою навчалися?

- ми наў□чалис' укра□їнс'койу □мовойу і ро□с'її с'ка ўнас бу□ла/ но ми розмоў□л'али укра□їнс'койу □мовойу//

-а вчителі?

-ўчител'і тоже були/ в нас була іноземна мова н'імец'ка/ ўчили/ англ'ї с'койі ми не ўчили// ўчител'і/ йак була ўчител' математики заўжди з нами розмоўла ук'райнс'койу мовойу і з ук'райнс'койі// це т'їлки коли ўнас була руска/ то говорили ро'с'ї с'койу мовойу ўчител'ка з нами/ а так ми були на ук'райнс'к'ї мов'ї/ розмоўли ук'райнс'койу мовойу//

- Де ви працювали?

-йа зак'їнчила школу/ то п'їшла працювати в Жмеринс'кї д'їт'ачїй садок/ була н'ан'їчкойу спочатку/ пот'їм йа поступила в В'їниц'ке педучилище/ зак'їнчила на виховател'а/ виховател'ом працювала так в Жмеринц'ї тод'ї//

-довго ви там працювали?

-ну йа працювала в'їс'їм рок'їў/ пот'їм буў рад'їотехн'їчний завод в Жмеринц'ї/ йа на рад'їотехн'їчному завод'ї працювала//

-шо ви там робили//

-а там робили так'ї пласмасов'ї детал'ки до рад'їва так'ї/ ми йакто пров'їр'али/ так'ї малесен'к'ї були детал'ки/ і треба було йїх пров'їр'ати/ чи вони заглушки там немає/ так'ї мален'к'ї були йакто голочка ножичок і там ми прокол'ували ц'ї дирочки// це були детал'ї до рад'їо да/ детал'ї до рад'їо да/ ше колис' йак рад'їо було/ то були детал'ї до рад'їо// ну а пот'їм йа ўже вїйшла зам'їж/ ўже так і залишилася жити йа в сел'ї С'омаки// н'їкуди йа не вїїжала/ ну теж працювала в д'їт'ачому садку т'рошки в С'омаках/ пот'їм його закрили в девеносто п'їятому роц'ї його закрили/ садочок/ то йа працювала т'рошки тод'ї ўже в мене буў син с'таршїй // тод'ї п'їсл'а того йа працювала т'рошки в ланц'ї/ а пот'їм була соц'їал'ним роб'їтнїком ш'їст' рок'їў/ догл'адала самотн'їх бабушек/ в йакїх немає д'їтей /

йа□к'і за□лишилис'а са□м'і бу□ли са□мотн'і// на □даний час □зараз
пра□ц'уйу в □В'іниц'і в л'і□карн'і П'іро□гова//

-а соціальна робота це що?

-А□л'оночка/ це та□ка с□лужба/ йе соц'і□ал'ній центр в
Ж□меринц'і/ і це допо□мога □л'уд'ам оди□ноким/ в йа□ких не□має
д'і□теї а□бо □д'іти йе пен□с'її ного □в'іку/ но во□ни прожи□вайут
да□леко/ за гра□ниц'ойу там дес' в Моск□в'і/ дес' □дал'ше і це
нада□валас'а допо□мога/ та□ка с□лужба// то там т□реба бу□ло заку□пити
про□дукти/ во□дички при□нести/ помог□ти приб□рати/ ну помог□ти
ў□дома по ха□з'аї ству/ спла□тити кому□нал'н'і □послуги//

-а в □ланц'і/ ви хо□дили/ шо ви там ро□били//

-а там □сапали бура□ки// ко□лис' в нас са□дили бур'а□ки/ це □зара
ўже не □сад'ат// хо□дили зби□рали/ □сапали бур'а□ки/ с□к'іки там
ска□дали/ там □норма з□нач'іт/ ге"к□тар два ге"к□тара ви□сапували// ну йа
там прац'у□вала не з□найу/ на□верно □рок'іў зо чо□тири// і □жали/
□висадки бу□ли/ □висадки □жали/ та□к'і шо □с'ійут бур'а□ки на□с'ін':а
дл'а бур'а□к'іў //

-а вдома ви тримали корів?

-ну поро□с'ата ми три□мали/ те□л'а три□мали/ і ко□рову тримали/ но
□зара в □даний час не три□маємо/ три□мали ше ну не з□найу/ □рок'іў
□може зо пйат' на□зад//три□мали ха□з'аї ство да//

-а про війну і голодомор вам розказували щось?

-ну у □мене □мати бу□ла з д□вад□з'ц'ат' д□ругого □року
на□роджен':а і во□на йа□раз ко□ли по□чалас'а в'її □на/ йі□йі бу□ло
□дес'ат' □рок'іў// □через □наше се□ло/ во□на роз□казувала шо
про□ходили □н'імц'і/ йїх □дуже заби□рали в ц'у/ в □нейї б□рата заб□рали
бу□ли на в'її □ну і так до цих пор ми не з□найемо де в'ін і шо в'ін/
□безв'іст'і про□паўшиї / не□має// во□ни го□нили л'у□деї в
концтабо□ра/ заби□рали в Гер□ман'ійу л'у□деї заби□рали ту□ди в
Н'і□меч:ину// □бабушка □Кел'а то ни цеї / а б□рата то заб□рали// ка□зала/

шо в нас туто на подв'ір'і буў стаґрен'киї саґраї чик і тоже воґни до нас гоґнили ґчерез сеґло/ воґни ґв'іўц'і зґгонили дес' ґчерез ґсела// заґгонили с'уґди і забиґвали ґв'іўц'і/ тут воґни ґжили/ і буґло таґке шо корґмили йїх/ аґле ж н'іґчо не могґли скаґзати/ потоґмушо ї шґла в'її ґна/ н'іґчо не ґможна скаґзати/ і годуґвали ґн'імц'іў і вс'о/ йа ж ґкау шо// ну каґзала шо це стґрашно буґло переґжити ц'у в'її ґну/ аґли сґлава ґбогу/ шо заґлишилис'а жиґв'ї//

-а євреї були?

-а йеўґр'ейї буґли/ но воґни буґли в Браґйїлов'і/ Аґл'оночка/ в нас восноўґному в сеґл'і йеўґр'ейїў не ґбуло/ в Браґйїлов'і буґло ґдуже баґгато йеўґр'ейїў і йїх ґн'імц'і ґдуже ун'ічтоґжали/ воґни йїх виґводили/ каґзала ґбабушка/ розстґр'іл'ували йїх// но в С'омаґках ўнас воґна не говоґрила/ шоб хтос' буґли йеўґр'ейї/ ґможе де йе таґк'і ґл'уди//

-вони не ховалися в С'омаках?

-ну в С'омаґках не ґчула/ Аґл'оночка шоб хоґвалис'а//

-а чого в Браїлові? Їх там багато було?

-ну йїх там буґло баґгато/ то назиґваец':а жиґд'іўс'ке поґселишче/ йїх ґдуже баґгато буґло/ тут де центр Браґйїлова/ тут буґли жиґд'іўс'к'і ґдом'іки даўґно/ ше при ґмойї ґпам'ат'і/ йа пам'аґтайу де ґжили стаґрен'к'і таґк'і буґдиночки// ґнав'іт' ше оґдин йе/ йак на зуґпинц'і в Браґйїлов'і ї деш і таґкиї п'ід череґпиц'ойу ґдом'ік/ то то жиґд'іўс'киї ґдом'ік/ хатґки/ і воґни ґжили там в хатґках//

-і шо після війни їх вже зовсім не стало?

- н'е/ ну воґни поґчали вийїґжати/ ну це ўже ґдехто вийїґжали ше ґп'ісл'а в'її ґни/ а ґдехто таґк'і дес' йїх ґродич'і забиґрали в Изґрайил'/ воґни сґтали вийїґжати/ а баґгато повибиґвали// йїх ґн'імц'і/ воґни не л'уґбили йеўґр'ейїў/ воґни йїх ун'ічтоґжали//

-а про голодомор вам шось розказували?

- ну проїшла/ казала бабушка/ розказувала/ що тожи збирали/ коли буў голодомор/ це буў/ вона двац'ят' другого року/ а в'ін буў триц'ят' с'омого/ трицит' другого// з трицит' другого по триц'ят' с'омий буў скор'іше/ Ал'он// триц'ят' другий триц'ят' трет'ї рік це ж були голодомор// ну збирали картопл'у/ що не мали шо йїсти/ то по город'і коли була картопл'а збирали мерзлу картопл'у ц'у йїли ц'у картопл'у щоб вижити/ а так як в нас д'ед буў/ дес' в'ін робу в склад'і/ то трошки зерно мали/ то трошки жили як багат'іше// а так то л'уди дуже б'їдували/ багато і їмирало в'їд голодомору і/ ну к'роче важк'ї були часи//

-шо ше робили щоб вижити?

-ну шо йїли/ Ал'оночка/ що було/ шо бачили йїли і казали на долин'ї жаби тако ловили жаби і картопл'у/ щоб вижити/ шо бачили/ як'ї де трави так'ї росли щоб були сїдобн'ї/ і л'уди вс'о йїли/ да/ і л'уди йїли вс'о це/ щоб це вижити щоб// а щоб ўкрати/ було так/ шо недаї бог на пол'ї ти як'їс' колосок ўкрадеш чи шо/ то тебе посад'ат/ там тоб'ї дадут п'атнадз'ц'ат' двадз'ц'ат' рок'їў/ не мали права ўкрати тако шос' з пол'а/ якшо злоў'ат'/ бо садовили в т'урму//

-куркулі були?

-були/ Ал'он/ були і куркул'ї//

-шо робили//

-ну шо/ вони знушчалис'а над цими л'уд'ми б'їдними/ і тоже застаў'али щоб вони робили/ збирали ўних хто маў де як'їе зерно/ хто дес' маў як'їе запаси/ ц'ї куркул'ї приходили і збирали/ а н'е/ там одн'ї одним пе^нре^нказували/ куркул'ї приход'ат/ здавали одн'ї одних// їе так'ї шо їм дуже приходилос'а важко//

-куркул'ї/ це т'ї ўкого було дуже велике хаз'аї ство/ їх розкуркул'ували

- це їх розкуркулували уже тоді після в'її ні// ну да/ були в С'омак/ в селі тоже ўнас були куркулі і не одні були/ це значит' їа шос' не то тобі сказала//

-а колгосп буў//

-в нас да/ в нас буў соўхоз/ колгосп буў там в Браїлов'ї//

-а їака р'їзниц'а м'їж колгоспом і соўхозом//

-ну їа не знау/ соўхоз буў трошки б'їдн'їшї / а колгосп казали буў трошки багачшї // так говорили/ їа так чула//

-це одне рос'ї с'койу/ а друге українс'койу//

-може ї так/ шо це одно то саме/ т'їлки шо одне рос'ї с'койу/ їак ти кажеш мовойу/ а друге українс'койу//

-і шо було багато копр'їў//

-ну їак/ тут же були ферми і були свиноферми/ і в С'омак була свиноферма і корови/ і тел'ата/ було багато багато копр'їў і була с'їтаї н'а колис' казали гет' були ц'ї кон'ї/ а леж це ўсе розпалос'а// кожного року приходила нова ўлада і ўсе трошки знищували і знищували// і уже зроби́ли так/ шо уже н'ї/чого немає// немає л'уд'ам нав'їт' де прац'увати// л'уди дес' їйдут за границ'у/ ну шукают/ кожен шукає роботу/ дуже важк'ї часї//

-про село може шос'//

- чо С'омакми називаїец':а// казали чос'/ шо називаїец'а С'омакми/ колис'/ це їа тако чула/ не знау чи це балада чи це їак воно//мати мала с'їм сїн'їў/ і за цих с'їм сїн'їў і назвали/ це м'н'ї так розказувала моїа матери// мала с'їм сїн'їў і через то називали село С'омакми// зараз їе багато істор'її про село С'омакки/ р'їзн'ї/ но їа тако чула шо//

-їе їак'їс' л'уди в'їдом'ї//

-травознаў/ в'їн написаў кнїжку про село/ ти уже може знаїеш/ бо ти знаїеш/ написаў кнїгу про м'її р'їднїї край да/ їак

воно/ йа там забулас'а// написаў кніжку про село С'омаки про
ўс'іх л'юдєй йаки булі/ про в'їну про голодомор// л'їкар
травознаў Мирошук Микола Олекс'їйович// йакого в'їн року
народжен'а/ йакшо йому с'емд'їс'ат буде// ну з таких в'їдомих
т'їл'ки Мирошук//

-знайте шос' про криничку/ тук шо там за селом//

-а ну шо говорили/ шо це дес' вона зйавилас'а/ було
джерел'це/ було джерел'це/ і з того джерел'ца проходили
йакос'/ монахин'а їшла селом чи шо і води напитис'а з тойі
кринички і там дуже джерел'на вода// це йа таку мову чула/ так
тоб'ї розказує// шо вона проходила монахин'а через село
С'омаки/ вона захоп'їла пити/ напитис'а водички і побачила це
джерел'це// вона сказала/ шоб це джерел'це розкопати і ўз'ати
йїї і це була вода йакто св'ячена потомушо/ ну йа не знаю
зв'їдки вона їшла/ шо йїї жажда/ но факт в'їному/ шо вона
появилос'а н'їзв'їдки то джерел'це на тому пол'ї// кажут з
кожним роком/ шо вона т'рошки їде донизу донизу
опускаец':а/ али йїї ўже там осв'ятили ц'у криничку// кажут'
шо/ не скажу на йакїх празник/ шо ходили йїї в нас бат'ушка
осв'ячували ту криничку і там шо там ц'їл'ушча вода/ хто там х'де
до схода сонц'а треба п'їти/ шоб ўз'ати води/ то вона йакто
л'їкувал'на/ шо оч'ї л'уди промивали і пили/ шо вона помагає
л'уд'ам// ну йа колис' тоже шос' брала/ шос' в мене були в д'ад'
В'їт'ї/ мого чолов'їка оч'ї закисали/ йа п'їшла до тойі
кринички/ разом з ним п'їшли/ ну це було мабут' рок'ї з дес'ат'
назад/ ми п'їшли і ўз'али набрала/ в'їн ўмиўс'а/ ну туди л'уди
кидають хто ск'їки може там коп'їйок/ і залишили там плач'ок чи
рушничок шоб цей/ і вона дл'а н'ого йакто допомогла/ оч'ї не
с'тали так дуже цей бол'їти//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Кабальюка Віктора Ісаковича,
1972 р. н., освіта – 10 класів
Кабальюк А. В. (19 січня 2018 р.)

[- Кабальюк Віктор Ісакович/ двац'ят' с'омого листопада
с'ем'ят д'ругого року//

- куди ходив в школу?

- С'омац'ка восьмир'ічна школа//

- ўже н'ічо нема/ н'і ферми нема/ н'і короў'іў нема//

- розкажи про тракторну бригаду, скільки там було тракторів і хто що
робив

- ну трактор'іў було зо двацит'/ дес' зо двацит' п'ят'

трактор'іст'іў, два сл'ес'рі, два кузн'еца, с'варшчик/ ўс'о// сл'іса
т'ехн'іку р'емонт'ірували/ трактор'істи в полі робили//

- н шо на полі сіяли?

- вс'о/ пше'ниц'у/ йач'м'ін'/ горох/ бураки//

- шо ти знаєш про голодомор?

- шо не було коли шо йісти/ ўс'о заби'рали/ ходили л'уди
голодали/ ўми'є'рали з'голоду// ходили ўс'о заби'рали буў неўрожаї
не було шо йісти//

- і шо люди робили, як вони вижили?

- багато вми'є'рало/ т'і вижи'вали йа'кос' пома'лен'ко//

- як? Шо вони їли?

- бара'бол'у гни'лу/ кро'пиву/ таке'о/ шо було//

- а ти знає, шо Чайковський був?

- ну ко'лис' буў/ коло г'руш'і та'мо/ коло сад'іка//

- шо він там робив?

- йа з'найу/ опе'ру Чай'коўс'ого пи'саў/ л'іб'і'д'іне оз'єро// чо

ти см'і'єс'а/ це та'ка опе'ра//

- які в селі відомі люди є?
- ўрач Ми□кола Миро□н'ук шчи□таї в'і□домий та□кий / □л'ичи^є
т□равами л'у□деї // да□йе т□рави в'ід □кожної бо□л'езн'і т'її □л'ичи^є//
- а трави він де бере?
- ну □ходе^и зби□райе □йїзде^и в □гори/ в Кар□пати/ та□мо зби□райе
йа□к'і де йе/ то йо□му приси□лайут//
- а де він цього навчився?
- ну ко□лис' йо□го □мама бу□ла □кажут/ □тоє л'і□чила т□равами//
- Розкажи, шо в селі люди роблять?
- шо □робл'ат/ са□д'ат го□роди/ □держут коро□ви □дойат/ йак
не□ма ро□боти/ шо □майут ро□бити//
- скільки люди корів мають?
- од□ну дв'і ко□ров'і //]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну
Вінницької обл. від Кабалюк Валентини Миколаївни,
1974 р. н., освіта – середня спеціальна
Кабалюк А. В. (30 вересня 2017 р.)

[- йа наро□дилас'а д□вац'іт' дев□йатого □с'ічн'а □тис'ача дев'а□цот
□с'емс'ат чет□вертого □року в се□л'і С'ома□ки Ж□меринс'кого ра□йону
□В'іниц'кої □област'і// □зара прожи□вайу в С'ома□ках//

- в школу куди ходила?

- в С'о□мац'ку/ □в'іс'ім к□лас'іў бу□ло//

- де вона знаходилася?

- в □центр'і се□ла// однок□ласник'іў в нас бу□ло о□динац'іт'/
ди□ректор буў Мор□гун Воло□димир □В'ікторович// □тато наш □б'ігаў за
м□нойу шчет□вертого к□ласу// в □мене бу□ли □доўт' □коси/ в'ін
заби□раў в □мене при□колки і йа хо□дила роз□патлана/ □кажду су□боту
сто□йала на л'і□н'іі ц'і// ў□чилас' йа □гарно/ вс'о на в'ід□м'іно/ вс'і
к□ласи// ну шо там в ш□кол'і ше бу□ло/ так йак о□бично//

- які предмети були улюблені?

- мате□матика/ чи□тати йа не л'у□била/ а мате□матика м'іі
у□л'убленийї пред□мет//

- розкажи про батьків?

- бат'ки/ □мама прац'у□вала на □ферм'і йі□йі допома□гала хо□дила/
з шис□ти □рок'іў/ ше □даже в ш□колу не їшла// ко□ли п'іш□ла в
□першій клас ме□н'і □дужи подару□вали ве□лику □л'ал'ку// □тато
ро□биў ме□хан'іком в Ж□меринц'і/ не ме□хан'іком/ а інже□нером/ по□том
пере□в'іўс'а в С'ома□ки на ро□боту// ну шо ше/ хо□дила на □ферму/
сест□р'і бу□ло с□к'іки там/ в □сад'ік йі□йі во□дила в ш□колу по до□роз'і/
зби□рала/ де йа/ там і во□на//

- розкажи про ферму. Де була ферма?

- ферма була недалеко/ напротії хати можна сказати/ кор'ї було зразу до трет'ого класу ми доїли руками// а ск'іки було/ кор'ї питає навірно// потім виїшли апарати/ почали доїти апаратами/ були великі групи/ по дваціт' п'ят' кор'ї// колис' було дуже гарно на фермах/ Новий рік/ ферму прибирали йолкой/ на фермі радіво було грало/ музика/ концерти ми ш:коли ходили туди виступати постійно/ в нас такий буї там красний уголок// було інт'іпр'есно/ зара їже нема нічо// ферми нема/ нічо нема//

- а що сталося з фермою?

-пороспадалис'а/ позбомбл'ували вс'о/ зара їже н'їде тих ферм'ї немає/ познищували вс'о чисто//

- що далі було, коли ти закінчила школу?

-школу їа закінчила/ в їакому їа році закінчила школу/ вос'їмс'ат д'їв'їатому да// пішла їчитис'а в В'їницькій коперативній коледж/ проїчилас' там три роки/ потім пішла на роботу в Носк'їс'ке с'їл'по/ потім виїшла замуж через рік//

- що таке сільпо?

-ну с'їл'по це були/ п'їчин'алис'а магаз'їни по їс'їх селах магаз'їни п'їчин'алис'а цему/ ну їходили в с'їл'по//

- і що ти там робила?

-бугалтером по зарплат'ї/ начисл'ала зарплату / їїздила по магаз'їнах/ їнвентар'їзац'її робила// потім виїшла замуж/ пішла в д'їкр'ет/ тоді їже лишилас'а робити в нас в с'їл'ї обл'їкоїц'ом/ п'їсл'а д'їкр'ету/ т'її так до цейї поїри//

- розкажуй, як хату строїли

-хату строїли// виїшла замуж їз'али ми участок на пол'ї/ а н'є тато робїє в соїхоз'ї/ а д'їр'ектор сказ'аї/ хто хочи б'рати їакогос' там трактора і комбай на/ хто в'їз'ми/ тому дадуть кварт'їру/ в с'їл'ї в нас кварт'їри роздавали// д'їр'ектор даваї і

соў□хаз/ а□бо у□часток// то ми □вибрали □лучи у□часток ў□з'ати/ т'її по□чали ст□рої ку/ це бу□ло в дев'а□носто т□рет'ому □роц'і/ по□чали ми ст□роїтис'а// пост□роїли вр'і□м'онку са□раї □погр'іб і переї ш□ли з□разу □жити за о□дин р'ік// вес□нойу по□чали/ на □ос'ін' переї ш□ли вр'і□м'онку □жити/ по□чали ст□роїти □хату/ т'її так аж □чириз п'ат□нац'іт' □рок'іў пе^ире^и ш□ли в □хату □жити// а вр'і□м'онц'і/ В'і□тал'іку бу□ло р'ік і чи□тири □м'іс'ац'і/ □пот'ім ти ро□дилас'а/ □чи^ериз чо□тири □роки/ і так і ми □тута в ц'і □хат'і жи□вемо до □цейі по□ри// ст□рої ка □т'ажко в ст□рої ц'і ка□н'ешно □дужи/ ха□з'аї ство/ □д'іти ма□л'і/ ст□рої ка//]

[- в ш□колу ми вс'іг□да хо□дили в □чорних фарту□хах □кожин ден'/ а в □б'ілих □т'іки на виступ□л'ен'їа/ то□д'і буў комсо□мол/ а до йа□кого к□ласу йа ўже не □помн'у/ ну йак в нас □доки ў□чилас'а/ □доти і буў комсо□мол// в ш□кол'і посто□йано в нас з□ранку бу□ла за□р'адка биз пит□нац'ати □дев'іт'/ а по□том ўже з ро□ками це в'ід'її ш□ло/ □тойі за□р'адки не про□вод'ат/ на у□роках ўже по□чали про□водити/ □кажній р'ік висту□пали ми на □новїй р'ік в к□луб'і бу□ла За□л'ецка заўк□лубом і ўс'іг□да хо□дили ту□да на ўс'і п□разн'іки/ о□собино на □новїй р'ік ст'іки на□рода зби□ралос'а вс'і/ інт'і□р'есн'і казоч□ки с□тавили/ а □зара шос' в ш□кол'і □робл'ат/ не так інт'і□р'есно йак □ран'че/ йа□кос' весе□л'іше бу□ло// ну □зара ўже ка□н'ешно □тоже/ ўже д'і□теї □начали ў□чити □танц'іў / дл'а д'і□теї □зара зноў по□чали т□рохи орган'і□зовувати шос'/ а так про□водили ше □ції/ йак во□но нази□вайец'а/ на □новїй р'ік/ □веч'ір д'ід мо□роз сн'і□гурка/ то ми в □вос'мому к□лас'і/ □вос'мії де^иў□йатиї клас/ ни де^иў□йатиї ч'і□каї □вос'мії і □с'омїї / йа бу□ла □с'омїї / □тато буў в □вос'мому// в'ін буў д'ід мо□роз/ а йа бу□ла сн'і□гурочка/ в □вос'мому к□лас'і нам розр'і□шали хо□дити на □танц'і/ ну йак на □танц'і/ на цеї карна□вал// ше За□л'ец'ка нас ў□чила ўс'іг□да г□рати на ба□йан'і/ йа хт'іла на ў□чител'ку

поступати/ ходила ўчилас' грати на баян'і/ наўчилас' одну
катушу грати/ а тоді шос' закинула// ходила постоїано на
ферму/ мама їздила в Москву/ то м'асо возила/ то колбасу в
Лінінград продавати/ а їа ходила постоїано за їнейу доїти
корови// коли порозгонили ферму/ продали корови/ то тоді
їже з тих ферм'ї зробили тракторний парк/ маї с'терн'а була/
слусарка/ і тракторний парк і т'їк і їже с'уди склади зробили з
с'тарих ферм'ї і т'ак'ї воно до їцейї поїри/ це о'с'о т'їки два
їроки наїзад їже забрали з'їци тракторний парк/ комплектували
їс'о на Браїл'її/ а то залиїшиїс'а о'дин склад і т'їк// а їферми т'ї шо
буїли поваїлили/ порозпродавали їс'о/ ко'роче н'їчо не'ма о'дин
буїран рос'те/ їможе коїлис' їа'кис' п'їриї де їн'в'єстор/ їм'їсце
х'їроше тут і т'їраси блиїзен'ко їколо доїроги// їзара поїка он'до
їз'али в а'ренду/ їробл'ат їр'їжут їдоски і їробл'ат бриїкети т'ак'ї з
їцего з от'ход'її в'їд доїрої на шашлїкї// поїка ше н'їх'то н'їчо не
вїкупл'уйе/ н'їчо не їробе/ їс'о спус'тошилос' позаїростало]

[- Миїкола їрач/ х'їрошїї їрач/ ївипустиї своїїу к'їнижку їцего
їроку їнт'їїр'єсну про сеїло/ про/ шо коїлис' буїло в сеїл'ї / ко'роче
к'їнижка їнт'їїр'єсна // ну про л'удеї їа'к'ї з їнашого сеїла
войуївали/ хто де буїї/ про голодоїмор там/ ко'роче їа їїїї саїма ше не
чиїтала// їрач в'їн х'їрошїї // Вад'їмов'ї маїлому буїло два їм'їс'ац'ї
і їоїго боїл'їло ївушко/ їбоже с'к'їки по їс'їх їраїчак їїздили
н'їх'то н'їчо не м'їг зробити/ а до їн'ого п'їшїли/ в'їн зробїї
їкапел'ки моч і проїпол'ус і поїкапали диїтин'ї ївушко шос' там їпару
раз і їс'о проїшїло/ а то с'т'їки коїлоли л'їчили/ а в'їн т'акїї
прос'тен'к'ї реїцепти даваї і так помаїгало// багаїт'ом їл'уд'ам
помаїгаїе/ кан'єшно/ їак хтос' їже п'їриї де до їн'ого шо їже ни/
т'їреба їт'їл'ки л'їкарн'а чи опе'їрац'їїї/ то в'їн шо зїможе помог'їти/ а
так т'їравами/ то помаїгаїе їдобре// їдуже баїгато л'удеї до їн'ого

приїї жайут з в'їдки хоч/ кожен ден' оч'їр'д'// в В'їниц'ї
приї майє/ в сєл'ї в'їн три дн'ї в В'їниц'ї три/ а ше один вих'їднїї /
ї с' в'ато в'їн ка н'єшно не приї майє/ в цєркву ходи постоїано// а в
нас в сєл'ї ше цєркву в'їдбудували// колис' там була бан'а на
тому м'їсц'ї/ а пот'їм ўже л'уди з'їбралис'а в'їдремонтували
цєркву і зараз кажн'ї п'їразн'їки приїї жайє бат'ушка/ л'уди
ход'ат/ ўже на Паску багато л'удєї ї де до нас/ не їйдут в Браїлоў/
на д'ругїї р'їк ми п'їїдем// сєло наше хашєроше// їак не ма р'оботи
тут/ то можна і в В'їниц'їу б'їлиз'ко доб'ратис'а і в Ж'ємеринку/ куди
хоч//

- розкажи де клуб построїли і коли його построїли

- а Бог їого з'їнайє коли їого пост'ройїли// колис' ч'їкаї / де
клуб колис' ў'їрод'ї була цєква/ пост'ройїли клуб/ ну да/ бо то
їа'кис' буў муром обг'їрод'анїї маїєток чи цєква була так
обг'їрод'ана муром/ а с'уди// їак копали воду/ д'уже багато
понаходили в земл'ї к'їс'ток в'їд л'удєї ше видно з тих р'ок'їў//
туди їак до д'їда Саш'ї вели воду/ багато д'уже їїх
повїкопували/ воп'шєто там клуб і не повїнен бути/ таке м'їсцє/
воно дл'а цєкви б'їше п'їд'їходит'// так їїм зах'їт'їлос' пон'равилос'
тут/ зр'обили клуб/ а була ше колис' од'їна дес' цєква/ дес' туди в
сєл'ї була/ дв'ї ш'їколи було колис' ше тих с'їтарїх од'їна в сєл'ї
на Лен'їна туди/ а д'руга коло Митро'фанчика/ чи на тому м'їсц'ї
де Митро'фанчик/ там була ш'їкола/ баба ў'їчилас' // пот'їм
пост'ройїли тут ш'їколу/ буў в нас колис' д'їр'єктором Гор'л'єї / в'їн
пост'ройїў ц'ї велик'ї с'їходи до ш'їколи/ лазили колис' по гор'бах/
с'їтежичкойу ходїла/ в'їн дес' поїїхаў в Сєвєрїн'їўку чи куди в'їн
їтоже д'їр'єктором п'їїшоў/ тута с'їтала д'їр'єктором/ їак їїїї
з'ївати Ма'р'їїа/ забула їак їїїї було по бат'ков'ї/ а зараз в нас
д'їр'єктором ўже Кос'т'ук Л'уд'їмила Іван'їўна/ бо Мор'гун ўже
помер/ в'їн тод'ї переїїхаў/ зас'їлаб переїїхаў дес' в Пултоўц'ї//

[Зараз йа держу пйат' копр'іў/ ран'ше держали кучу тел'ат/
кучу свинеї / копроче було двац'іт' в'іс'ім гол'іў в сарайі// а
тепер ўже трохи т'ажко/ ну то йа держу т'іки одн'і корови/
їзд'у на базар/ в'ід'ігр'івайу молока// т'ї так заї майус'
хаз'аї ством/ роботи ўже нема/ позакривали/ земл'і порозбирили/
л'удеї посокрашчали/ треба чимос' заї матис'а/ н'ічо на
коровах тожи добре виходи// тато роби/ йе машина трактор/
вс'о привеє/ шо нада//]

Записано в с. Сьомаки Жмеринського р-ну

Вінницької обл. від Заєць Жанни,

1975 р. н., освіта – професійно-технічна

Кабалюк А. В. (4 листопада 2017 р.)

[роділася в С'омаках/ в с'ім'ї/ мама робіла дояркою на
наш'ї с'омац'к'ї ферм'ї/ бат'ко трактопр'їстом// во
однокласники/ проўчилися в'їс'їм рок'ї в одн'ї школі в
одному клас'ї/ маї же за одною партією// дитинство проїшло
весело// но т'їки то шо весело/ шо ми жили щаслив'їше/ як
тепер діти// ми мали мало чоґо/ но воно було лучим/ чим
тепер// трохи боїла в д'єств'ї/ потім закінчила школу
С'омац'ку/ пішла ўчитися в барс'ке петеу/ ни поступила/
пішла в Бар в Куз'минці// трохи ни хот'їла ўчитися / ледащча
була// і в дев'ятинаціт' в'їс'їмнаціт' рок'ї вийшла зам'їж// но
ўчилися весело тожи// весела була компан'їя/ дружна була
компан'їя// в груп'ї було нас триціт' д'їчат і один хлопец'/ і
ми їд'ївалися/ як хот'їли над ним/ шо ми хот'їли йому/ то робили//
була старостою/ потім вискочила зам'їж/ жит'а не склалос'а//
виховала дочку/ яка закінчила трохи с'омац'ку школу/
потім браїїліус'ку/ зараз ўже маг'їстру захистила/ прац'ує//
живу сама/ з чолов'їком розлучилас'а/ коли дочц'ї було чоґири
м'їсац'ї/ і по с'одн'їшн'ї ден' сама/ пашу// мама ўмерла/ бо
боїла/ тепер ўже бат'ко трохи боїїе/ отака романтика в
сеї//]

[в клас'ї було в'їс'їмнаціт' учн'ї/ чоґири хлопц'ї/
чоґирнаціт' хлопц'ї// весело в клас'ї було/ бо хлопц'ї трохи
їд'ївалися/ класним кер'ївником нашим була Над'їя
Федор'ївна Боровик// в училищ'ї весело було бо хлопц'ї були

□гарн'ї/ чу□ж'ї// а прац'у□вала на соко□морсовому за□вод'ї ше
моло□дойу/ в д□вац'їт' два □роки/ в д□вац'їт' чо□тири п'їш□ла на
ро□боту/ то там воп□ше бу□ло □весело/ бо л'у□били погу□л'ат'/ ўк□расти
т□рошки// на то в□рем'а йа полу□чала д□в'їст' □долар'їў/ йак □долар буў
по чо□тири// це бу□ло □добре// □весело бу□ло на сахза□вод'ї/ бо там ше
□біше □можна бу□ло ўк□расти// йа бу□ла на соко□морсовому □маст'ером/
а на сахза□вод'ї сато□раторшчиком// це ва□рили со□ка// там ко□ли ї де
сок/ йо□го з□їеднуйут з вап□ном/ і □п'їсл'а □того ўже в'їдпраў□л'айут
до□варувати со□ка// і ўже то□д'ї ви□варуйут со□ка/ □робл'ат с'ї□ропи// а
с'ї□ропи □робл'ат з кл'ї□роўки/ а з кл'ї□роўки □робл'ат □цукор//
ви□паруйут □воду і ли□шайец'а саха□роза//]